

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**1899'DAN GÜNÜMÜZE SUDAN: POSTKOLONYALİZM
PERSPEKTİFİNDE BİR ANALİZ**

Ömer Faruk SERTEL

1730220002

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ATATORUN

ISPARTA – 2022

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “1899’dan Günümüze Sudan: Postkolonyalizm Perspektifinde Bir Analiz” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

İmza
Ömer Faruk SERTEL
Tarih

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Ömer Faruk SERTEL
Öğrenci Numarası	1730220002
Enstitü Ana Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı
Programın Türü	(x) Tezli Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-SOYADI	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ATATORUN
Tez Başlığı	1899'dan Günümüze Sudan: Postkolonyalizm Perspektifinde Bir Analiz
Turnitin Ödev Numarası	1745023571

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 121 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 22/01/2022 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönergesinin 14 üncü maddesinde yer alan filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

Kaynakçalar hariç, alıntılar dahil, 10 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç;

% 3 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

- (x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.
- () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

21/01/2022

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ATATORUN

(SERTEL, Ömer Faruk, *1899'dan Günümüze Sudan: Postkolonyalizm Perspektifinde Bir Analiz*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2021)

ÖZET

Postkolonyalizm; birçok disiplinde sömürgecilik, yeni sömürgecilik ve emperyalizme karşı verilen fikri mücadelelerin bütünüdür. Sömürü ve tahakküme karşı ortaya çıkan düşünce akımıdır. Postkolonyal özne ile postkolonyal nesne arasındaki ilişkiyi tartışır ve postkolonyal nesnelerin var oluş mücadelesini ifade eder. Sudan, 20. yy.'da yaklaşık altmış yıllık bir süre zarfında İngiliz sömürgeciliği altında yönetilmiştir. İngiliz sömürgeciliğinin zihni altyapısını yansıtan söylemlerle sömürgeleştirilmiştir. Bu süreçte uygulanan sömürgeci politikaların etkileri, Sudan'ın bağımsızlığının ilan edilmesinden sonrasına kadar uzanmıştır. Sudan, 20. yy.'ın ikinci yarısı ve 21.yy'ın ilk çeyreğinde ise Amerikan emperyalizminin etkisi altına girmiştir. Bu etki, farklı kavramlar ve söylemleri barındırsa da İngiliz sömürgeciliğiyle aynı amacı taşımaktadır. Bu çalışma, Sudan'ın İngiliz sömürgeciliği ve Amerikan emperyalizmi altındaki postkolonyal durumunu incelemeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda Sudan'ın uluslararası ilişkilerde ne derece bağımsız olduğunu sorgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Postkolonyalizm, Sudan, Sömürgecilik, Emperyalizm

(SERTEL, Ömer Faruk, *Sudan from 1899 to the Present: An Analysis in the Perspective of Postcolonialism*, Master's Thesis, Isparta, 2021)

ABSTRACT

Postcolonialism is the whole shoot of intellectual struggles against colonialism, neo-colonialism and imperialism in many disciplines. It is the current of thought that emerges against exploitation and domination. It also discusses the relationship between postcolonial subject and postcolonial object and expresses the struggle for existence of postcolonial objects. Sudan was ruled under British colonialism for a period of about sixty years in the 20th century. It was colonized with the discourses reflecting the mental substructure of British colonialism. The effects of the colonial policies implemented in this process extended until after the declaration of independence of Sudan. Sudan came under the influence of American imperialism in the second half of the 20th century and the first quarter of the 21st century. Although this effect contains different concepts and discourses, it has the same purpose as British colonialism. This study aims to examine the postcolonial situation of Sudan under British colonialism and American imperialism. It also questions how independent Sudan is in international relations.

Keywords: Postcolonialism, Sudan, Colonialism, Imperialism

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ	ii
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
RESİMLER LİSTESİ.....	xi
ÖN SÖZ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

POSTKOLONYALİZM

1.1. POSTKOLONYALİZMİN KURAMSAL-TARİHSEL ÖN ÇERÇEVESİ	5
1.1.1. Kolonyalizm (Sömürgecilik).....	8
1.1.2. Emperyalizm	14
1.1.3. Yeni Kuramlar	17
1.1.3.1. Yeni-Sömürgecilik.....	17
1.1.3.2. Kalkınma Kuramı	19
1.1.3.3. Bağımlılık ve Azgelişmişlik Teorileri	20
1.1.3.4. Post-Kalkınma Kuramı	22
1.2. POSTKOLONYALİZM	23
1.2.1. Postkolonyalizmin Söylemsel ve Teorik Gelişimi	23
1.2.2. Uluslararası İlişkilerde Postkolonyal Teori.....	33
1.2.3. Postkolonyalizm Kendisiyle Çelişiyor mu?	36

İKİNCİ BÖLÜM

SUDAN TARİHİ

2.1. OSMANLI ÖNCESİ DÖNEM	37
2.2. OSMANLI DÖNEMİ VE İNGİLİZ ETKİSİ.....	38
2.3. MEHDİ HAREKETİ	42
2.4. İNGİLİZ SÖMÜRGEÇİLİĞİ: KONDOMİNYUM'DAN BAĞIMSIZLIĞA (1899-1956).....	44
2.4.1 Güney Siyaseti	48
2.5. MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİ VE BAĞIMSIZLIK ARAYIŞLARI	49
2.6. BAĞIMSIZLIKTAN GÜNÜMÜZE (1956-2021).....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POSKOLONYALİZM VE SUDAN

3.1. BAĞIMLI IRKLAR VE SELF-DETERMİNASYON.....	59
3.2. YENİ EMPERYALİST GÜÇLERİN POLİTİKALARI	67
3.3. GÜNEY SUDAN VE DARFUR KRİZLERİNDE DIŞ MÜDAHALELER	77
3.4. MÜDAHALE ARACI OLARAK BİRLEŞMİŞ MİLLETLER	86
SONUÇ	92
KAYNAKÇA.....	95
ÖZGEÇMİŞ.....	107

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CIA	Central Intelligence Agency (Merkezî İstihbarat Teşkilatı)
Çev.	Çeviren
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
Dznl.	Düzenleyen
Ed./Eds.	Editör/Editörler
IMF	International Money Fund (Uluslararası Para Fonu)
KBA	Kapsamlı Barış Antlaşması
M.Ö.	Milattan önce
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
SPLA	Sudan People's Liberation Army (Sudan Halk Kurtuluş Ordusu)
SPLM	Sudan People's Liberation Movement (Sudan Halk Kurtuluş Hareketi)
t.y.	Tarih yok
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
Üİ	Uluslararası İlişkiler
UNAMID	United Nations- African Union Hybrid Operation In Darfur (Birleşmiş Milletler/Afrika Birliği Darfur Hibrit Operasyonu)
UNMIS	United Nations Mission in Sudan (Birleşmiş Milletler Sudan Misyonu)
WB	World Bank (Dünya Bankası)

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Bağımsızlığından 2021 Aralık Ayı'na Kadar Sudan Hükümetleri ve Yönetim Şekilleri	58
--	----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kondominyumun İlk 10 Yılına Ait Toplam Gelir 47

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Bölünmeden Önce Sudan	52
Resim 2. Üçlü Ticaret	64
Resim 3. The New York Times Dergisi Kapağı	69
Resim 4. Sudan'daki Kriz Bölgeleri	82
Resim 5. Sudanlı Sivillerin UNAMID'i Protestosu	91

ÖN SÖZ

Lisansüstü eğitimimde beni destekleyen, yol gösteren ve fikirleriyle çalışmaya katkı sağlayan kıymetli hocam ve danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ATATORUN'a çok teşekkür ederim.

Tez savunmamda yer alan saygıdeğer jüri üyeleri, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hüsrev ÇELİK'e ve Dr. Öğr. Üyesi Adem Ali İREN'e kıymetli katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Çalışmamın her aşamasında bana maddi-manevi destek olan ve beni teşvik eden kıymetli büyüğüm Muhlis KÖRPE'ye içten teşekkürlerimi sunarım. Başta Arş. Gör. Ramazan Furkan ÖZKUL ve Ali KARACAN olmak üzere desteğini esirgemeyen arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatım boyunca yanımda olan fedakâr aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Tarihin birçok dönemi, üstünlük mücadelelerine ve çıkar çatışmalarına tanıklık etmiştir ve halen etmektedir. Bu mücadeleler ve çatışmalar, birçok yıkım ve zararı beraberinde getirmektedir. Söz konusu yıkım ve zarara, en fazla sebebiyet verenlerden biri, 16. yy.'da hız kazanan sömürgecilik yarışıdır. 16. ve 17. yy.'larda sömürgecilik yarışının öncü aktörleri, Portekiz ve İspanya olmuştur. Bunu 18. yy.'da İngiltere-Fransa yarışı izlemiştir (Ferro, 1997: 57-58). İngiltere, elde ettiği refah ve ekonomik gelişmesiyle sömürge yarışında öne geçmiştir. Hindistan'daki diğer sömürgeci güçleri etkisiz kılmış ve tekel haline gelmiştir. Böylelikle İngiltere, 19. yy.'da dünyada en geniş topraklara sahip sömürge gücü olmuştur (Kavas, 2009). Birinci Dünya Savaşı'na kadar ise dünya topraklarının %20'sini ve nüfusun %25'ini denetimi altına almıştır (Young, 2001: 2).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yenilen tarafta yer alan Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorlukları yıkılmıştır. Almanya ise denizaşırı sömürgelerini kaybetmiştir. Ancak Almanya kısa sürede yeniden toparlanmış ve İkinci Dünya Savaşı'nın baş aktörü olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupalı sömürgeci güçler, Almanya'nın bir sömürgesi olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Sömürge olmaktan kurtulmanın karşılığını kendi sömürgelerinden vazgeçerek ödemişlerdir.¹ Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile emperyalist bir rekabete giren Japonya da sömürgelerinden mahrum kalmıştır (Young, 2001: 3). Dekolonizasyonun tamamlanmasıyla geriye Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri'nin emperyalist denetimi kalmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası sistemde hegemonya sahibi olan ABD, yeni bir emperyalist güç olarak nitelenmiştir (Harvey, 2005).

Günümüzde doğrudan sömürge olarak bilinmese de ABD tarafından farklı isim ve yönetimler altında idare edilen birçok sömürge bulunmaktadır. Sömürgelerdeki yerli nüfusun özgür iradelerine rağmen bu topraklar üzerindeki emperyalist denetimler devam etmektedir. 20. yy'da ve 21. yy'ın ilk çeyreğinde emperyalist bayrağı dalgalandırmakta olan ABD, siyaset, iktisat, ticaret ve güvenlikten eğitim, kültür,

¹ Bu konuda Avrupalıların Hitler'e duydukları nefretin asıl kaynağı insanlığa ve insani değerlere karşı işlenen suç değildir. Sömürgelerde her türlü şekilde işledikleri bu suçun kendilerine yani beyaz Avrupalıya işlenmesidir (Ferro, 1997: vii).

giyim-kuşam, sanat ve eğlenceye kadar dünyayı yönlendirme amacındadır. ABD'nin bu amacına hizmet eden ulusal kurumlarıyla beraber Birleşmiş Milletler (BM), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO - North Atlantic Treaty Organization), Uluslararası Para Fonu (IMF - International Money Fund) gibi birçok uluslararası kurum da ABD boyunduruğu altında yönlendirilmektedir (Duralı, 2019: 174-176).

Günümüzde batı merkezli iktisadi sistemlerle denetlenen, batı merkezli kültürel tahakkümlere ve gerektiğinde askeri müdahalelere maruz kalınan devletler bulunmaktadır. Dolayısıyla birçok devletin ve toplumun siyasi özgürlüğü görünürde tescillenmiş olsa da bu durum gerçek bir özgürlük anlamına gelmeyebilir. Aynı zamanda sömürgeci müdahaleye maruz kalan devletler, henüz iktisadi bir özgürleşme sağlayamamıştır. Bu bağlamda *iktisadi özgürlüğünü eline alamayan ve iktisadi baskılar altında yönlendirilen bir siyasetin özgürlüğü ne derece gerçektir?* sorusu ortaya çıkmaktadır. Postkolonyalizm ise burada devreye girmektedir. Postkolonyalizm, 20. yüzyılda sömürgecilik ve emperyalizm başta olmak üzere her türlü iktisadi ve siyasi tahakküme karşı verilen mücadelelerin adeta bir neticesi olmuştur. Elbette sömürgecilik ve emperyalizm, ilk defa postkolonyal eleştiri tarafından sorgulanmamaktadır. Fakat postkolonyal eleştiri, sömürgeciliği hem sömürenlerin hem de sömürülenlerin açısından resmetmesi ve sömürgeleştir(il)menin kültürel ve siyasal yansımalarını kapsayacak şekilde değerlendirmesi açısından farklılık arz etmektedir. Geçmiş olan iki dünya savaşından bu yana, Batı medeniyetinin -öne sürdükleri- ahlaki ve kültürel üstünlüğü sorgulanmaktadır. Sömürgecilik ve emperyalizm aracılığıyla modern çağın bazı güzellikleri sömürülen toplumlara taşınmış olabilir (Young, 2001: 6). Ancak yıkıp yok ettiği kültürel değerler ve önüne geçtiği doğal gelişim süreçleri tartışılmaktadır.

Afrika ve Asya'dakiler başta olmak üzere dünyanın birçok ülkesi Avrupalı güçlerin sömürgeleştirme hareketlerinden ve emperyalizmin etkilerinden nasibini almıştır. Bu bağlamda, bir Afrika ülkesi olarak söz konusu ülkelerden biri olan Sudan da postkolonyal okumaya tabi tutulabilir. Sudan tarihi hem İngiliz sömürgeciliğine hem de ABD emperyalizmine maruz kalmış bir tarih olarak değerlendirilebilir. 1898'de İngiliz ordusu, sömürge politikalarının gereği olarak Sudan'daki hâkim yönetim olan Mehdi Hareketi'ni sona erdirmek üzere başkent Umdurman'a ulaşmış ve ezici bir galibiyetle Mehdi Hareketi'ne son vermiştir (Bilgenoğlu, 2013). Böylelikle İngiltere'nin Sudan'ı Mısır'a bağlı olarak yöneteceği kondominyum yönetimi başlamıştır.

Kondominyum yönetimi, 1914'te İngiltere'nin tek tarafı olarak Mısır'ı protektorasına aldığını ilan etmesine kadar devam etmiştir. 1914'ten itibaren Sudan, resmi olarak İngiliz sömürgesi olmuştur (Sander, 2007: 281). Fakat 1956'da bağımsızlığa giden sürece kadar yönetim anlayışı aynı kaldığı için 1899-1956 arası iki dönem, İngiliz Sömürgeciliği altında incelenebilmektedir. Kondominyum ve protektora olarak farklı isimler altında olsa da İngiltere'nin bu süreç içerisinde bölgede uyguladığı ekonomik ve siyasi politikaları aynı amaçlarla uygulanmış sömürge faaliyeti olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte Sudan bağımsızlık sonrasında dahi etkilerinin devam edeceği farklı sömürgeci politikalara maruz kalmıştır.

1 Ocak 1956'da bağımsızlığını kazanan Sudan'ın bundan sonraki iç siyasi hayatı oldukça çalkantılı seyretmiştir (Kavas ve Avcı, 2009). İç savaş, Güney Sudan'ın bölünmesi ve Darfur Krizi gibi birçok sıkıntı ortaya çıkmıştır. Ancak bir ülkenin ulusal alanı sayılabilecek bu problemlerle mücadelesini zorlaştıran dış müdahaleler söz konusu olmuştur. Daha çok ekonomik olmakla beraber bölgeye asker konuşlandırmakla devam eden müdahaleler ise yeni yüzyılın emperyalist gücü ABD ve onun güdümünde hareket eden batıdan gelmiştir. Demokrasi, insan hakları, barış ve terörizm gibi kavramlar müdahaleleri meşrulaştırıcı unsurlar olarak kullanılmıştır (Tepebaş, 2009: 95-96).

Bu çalışma, Sudan'ın 1899'dan günümüze kadar olan tarihinin postkolonyalizm bağlamında bir değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bahsedildiği üzere Sudan gerek İngiliz sömürgeciliği ve emperyalizmi gerekse ABD emperyalizmine ve yeni sömürgeci araçlarla ekonomik ve siyasi müdahalelere sahne olduğu iddia edilebilir. Yabancı güçler tarafından gerçekleştirilen müdahaleler neticesinde Sudan'ın gördüğü maddi zararlar bir yana, kendi varlığını gerçekleştirebildiği bir aktör veya özne olarak ortaya çıkması engellenmiş olmaktadır.

Sudan'a yapılan dış müdahaleleri postkolonyal perspektiften inceleyen bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; teorik arkaplanı anlamak amacıyla postkolonyalizmin söylemsel ve teorik gelişim süreci ele alınmıştır. Yaklaşımın önde gelen düşünürlerinden, çalışmalarından faydalananarak üzerinde durdukları kavramlar, ele alış biçimleri ve anlayışları verilmiştir. Bununla birlikte, postkolonyalizmin karşı durduğu sömürgecilik, yeni sömürgecilik ve emperyalizm tarihi üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. İkinci bölümde, tarihi süreci ve mirası anlamlandırmak

açısından, Sudan tarihi beş ana dönem altında incelenmiştir. Böylece Sudan'ın maruz kaldığı müdahalelerin tarihi arka plandaki nedenlerini anlamak kolaylaşacaktır. Üçüncü bölümde ise, Sudan'a tarihi boyunca sömürgeci ve emperyal güçler tarafından yapılan müdahalelerin postkolonyal bir değerlendirmesini içermektedir. Bu bağlamda, Sudan'ın İngiliz sömürgeciliğindeki ve ABD emperyalizmindeki postkolonyal nesne konumu çeşitli tarihi ve güncel meseleler üzerinden ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

POSTKOLONYALİZM

1.1. POSTKOLONYALİZMİN KURAMSAL-TARİHSEL ÖN ÇERÇEVESİ

Postkolonyal çalışmalar, sömürge karşıtı çalışmalarla bağıntılı olarak başlangıçta İngilizce ve İngiliz sömürgelerinin yayıldığı coğrafyalarla sınırlı kalmıştır. Daha sonra Avrupa dillerinin birçoğunu ve farklı birçok sömürge pratiğini ele alan şemsiye bir literatür haline gelmiştir (Özdemir, 2017: 23). Özellikle 20. Yüzyılın son çeyreğinde hız kazanıp başlıca bir teori haline gelmiştir. İlk çalışmalar, aşağıda bahsedileceği üzere edebi ve kültürel alanda gerçekleşmiştir. Çalışmaların ortak amaçları ise Batı’da üretilmiş kaynakların yegâneliğini aşip yerel kaynakları tanınır kılmak olmuştur. Ana akım teorilerin karşısında eleştirel kuramların yanında yer alan bu çalışmalar kısa sürede farklı disiplinlere yayılarak büyük bir başarı yakalamıştır.

Postkolonyal çalışmaların diğer akademik çalışmalara göre daha kısa sürede kabul görmesini sağlayan iki etkenden söz edilmektedir. Birincisi postkolonyal çalışmaların kültürel bir dönüşüm havası içerisinde olan diğer disiplinlere fitri olarak yönelmesidir. Nitekim öncelikli olarak tarih ve antropolojiye taşınan alan daha sonra siyaset bilimi, felsefe ve uluslararası ilişkilere kadar uzanmıştır. İkincisi ise çalışmaların sömürge tarihine mahsus kalmayıp siyasi pratiğe atıfta bulunmaları ve siyasi müdahale için yol gösterme gayretleridir (Chibber, 2013: 1-2).

Postkolonyal çalışmaların öncü düşünürleri Marksist ekolden gelmektedir. Dolayısıyla postkolonyal çalışmaların ilk tartışmaları Marksizm çevresinden gelmiştir. Bununla beraber postkolonyal çalışmalar, Marksizm’in ana akım düşünceler karşısında yetersiz kaldığı veya eleştirildiği konularda alternatif olarak değerlendirilmiştir. 20. yy. sonlarına gelindiğinde Marksizm’in kuramsal eksikliklerinin olduğunu iddia eden ve Marksizm’i siyasi gündemin pratiklerine ayak uyduramamakla eleştiren postkolonyal düşünürler yeni kuramlar ile çözüm arayışlarına girmişlerdir. Marksizm’e alternatif olarak görülen postkolonyal çalışmalar Marksizm’in işçi sınıfının aksine akademik dünyada oldukça önemli başarılar yakalamışlardır (Chibber, 2013: 2). Bu başarılar neticesinde postkolonyal çalışmalar hakkında, *“egemenlik ve itaate dair olan pratikleri sorgulamak ve karşı durmak adına ortak bir siyasi bağlamda hareket eden herkesi*

alakadar eden bir kuram” olarak tanımlayan kapsamlı ifadelerle dahi yer verilmeye başlanmıştır (McLeod, 2007: 6).

Postkolonyalizm, günümüze kadar post-modern, post-yapısalcı, neo-marksist ve feminist birçok Avrupalı teoriden esinlenerek, farklı hüviyetlere bürünerek gelmiştir (Ashcroft vd., 2002: 153). Tekil bir teoriden ziyade farklı teorilerden istifade eden siyasi bir gündem halini almıştır (Young, 1998). Bu bağlamda postkolonyalizm, yerini almaya çalıştığı Marksizm’in tutarlı bir kavramsal sistem arayışının aksine farklı teorileri cesurca kullanmış ve buna karşı yapılan baskılara karşı çıkmıştır. Dolayısıyla teorinin kapsamı gittikçe genişlemiş ve hakkında değerlendirmeler yapmak isteyenlerin işini zorlaştırır hale gelmiştir. Postkolonyalizmin edebiyattan, antropolojiye ve uluslararası ilişkilere kadar birçok disiplinde yayılması, net bir kavramsal haritasını oraya çıkarmayı gittikçe zorlaştırmaktadır (Chibber, 2013).

Postkolonyalizm, bazı toplumların gelişirken diğerlerini zayıflatmalarını, yerel kültürel değerlerini yok sayıp kendi değerlerini dayatmalarını, coğrafi olarak bizzat işgal etmelerini ve kültürel tahakkümünü incelemektedir. Sömürülen toplumların sömürgecilerin dünyasında varlığının nasıl temsil edildiğini tartışmaktadır. Burada tahakküm, sömürme ve sömürülenin kimliğinin yeniden oluşturması merkezi rol oynamaktadır. Postkolonyalizmde sömüren ve sömürülen arasında incelenen ilişki temelde insan-insan arası bir ilişkidir. Örneğin; modern anlamda sömürülen ilk toplumlardan biri olan Aztekler insan-insan ilişkisindeki tecrübesizliklerinden dolayı İspanyollar tarafından rahat bir şekilde sömürülmüşlerdir (Ashcroft vd., 2002: 78). Teorinin diğer disiplinlere yayılmasıyla insan-insan arasında incelenen ilişkinin ulus-ulus veya kültür-kültür gibi farklı açılardan değerlendirilmek üzere zengin bir çerçevede ele alındığı söylenilebilir.

Postkolonyalizm kavramının etimolojik yapısı incelediği ilişkiyi yansıtmaktadır. Kavram *“post-colonial-ism”* olacak şekilde üç parçaya ayrılmaktadır. Buradaki *“colonial”* kelimesi *“colony”* kelimesinin bir türevidir. *“Colony”* kelimesi İngilizceye Fransızca olan *“colonie”* kelimesinden geçmiştir. Fransızca *“colonie”* nin aslı ise Latince *“co-lere”* den türemiş olan yine Latince *“colonus”* kelimesidir. *“Colonus”* çiftçi demektir. Daha geniş anlamıyla da bir yerde yerleşik olarak yaşayan kişidir. Kelime bu bağlamda Avrupa’da *“colonist”* olarak kullanılmıştır. Kelimenin anlamı işgal etmek,

istila etmek manalarını da çağrıştırmaktadır. Buradan hareketle İngilizce “colony” kelimesi işgalci yerleşim anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla “Colonial”, “colonist” tarafından “colony” durumuna maruz bırakılan anlamına gelmektedir (Mishra ve Hodge, 2005: 378-379). Post eki üzerinde ise farklı anlayışlar söz konusudur. Mishra ve Hodge gibi yazarlar -post önekinin, sömürgeciliğin eski pratiklerinin sona erdiği zamanın sonrasına işaret ettiğini söylerken Young daha kapsamlı ve tutarlı farklı yorumlar eklemektedir. Young, teorinin sömürgecilik sonrası durumları incelediği anlayışını teslim etmekle beraber post önekinin postkolonyal eleştirinin kurumsal çalışmalarının başladığı zamana işaret ettiği kabulünü tercih etmektedir. Bu bağlamda terimi post-kolonyalizm olarak değil postkolonyalizm olarak kullanmaktadır (Young, 2001: 57).

Postkolonyalizmin sömüren ve sömürülen arasındaki ilişkiyi incelerken sömürgeciliğe ve etkilerine karşı bir duruşu da sergilemektedir. Bu duruş sadece sömürgeciliğe ve etkilerine karşı değildir. Sömürgecilikle iç içe kullanılan yeni sömürgecilik ve emperyalizm kavramları da postkolonyal teorinin alanındadır. İç içe olan sömürgecilik, yeni sömürgecilik ve emperyalizmin kavramlarının birlikte değerlendirilmesi zaman zaman karışıklığa neden olabilmektedir. Karışıklığı gidermek adına şöyle bir sıralama yapılabilir. İlk sömürge pratiklerinin modernleşmesinden sonra 19. yy. ile zirve yapan sömürgecilik, emperyalizme dönüşmüştür. Uygulamada devam eden sömürgecilik, ideolojik amaçları da bünyesine aldığı emperyalizm olarak değerlendirilmektedir. İki dünya savaşı arasında imparatorlukların son bulmasıyla ve dekolonizasyon süreci neticesinde sömürgeciliğin eski pratiklerinin son bulmasıyla yeni sömürgecilik olarak kavramsallaştırılan pratikler ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan yeni sömürgeci pratiklerin uygulanmasında öne çıkan ABD olmuştur. Yeni sömürgeci pratiklerle uluslararası sistemde hegemonya sahibi olan ABD emperyal bir güç olarak nitelenmektedir.

Bu bağlamda daha geniş bir perspektif oluşturmak adına aşağıda sömürgecilik, emperyalizm, yeni sömürgecilik, kalkınma kuramları, bağımlılık teorisi, az gelişmişlik teorisi ve post-kalkınma kuramı tarihsel olarak incelenecektir. Ardından postkolonyal teorinin gelişimi ele alınacaktır.

1.1.1. Kolonyalizm (Sömürgecilik)

Kolonyalizm olarak ifade edilen sömürgecilik, geniş bir coğrafyaya ve uzun yıllara yayılan bir tarihe sahiptir. Birbirinden farklı birçok sömürge pratikleri ortaya çıkmıştır. Tek bir sömürge gücünün dahi farklı sömürge yöntemi söz konusu olmuştur. Sömürge kronolojisi, yöntemler ve etkileri hakkında oldukça zengin araştırmalar mevcuttur. Ancak araştırmacılar tarafından genel bir sömürgecilik kuramı oluşturmanın zor olduğu dile getirilmektedir (Young, 2016: 23).

Sömürgeciliğe dair kabul gören bazı tespitler söz konusudur. Genel olarak sömürgeciliğin tarihi üç aşamaya ayrılmaktadır:

- I. Birinci aşama ilk sömürgecilik faaliyetlerinin gerçekleştirildiği dönemdir. İlk sömürgecilik faaliyetlerini M.Ö. IX. Yüzyılda Fenikelilerin daha sonrasında ise Helenler, Grekler ve Romalıların gerçekleştirildiği dile getirilmektedir (Gündüz, 2016).
- II. İkinci aşama modern anlamda 15. Yüzyılda başlayıp İkinci Dünya Savaşı sonrası sömürgelerin siyasi bağımsızlıklarını elde etmelerine kadar devam eden süreçtir. Bu süreç de Sanayi Devrimi öncesi ve sonrası olmak üzere iki aşamada değerlendirilmektedir (Ferro, 1997: 18). Sanayi Devrimi sonrasında iki Dünya Savaşı'nın etkisi ayrı birer dönem olarak da değerlendirilmektedir (Balcı, 2018: 16-22).
- III. Üçüncü aşama ise sömürge olan devletlerin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyasi bağımsızlıklarını kazandıkları fakat ekonomik ve kültürel birçok tahakküme maruz kaldıkları günümüze kadar devam eden süreçtir (Young, 2001: 61).

Sömürgeciliğin ilk dönem örneklerinin M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren Yunan Devletleri döneminde görüldüğü ifade edilmektedir. Daha sonra Romalılar, Yunanlılardan daha kapsamlı bir şekilde koloniler kurmuşlardır. Britanya'dan Orta Doğu'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır (Erkan, 2017). Roma İmparatorluğu'nun bölünmesiyle ortaya çıkan Bizans İmparatorluğu da benzer nitelikte uygulamaları Osmanlı Devleti'nin üstünlüğüne kadar sürdürmüştür (Kavas, 2009).

Sömürgeciliğin ikinci dönemi 15. yy'ın sonlarında başlayan ve modern anlamda kabul edilen sömürgecilik dönemidir. 1494 yılında rekabet halindeki iki önemli

sömürgeci güç olan İspanya ve Portekiz arasında papanın aracılık yaptığı Tordesillas Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre doğu yarımküredeki topraklar Portekizlilere, batı yarımkürede olanlar ise İspanyollara açık kabul edilecek ve iki devlet birbirlerinin yayılma bölgelerine müdahil olmayacaktı. Tordesillas Antlaşması, ikinci dönemi olan modern anlamdaki sömürgecilik yolunda gerçekleşen ilk uluslararası antlaşmadır. Antlaşma neticesinde İspanya, Christophe Colomb öncülüğünde Amerika kıtasına, Portekiz ise Vasco da Gama öncülüğünde önce Ümit Burnu'na kadar olan Afrika kıyılarına oradan da Hindistan'a ulaşan geniş bir coğrafyaya yönelmiştir (Özey, 2014: 3).

Portekiz'in yayılması 1505'te Mozambik'le başlayıp yüzyılın sonlarında Hindistan sahillerine kadar ulaşmıştır. Kızıldeniz ve çevresindeki sahillerde yer alan Müslüman coğrafyalara yapılan girişimler Osmanlı Devleti tarafından engellenmiştir. Bu koruma, 19. yy'ın ikinci yarısına kadar sürmüştür. Kızıldeniz havzasındaki kadar başarılı olmasa da Hindistan ve Endonezya'da yaşayan Müslümanlara yönelik sömürge hareketleri zayıflatılmıştır (Kavas, 2009).

İspanya'nın Amerika kıtasına girişi Portekiz yayılmasına nispeten daha kolay olmuştur. Nitekim bölgede gerek kendi çıkarlarını gerekse diğer halkları koruyacak yönetim organizasyonuna sahip bir devlet bulunmamaktaydı. Kıta yerlileri soykırım derecesinde katledilmiş, toprakları ellerinden alınmış ve kültür varlıkları tahrip edilmiştir. Keşif edilen bu yeni coğrafyaya 19. yüzyıla kadar, Afrika sahillerinden sömürgeci güçlerin kontrolünde 100 milyona yakın insan köle olarak taşınmıştır. Tarihte eşine rastlanılmayan geniş bir çapta köle ticareti gerçekleştirilmiştir (Kavas, 2009).

Avrupa sömürgeciliğinin bu sıçraması genel olarak Büyük Keşifler olarak anlatılmaktadır. Yayılmanın Hindistan ve Çin gibi medeniyetlere daha kısa bir yol bulma gayretinin neticesi olduğu söylenmektedir. Nitekim coğrafi keşiflerle Avrupalı yayılmanın seyri değişmiştir. Fakat gelişmelerin kökeninde yatan sebeplere baktığımızda farklı etkenler görünmektedir. En önde ise nüfuz edilen toprakları genişletme endişesi gelmektedir (Ferro, 1997: 3).

Ferro (1997: 3), sömürgeleştirmede Hristiyanlığın başat etkisinin Batı tarafından sistematik bir şekilde unutulduğunu ancak Avrupa sömürgeciliğinin Hristiyan

dünyasının Müslümanlara karşı saldırısının bir neticesi olduğunu, coğrafi keşifler gibi bir kısım diğer etmenlerin bu ana sebep etrafında toplandığını söylemektedir. Sömürgeciliğin genişlediği dört farklı coğrafi yolun kaynağının Müslümanlara karşı başlatılan Kutsal Savaş olduğunu ifade etmektedir.

Birinci yol yukarıda bahsedilen Vasco da Gama'nın öncülüğünde çizilen Ümit Burnu'na kadar olan Afrika sahilleri ve oradan Hindistan sahillerine uzanan yoldur. Vasco da Gama'nın bir amacının baharat ve ticari mallara ulaşmak olduğu belirtilse de diğer bir amacının Hristiyan insanlar aramak olduğu dile getirilmiştir (Ferro, 1997: 3-4).

İkinci yol yine yukarıda bahsedilen Amerika kıtasına doğru olan yayılmadır. Bu yolun öncüsü olan Christophe Colomb da hatıralarında zengin olmak ve kâşif olarak tanınmak istemesinin arkasındaki başka bir amaçtan, Kutsal Toprakları fethetmeleri için gereken altını bulmaktan bahsetmiştir. Üçüncü yol ise Afrika'nın iç kısımlarından Hindistan'a doğru aranan yoldur. Bu yolun amacı Endülüs Emevî Devleti'ni geriden kuşatmak olup yine dini bir amaçtı. Dördüncü yol ise Rusya'dan Çin ve Hindistan'ın zenginliklerine uzanan yoldur. Bu yol üzerinde diğer üç yol gibi başlangıçta dini bir amaç olmasa da daha sonra Ortodoks kilisesi adına hareket edilerek aynı amaca dönüşmüştür (Ferro, 1997: 4-6).

Bahsedilen bu dini sebepler, sanayi devrimi ve ticari gelişmeler Avrupa kapitalizmine hizmet etmekteydi. Hızlanan ticaret neticesinde ortaya çıkan likidite açığını kapamak için ise sömürgelerden gelecek kıymetli madenlere son derece ihtiyaç duyulmaktaydı. Nitekim İspanya Kutsal Savaş'ı finanse etmek için sömürgelerinden getirdiği kıymetli madenleri etrafına dağıtarak bu ihtiyacı gidermiştir (Elliott, 2002: 183-200). Böylelikle gelişmeye başlayan kapitalizmin çarkları dönmeye başlamıştır. Zenginlik arzusu, sömürgeciliğin birçok sebebinin önüne geçmiştir. Avrupalılar girişmiş oldukları bu hırslı süreçte yola çıkış noktaları olan Hristiyanlığa hizmetlerini unutmışlardır (Ferro, 1997: 8).

Marksist düşünceye göre modern anlamda gelişen sömürgeciliğin nedeni kapitalizmdir. Artık söz konusu sadece belli zenginlikleri kazanmak değildir. İşgal edilen topraklarda yeni bir ekonomik sistem tesis etmek, yeni ticari ilişkiler kurmak söz konusudur. Bu yeni tipte sömüren ile sömürülen arasındaki her türlü ilişkide sömüren taraf kazançlı çıkmaktadır (Bottomore, 1991: 94-98). Sömürülen coğrafyalara yapılan

yatırımlar, yollar, limanlar, okullar ve hastanelerin asıl sebebi sömüren güce hizmet etmesidir. Yüksek seviyede eğitim sömürenlere hizmet edecek ve sömürülenlerle aradaki tabakayı oluşturacak kimselere verilmiştir. Halkın geneline ise sadece işlerine yarayacak pratik bilgilerin verildiği ortaokul eğitimi verilmiştir (Kavas, 2009).

Kapitalizmin sömürgeciliğin gelişimine olan bu etkisi beş etkenle açıklanmaya çalışılmıştır. İlk etki, demir yolu ağlarının hızla yayılması ve böylece sömürgelere müdahalenin hızlanması olarak ifade edilmiştir. İkinci olarak üretim şeklinin ve amacının değişmesi gösterilmektedir. Artık hem diğer Avrupa ülkelerine hem de sömürülen ülkelere pazarlama amacı güden, makine gücü barındıran seri üretime geçilmiştir. Üçüncü etken, iktisat biliminin temellerini atan, ekonomide rasyonel düşüncenin gelişimidir. Dördüncü etken klasik devlet yapısının yerini güçlü merkezi yapıya sahip olan, vergiye dayalı devlet yapısının almasıdır. Son olarak ise “modernleştirme misyonu”nu öne süren oryantalist düşüncenin geliştirilmesidir (Erkan, 2017). Avrupa’nın sömürgeciliğini haklı ve faydalı göstermesine hizmet eden bu misyon ediniminin İkinci Dünya Savaşı’na kadar artarak devam ettiği ifade edilmektedir (Kavas, 2009).

Sömürgecilik yarışında 16 ve 17. yy’a kadar süren Portekiz ve İspanya rekabetini 18. Yüzyılda İngiltere-Fransa rekabeti izlemiştir. (Ferro, 1997: 57-58). Özellikle İngiltere, Kıta Avrupa’sındaki çekişmelerin dışında kalarak elde ettiği refah ve ekonomik gelişmesiyle sömürge yarışında öne geçmiştir. Hindistan’da diğer sömürgeci güçleri etkisiz kılıp tekel haline gelmiştir. Bu yayılması 19. yy’da İngiltere’yi Dünya’nın en geniş topraklara sahip sömürge gücü yapmıştır (Kavas, 2009).

Modern tarihçilerin sınıflandırmalarına göre bu süreçte iki farklı sömürge türü gelişmiştir. Biri Fransızların yöntemlerinde görülen *yerleşim sömürgeciliği* diğeri ise İngilizlerin yöntemlerinde öne çıkan *istismar sömürgeciliği* olarak ifade edilmiştir (Young, 2001: 17).

Hindistan’da İngilizlere yenik düşen Fransa 1798’te Mısırı işgal ederek hem Kuzey Afrika da sömürge faaliyetlerine devam etmek hem de İngiltere’nin Mısır üzerinden Hindistan’a ulaşma planlarını bozmak istedi. Fakat Osmanlı ile iş birliği yapan İngiltere, 1801’de Fransa’yı buradan çıkardı. Böylelikle Kuzey Afrika’dan vazgeçmek istemeyen Fransa 1830’da Cezayir işgalini başlattı (Özey, 2014: 5). Fransa,

Cezayirliilerin uzun süren direnişinden sonra 1880'e doğru Cezayir'de mutlak kontrolü sağladı. Ardından 1881'de Tunus'u ve 1912'de Fas'ın büyük bir kısmını işgal etti. Fransa'nın Kuzey Afrika'daki bu üç ülkede uyguladığı yöntemlerle yerleşim sömürgeciliği şekillenmiştir. Bu yöntemde sömürge toprakları Fransa'nın bir parçası olarak yönetilmiştir. Ekonomi, Fransa'nın ekonomisine entegre edilmiştir. Fransa devleti halkını bu yeni topraklara yerleşmeye teşvik etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde 700.000 Avrupalı, Cezayir topraklarında önemli idari ve ticari birimlerde görev almış bir şekilde yerleşik olarak yaşamaktaydı (Balcı, 2018: 14).

İstismar sömürgeciliği ise aynı dönemde İngilizlerin Mısır işgali neticesinde şekillenmiştir. İngilizlerin burada izlediği yöntem Fransızlarınkinden oldukça farklıdır. Yönetimin tamamı değiştirilmemiştir. Lord Duffer ve Lord Cromer gibi Osmanlının mevcut yönetim politikalarını yönlendirecek, denetimde bulunacak kritik yöneticiler bölgeye atanmıştır. Ekonomi İngiltere ekonomisine entegre edilmemiştir. Örneğin Mısır önemli bir pamuk üreticisine dönüştürülmüşse de ülkede tekstil sanayisinin gelişimine izin verilmemiştir (Gelvin, 2011: 92-93). İstismar sömürgeciliğiyle öne çıkan İngiliz sömürgeciliği aynı zamanda yerleşim sömürgeciliğinin oluşumunda da etkili olan bir göç politikası uygulamıştır. Fazla olarak görülen ve suçlular gibi zarar veren kesimden oluşan istenmeyen nüfus sömürge topraklarına gönderilmiştir. Bu şekilde hem sömürgelerdeki iktisadi faaliyet için destek unsur sağlanmış hem de anavatandaki iç karışıklıklara (başkasının başına sarılarak) siyasi çözüm üretilmiştir. Siyasi ve iktisadi iki çıkarın beraber gerçekleştirilmesi sömürgecilikle sağlanmıştır. Bu düşünce on dokuzuncu yüzyılın ortalarında sömürgeciliğin dinamo fikirlerinden biri olmuştur (Young, 2001: 22).

Avrupa'nın üç devleti sömürge yarışında geride kalmıştır. Almanya, Belçika ve İtalya diğer sömürge güçlerine göre geç kaldıklarının ve kendilerine, nüfuz etmekte zorlanacakları olan uzak bölgeler dışında çok fazla toprağın kalmadığının farkına varmışlardır. Almanya Afrika'nın bazı bölgeleriyle ilgilense de daha sonra vazgeçerek gözünü Osmanlı'nın batısı, Avrupa'nın doğusuna dikmiştir. İtalya, Habeşistan, Somali ve Trablusgarp'a yani bugünkü Libya'ya yönelmiştir (Kavas, 2009). Belçika ise (Kral II. Leopold'ün şahsi mülkü olarak) daha sonra Bağımsız Kongo Devleti olarak isimlendirdikleri bugünkü Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ne yönelmiştir (Demir, 2011).

Batı sömürgeciliğinin 1884-85 Berlin Konferansı'yla organize bir hal aldığı söylenebilir. Sömürgeciler 1870'li yıllarda Afrika'daki yerel yöneticilerle anlaşmalar yaparak ilerlerken 1880 ile 1900 arasında Berlin Kongresi'nin bir neticesi olarak toptan bir sömürgecilik saldırısı gerçekleşmiştir (Ataöv, 2010: 41).

Avrupa sömürgeciliğinin gelişimi sürecinde göz ardı edilmemesi gereken önemli bir unsur şirketlerdir. Avrupalı sömürge güçlerinin hepsi şirketleri kullanmıştır. En geniş biçimiyle gerçekleştiren ise İngiltere olmuştur. Özellikle *British East India Company* İngiliz Sömürgeciliğinin temelini oluşturmuş ve Dünya sömürge tarihinde önemli bir iz bırakmıştır. 1757-1858 arasında Hindistan'ın sömürülmesinde kendi özel ordularıyla başrolü oynayarak faaliyet göstermiştir (Kalın, 2016). *British East African Company* ve *British South Asia Company* de İngilizlerin kurmuş oldukları sömürge şirketlerine örnektir (Kavas, 2009).

Birinci Dünya Savaşının eşiğine gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu henüz dağılmamış, bağlı olan toprakların çoğu sömürgeleştirilememiştir. Ayrıca Avrupalı güçler arasında paylaşım konusunda anlaşmazlıklar söz konusu olmuştur. Savaşın başlamasıyla anlaşmalar gerçekleşmiş ve çözülme başlamıştır. İngiltere tarafından Şerif Hüseyin'e Osmanlı'dan Bağımsız bir Arap yarımadası, Yahudilere de Filistin ve çevresi vaat edilmiştir. Geri kalan topraklar da Sykes-Picot Antlaşması ile İngiltere, Fransa ve Rusya arasında paylaşılmıştır. Verdiği mücadelelerle Türkiye bu paylaşımların dışında kalmıştır. Ancak 1925'te Musul'u zorunlu olarak İngilizlerin kontrolüne bırakmıştır. Modernist bir devrim geçiren İran, idari olarak sömürgeleşme de İngiliz Nüfuzu altında kalıştır. 1932'de Suudi Arabistan İngiliz nüfuzunda kurulmuştur (Balcı, 2018: 16-17).

Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasında üç farklı sömürge yönteminden bahsedilmektedir. İlki Milletler Cemiyeti üzerinden oluşturulan vesayet yöntemidir. Yeni kurulmuş olan Transürdün, Suriye, Irak ve Lübnan, İngiltere ve Fransa'nın vesayeti altında yönetilmiştir. Bu ülkelerdeki yerel iktidarlar vesayeti altında oldukları devletlere bağlı hareket etmişlerdir. İkinci sömürge yöntemi protektora devlet yönetimidir. Yani ana kara eski sömürgesini özerk bir bölge konumunda kurması altında tutmuştur. İngiltere 1914'den 1922'ye kadar Mısır'ı ve 1956'ya kadar Sudan'ı bu şekilde yönetmiştir (Beverly, 2011: 30-32).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin sömürge yarışındaki üstün konumu sona ermiştir. Mısır'da iktidara geçen Cemal Abdünnâsır İngilizlere karşı bir mücadele başlatmış ve sömürgecilik için önemli bir geçiş noktası olan Süveyş Kanalı'nı millileştirmiştir. Fransa sömürgelerindeki gücünü kaybetmiştir. 1956'da Tunus ve Fas'a bağımsızlıklarını vermiştir. Ardından Cezayir'in bağımsızlık savaşıyla karşı karşıya kalmıştır. 1962'de Cezayir bağımsızlığını elde etmiştir. Savaştan geriye ise milyonlarca ceset, işkence izleri ve binlerce savaş suçu kalmıştır. Fransa'nın bölgeden çekilmesiyle sömürge boyunca yerleştirilen Avrupalı halklar ülkelerine geri dönmüşlerdir. Sömürgecilerin zayıflamalarıyla beraber Afrika'da yayılan milliyetçi ve komünist hareketler bağımsızlık hareketlerini yani dekolonizasyonu hızlandırmıştır (Balcı, 2018: 21). Sadece 1960 yılında on altı ülke bağımsızlığını ilan etmiştir (Ataöv, 2010: 61). Dekolonizasyonun tamamlanmasıyla modern sömürgecilik nihayet bulmuştur. Fakat aşağıda ele alınacağı üzere yeni sömürgeci pratikler ortaya çıkmıştır.

1.1.2. Emperyalizm

Emperyalizm ilk olarak 1851'de Fransa'da ulusal bir siyasi ideolojiye işaret ederken kullanılmıştır. İngilizce' de ise daha sonra tedavüle girmiştir. İlk olarak fiili müdahaleyi esas alan bir siyasi tahakkümü tanımlayan kavram yavaş yavaş Marksist literatürün etkisine girmiştir. Zorunlu olamayan bir siyasi tahakkümle beraber esas olarak genel bir iktisadi tahakkümü tanımlar hale gelmiştir (Williams, 2015).

Kavramın iktisadi tahakküme yönelerek Marksist etkide kullanılması Vladimir Lenin'le başlamıştır. Lenin, batıda sanayi devrimi ve kapitalizmin gelişimiyle artan sermaye fazlasının sömürgelerde pazar bulmak ve yine sömürgelerdeki iş gücü ve emek fazlasıyla kendini beslemek amacıyla batıyı diğer toplumlara tahakküm etmeye yönlendirdiğini söylemiştir. İktisadi tahakkümle beraber ekonomik bağımlılık o kadar artmıştır ki artık siyasi bir tahakküme gerek kalmamıştır. Çünkü ekonomik olarak boyunduruk altında olan sömürge toplumları zaten batıya göre hareket etmektedir. Nihayetinde Lenin batı dışı toplumların kapitalistler tarafından sömürülmesini emperyalizm ile tanımlamıştır. Ona göre emperyalizm kapitalizmle beraber en yüksek aşamaya ulaşan sömürgeciliğin adıdır (Loomba, 2015: 27). Birinci Dünya Savaşı sömürgeci yayılcılık ile emperyalizm arasında görülen ayrıma bir son vermiştir (Ferro, 1997).

Kavram olarak gelişiminden bahsedildikten Emperyalizm 'in şöyle genel bir tanımı kabul edilebilir: “*Emperyalizm, az gelişmiş ülkelerin, siyasal, ekonomik ve kültürel açılarından gelişmiş ülkeler tarafından hâkimiyet altına alınmasıdır*” (Torun ve Macit, 2014: 141).

Sömürgecilik, yeni sömürgecilik ve emperyalizmin anlaşılmasında ve değerlendirilmesinde zaman zaman karışıklık olabilmektedir. Karışıklığı gidermek adına şöyle bir sıralama yapılabilir. İlk sömürge pratiklerinin modernleşmesinden sonra 19. Yüzyılda zirve yapan sömürgecilik emperyalizme dönüşmüştür veya emperyalizmle birleşmiştir. Sömürgecilik yeni pratikleriyle devam etmekle beraber ideolojik amaçları da bünyesine aldığında emperyalist bir hareket olarak değerlendirilmektedir.

İki Dünya savaşı arasında imparatorlukların son bulması ve dekolonizasyon süreciyle beraber sömürgeciliğin eski pratikleri son bulmuş, yeni sömürgecilik olarak kavramsallaştırılan pratikler ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan yeni sömürgeci pratiklerin işletilmesinde öne çıkan ABD olmuştur. Yeni sömürgeci pratiklerle beraber uluslararası sistemde hegemonya sahibi olan ABD yeni emperyalist bir güç olarak nitelenmiştir (Harvey, 2005).

Emperyalizmin sömürgeler üzerindeki etkilerini daha iyi tahlil edebilmek ve postkolonyal literatürün emperyalizmle ilişkisini konumlandırabilmek için emperyalizmin gelişim sürecini hazırlayan ve hızlandıran nedenlerin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu nedenler şöyle sıralanabilir: Avrupa sermayesi için yeni yatırım yerleri bulmak; makineleşmeyle artan ürünler için yeni pazar bulmak; bu üretim hızına yetebilecek hammadde kaynağı temin etmek; Avrupa’da fazla olarak görülen nüfusun göçü için yeni topraklar temin etmek. Bu dört nedeni gerçekleştirebilmek için gerekli olan siyasi denetim ve askeri güç olmak üzere iki neden daha eklenebilir (Sander, 2007: 226-227).

On dokuzuncu yüzyılda emperyalizmin ilk örneğinin Fransızların eliyle şekillendiği ifade edilmektedir. Fransızlar bu politikalarını *mission civilisatrice* ile gerekçelendirmişlerdir. Yani Fransız medeniyetinin güzelliklerini dünyanın aydınlanmamış diğer aşağı toplumlarına ihsan etmek, ulaştırmak. Bu argüman diğer sömürgeci güçler tarafından da fark edilip kısa zamanda sahiplenilmiştir. *Mission civilisatrice* gerekçe olarak gösterilse de on dokuzuncu yüzyıl emperyalist güçlerinin

amacı, kendi yurtlarında ekonomik ve siyasi düzeni istikrara kavuşturduktan sonra sömürgeler edinerek uluslararası prestij kazanmak ve kapalı piyasalar üretmek olmuştur. Fransız, İngiliz ve daha sonra eklenen Amerikan emperyalizmi gibi farklı ulusların farklı emperyalist yöntemleri olsa da genel amaç aynı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nı doğuran ana sebep olarak bu emperyalist amaç gösterilmektedir. Aynı amacı taşıyan emperyalist güçler sınırlı toprak parçaları etrafında savaşa girmişlerdir. Emperyalizmin farklı güçlerin toprak ve kaynak denetimi üzerindeki karşılıklı rekabetine dayalı uluslararası bir sistem olduğu görünürlük kazanmıştır (Young, 2001: 30-31).

Emperyalizmin, merkezi ve siyasi bir aklın uzanabildiği en uzak noktalara müdahale edebilmek adına politika geliştirmesinin bir sonucu olduğu söylenmektedir. Hegemonik ve emperyalist bir güç olan ABD buna örnek teşkil etmektedir. ABD'nin menfaatlerini kollamak ve bu çerçevede Dünya'nın her tarafında olan gelişmeleri kontrol edebilmek amacıyla Washington merkezli kurulan Pentagon ve Central Intelligence Agency (CIA)'nin faaliyetleri ilk akla gelen örneklerdendir. Emperyalizm için dünyaya hükmedebilmek, nüfuzunu genişletmek önceliklidir. Bu amaçla birçok ideolojiyi ve kuramı kullanmaktadır. Yerleşim ve istismar sömürgeleri pratik bir kâr amacı güderken emperyalizm iktisadi olarak zarara neden olacak politikaları dahi göze almaktadır. Bu yönüyle sömürgecilikten ayrılmaktadır (Young, 2001: 27).

Emperyalizmin ele geçirme arzusuna başkalarına kaptırmama gayretinin eklenmesi; misyonerliğe batı merkezli modernitenin eşlik etmesi, sömürgeleştirmeyi meşrulaştırma gerekçelerinin artması ve kapitalizmin hâkim iktisadi sistem haline gelmesi, sömürgeciliğin emperyalizmin bir politikası olmasını hatta aşağıda bahsedileceği üzere emperyalist amaçlarla yeni sömürgeci sistemlerin geliştirilmesini doğurmuştur. Dekolonizasyonla beraber artan özgürleşme hareketlerinin karşısına yeni stratejileriyle yine emperyalizm çıkmıştır (Young, 2001: 28).

Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar tahakküm yönetimlerine karşı mücadele sömürgecilik karşıtlığı üzerinden gerçekleşmiştir. Sömürge durumunda olanlar sömürgecilere karşı yerel bir mücadele vermişlerdir. Bu mücadelelerin emperyalizmi de karşısına alması ve uluslararası bir şekle bürünmesi 1919'da Komüntern'in kuruluşu ile gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş boyunca öncelikle ABD'nin küresel hegemonyasına karşı

komünist cephede olan mücadele ardından bütün dünyada tüm tahakküm biçimlerine karşı olan mücadele neredeyse tamamen emperyalizm karşıtlığıyla verilmiştir. Postkolonyal eleştirinin oluşumunun genel olarak başta Britanya, Fransa ve Amerikan emperyalizmine karşı verilen bu mücadeleler ile başladığı ifade edilmektedir. Postkolonyal literatür, emperyalizmin her çeşidine ve var olan diğer bütün baskı türlerine karşı çıkan kaynakların hemen hemen hepsinden yararlanmaktadır. Eleştirinin “post-emperyal” terimi yerine “postkolonyal” terimini kullanması ise klasik sömürgecilik ve doğrudan tahakküme dayalı emperyalizm sona erdiği halde iktisadi ve siyasi tahakküme dayalı bir emperyalizmin günümüzde hala hâkim bir şekilde devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Post-emperyal denecek bir tarihsel dönüşüm henüz yaşanmamıştır. Post-emperyal döneme ve baskının herhangi bir çeşidinin olmadığı dünyaya ulaşmak postkolonyal eleştirinin nihai hedefini teşkil etmektedir (Young, 2001: 26-31).

1.1.3. Yeni Kuramlar

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra değişen uluslararası sistemdeki iktidar ilişkilerine dair birçok farklı kuram üretilmiştir. Sol, yani Marksist cepheden yeni-sömürgecilik, Bağımlılık Teorisi ve Dünya Sistemi Analizi; sağ, yani kapitalist cepheden ise Keynesçilik, monetarizm ve neoliberalizm öne sürülmüştür. Kalkınma kuramı ise batı merkezli olup daha sonra iki cenahın da ortasında değerlendirebileceğimiz kilit bir konum almıştır. Bu kuramların irdelenmesinde Robert Young’ın kavramsal sıralamasından yararlanılmıştır (Young, 2001).

1.1.3.1. Yeni-Sömürgecilik

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Avrupalı emperyalist güçlerin mevcut tahakküm yöntemleri yani klasik sömürgecilik, emperyalist amaçlara hizmet edebilecek bir durumda değildi. Bunun önde gelen üç sebebin etkisiyle gerçekleştiği söylenmektedir. Öncelikle sömürge konumunda bulunan toplumlar eski sömürgeci sisteme karşı ayaklanıyorlar ve komünist bloktan etkili bir destek alıyorlardı. İkinci olarak Avrupalı güçlerin sarsılmış ekonomileri mevcut sistemi yüklenebilecek durumda değildi. Son olarak ise savaştan kârlı bir şekilde çıkan Amerika Birleşik Devletleri’nin uluslararası sisteme yaptığı baskı gösterilmektedir (Young, 2001: 44).

Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrasında öncü olarak ABD'nin uygulamış olduğu pratiklerle şekillenen sömürgeci pratikler neo-kolonyalizm olarak adlandırılmıştır. ABD tarafından özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya yönelik askeri, siyasi ve ekonomik sömürgeci müdahaleler insan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi, terörizm ve suni bir kavram olan radikal İslam ile gerekçelendirilmiştir (Balcı, 2018: 22). Eski sömürgecilikte meşrulaştırma aracı olan *mission civilisatrice* nin görevini yine onun uzantıları olan bu yeni kavramlar yerine getiriyordu.

Yeni sömürgeci pratikler birçok noktada eskisinden farklılık gösterse de özündeki tahakküm ve zorlama aynı şekilde devam etti. Bir zamanlar emperyalist amaçlarla İngiltere tarafından bombalanan Ortadoğu aynı amaçlar uğruna farklı gerekçelerle 21. Yy' da ABD tarafından yine bombalandı. Suriye'de ABD tarafından onaylanan, seçilmemiş iktidara karşı ayaklanan halk ABD'nin desteğiyle tahakküm uğruna yine katledildi. 2016'da sadece bir yıl içerisinde Irak ve Suriye 20 binden fazla bombalandı (Balcı, 2018: 25).

Eski sömürgeciliğin sonu olan dekolonizasyon dönemiyle sömürge toplumları siyasi olarak bağımsızlıklarını kazanmış görünseler de tam anlamıyla bağımsızlaşmalarına fırsat verilmemiştir. Bunda yeni bağımsız olan devletlerin yerli teknolojiye ve güçlü bir iktisada sahip olmamaları, eğitim programlarını ve kültür politikalarını sömürgeci devletlerden ithal etmeleri, yeni uluslararası sistemde bir güce sığınma ihtiyacı etkili olmuştur. Dekolonizasyon sürecinde çizilen sınırlar da bu ortamı oluşturmak için gerekli verimliliği sağlamıştır (Erkan, 2017).

Sömürgeleikten yeni kurtulan devletlerdeki siyasi istikrarsızlık kalkınmayı engellemiş, bağımlılığı devam ettirmiştir. Nitekim emperyal, sömürgeci güçler içerideki farklı siyasi, demografik unsurları etkileyerek hatta gerektiğinde darbeleri destekleyerek müdahil olmuşlardır. Emperyal amaçlarına uygun hareket edecek, mensup oldukları millet ve devletlere karşı sömürülerine ortaklık edebilecek yönetici elitleri desteklemişlerdir. Uluslararası medyayı yöneterek tam bağımsızlık mücadelesi veren devletleri yalnızlaştırmış, suçlu ilan etmiş ve ötekileştirmişlerdir. Bütün bunlar gerçek anlamda bağımsızlık isteyen toplumların karşı karşıya kaldıkları sıkıntılar, ödenmesi gereken bedeller olarak sunulmuştur (Erkan, 2017).

Örnek olarak Kwame Nkrumah'ın kurucusu olduğu Gana Cumhuriyeti gösterilebilir. Britanya sömürgesi olan Gana herhangi bir savaş veya çatışma yaşanmadan Nkrumah'ın önderliğinde siyasi bağımsızlığını kazanmıştır fakat ekonomik bir bağımsızlıktan bahsetmek mümkün olmamıştır. Tam anlamıyla bir bağımsızlık sadece kâğıt üstünde kalmıştır. Tam bağımsızlık için mücadele veren Nkrumah 1965 yılında yayımlanan *Neo-Colonialism; The Last Stage of Imperialism* kitabıyla yeni *sömürgecilik* teriminin kuramsal tahlilini ilk kez ortaya koymuştur (Young, 2001: 44-45).

Gana gibi bağımsızlığını yeni kazanmış olan birçok Afrika ve Uzakdoğu ülkesi aynı kaderi paylaşmıştır. Önemli sayıda gıda ve madenin kaynağı Afrika olmasına rağmen bu kaynaklardan asıl istifade eden merkezler Londra ve New York' olmuştur. Uluslararası iktisadi sistem IMF ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kurumlar aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri tarafından denetlenir hale gelmiştir. *“Bağımsızlık... kapitalist iktisadi sistemin gücüne amade yeni bir bağımlılık biçimini gün ışığına çıkarmıştır.”* Young'a göre yeni *sömürgecilik*, postkolonyal sistemin yeni bağımlılık biçimlerine, denetimlerine ve iktisadi yönüne açıklama getirdiğinden kullanışlı bir kavramdır. Fakat sömürülen toplumların kültürel iddialarını ve mücadelelerini kavramsallaştırma açısından zayıf bir kavramdır. Bu yüzden kavrama farklı yorumlar ve eleştiriler getirilmiştir. Young'a göre Ngugi wa Thiong'o Nkrumah'ın kavramsallaştırması sömürgecilik döneminin kültürel etkilerini tartışmaması ve geride bıraktığı seçkin yöneticilerden bahsetmemesi yönüyle eksiklik göstermektedir (Young, 2001: 49).

1.1.3.2. Kalkınma Kuramı

Bretton Woods sisteminin devreye sokulmasından itibaren Batı'da üretilip dünyanın diğer kısımlarına ihraç edilen iktisadi kuramlardan biri, birçok farklı teorisinin eleştiri noktası veya kaynağı olan “kalkınma” kuramı olmuştur. Kurama göre dünyanın geri kalmış ekonomileri batının kapitalist sistemine aşamalı bir şekilde entegre olacaktır ya da olmalıdır. Kavram içerisinde sömürgelerin hammadde kaynağı olduğu ve Batı müdahalesi olmadan sanayileşmesinin mümkün olmadığına dair görüşlere sahip çıkılmaya devam edilmiştir. Ancak öncesinden farklı olarak sömürgelerin modern kurumsal ve toplumsal yapılarla dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Devletlerin merkezi

otoritesiyle gerçekleştirilecek olan geniş çaplı sanayi ve altyapı projeleriyle modern sanayi ekonomisine geçilecektir (Young, 2001: 49).

Kalkınma kavramının önemli bir yönü sömürgeciliğe karşı verilen mücadelenin devamı olduğu şeklinde servis edilmesi olmuştur. Sömürgelelikten kurtulan toplumlar kalkınma ile iktisadi bağımsızlığı yakalayacak ve faillik kazanacaklardı. Böylelikle kalkınmanın nihayetindeki hedef olan modernleşme yani batılılaşma sağlanacaktı (Özay, 2018). Batı'nın çizdiği bu yol geniş bir coğrafyada kabul edilmiş ya da kabul etmekten başka bir çare gözükmemiştir. Fakat ilk kalkınma girişimlerinde sunulan projeler yerel dinamiklerde planlandığı gibi bir karşılık bulmamıştır. Birçok yerde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kalkınma için batılı devletler ve bankalar tarafından verilen krediler kalkınmanın aksine enflasyon ve borç krizleriyle sonuçlanmıştır. Bu durum kalkınma kuramının yeniden düşünülüp tartışılmasını netice vermiştir. Yeniden düşünmenin kurucu unsuru ise Avrupa merkezci düşüncenin eleştirisi olmuştur. Yani kalkınmanın Avrupa'nın tecrübe ettiği çözüm önerileri ile gerçekleşeceği inancına karşı bir tenkit olmuştur (Young, 2001: 50).

1.1.3.3. Bağımlılık ve Azgelişmişlik Teorileri

Kalkınma kuramına gelen ilk eleştirilerin büyük çoğunluğu Amerikalı Marksist yazarlardan çıkmıştır. Eleştirilerin öncüsü Paul Baran'ın *The Political Economy of Growth* (1966) çalışmasıydı. Barana göre kalkınma kuramındaki asıl sorun az gelişmiş ülkelerde kalkınma projeleriyle elde edilen kârın yerel ekonomilere yatırım yapılması yerine uluslararası şirketlerin elinde kalmasıdır (Baran, 1957: 117-123). Yoksa geleneksel yapılar kalkınma projelerine bir şekilde uyum sağlayabilmekteydi. Kurama gelen bir başka eleştiri de bugünün model olarak sunulan kalkınmış ekonomilerinin geçmişte şimdinin fakir ülkelerini sömürerek kalkındığından bahsetmemesiydi. Baran'ın kalkınma kuramı eleştirileri ayrıntılı tahliller yapılarak genişletilmiştir. Farklı eleştirilerin de katkılarıyla “Bağımlılık Teorisi” haline gelmiştir (Young, 2001: 50). Teorinin oluşumunda etkili isimlerden biri olan Samir Amin'e göre sömürü emperyal ülkelere olan bağımlılık üzerinden devam etmektedir. Bundan kurtulmanın yolu ise emperyalizmi net bir düşman olarak tanımlayıp mücadele verilmesi ve her devletin kendi öz gelişme modelini tasarlamasıdır (Amin, 1997: 151).

Bağımlılık teorisi ABD tarafından finanse edilen denetimsiz sivil toplum kuruluşlarının ve nüfus kontrolüne yönelik baskıların artmasına dikkat çekmektedir. Şirketlerin çevre denetimine tabi olmadan rahatça üretim yapmak için Üçüncü Dünya ülkelerini tercih etmelerine, tüketimi sağlıksız ürünlerin ithalatı için yine bu ülkelerin hedef alınmasına tepki göstermektedir. Ayrıca bütün bunlara rağmen üretilen ürünlerin ve kaynakların tüketimi konusunda batı ile olan uçurumu tartışmaktadır (Young, 2001: 48).

Bağımlılık kuramına göre dekolonizasyon mutlak bir bağımsızlık yerine gözle görülmeyen yeni bir bağımlılık getirmiştir. Eski sömürgeci güçler, yeni düzende gelişmemiş ülkeleri dolaylı yollardan kendilerine bağımlı bırakarak yeni bir emperyalist sistem inşa etmişlerdir. Üstelik klasik sömürgeciliğin birçok bürokrasisinden de kurtulmuşlardır (Bulut, 2010: 138).

Yukarıda bahsedildiği üzere bağımlılık teorisinde gelişmiş emperyal devletler, sömürge ülkelerinin azgelişmişliğinden sorumlu tutulur. Sömürgelerin zayıflaması onların gelişmişliğinin kaynağı olarak gösterilir. Walter Rodney'in *How Europe Underdeveloped Africa* adlı çalışması başlığundan da anlaşılacağı üzere bu konuyu irdelemiştir. Immanuel Wallerstein tarafından daha sonra oluşturulan Dünya Sistemi Teorisi de aynı temel üzerine bina edilmiştir (Young, 2001: 51). Onun teorisine göre yirminci yüzyılın ortalarında uluslararası iktisadi sistem artık emperyal güçlerin rekabetinden çok ABD'nin tahakkümüne bağlı küresel bir piyasaya haline gelmiştir (Wallerstein, 2000).

Öte yandan Bağımlılık Teorisi de üçüncü dünya ülkelerindeki iktisadi çeşitlilik ve Batılı olmayan ekonomiler arasındaki farklı gelişmişlik düzeylerine açıklık getirmemekle eleştirilmiştir. Az gelişmişliğin sorumluluğunun tamamını dış etkenlere yüklediğinden az gelişmiş ekonomilerin failliklerini açıklamakta yetersiz görülmüştür (Young, 2001: 54). Bu minvalde en kapsamlı eleştirilerden birini getiren Bill Warren, çalışmasında İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana üçüncü dünya ülkelerinin durağanlık yerine farklı yollarda ve farklı düzeylerde ekonomik gelişmişlik kaydettiğini iddia etmiştir. Üçüncü Dünya'da gelişen ekonomilerin içerisinde ise sosyalist rejime sahip ülkelerin bulunmadığına dikkat çekmiş ve Bağımlılık Teorisine alternatif hipotezler önermiştir (Warren, 1980: 157-185).

1.1.3.4. Post-Kalkınma Kuramı

1980'lere gelindiğinde Bağımlılık Teorisinde olduğu gibi Kalkınma Kuramının da çıkmaza girdiği öne sürülmüştür. Felsefi altyapısını postmodernizmden alan post-kalkınmacı düşünürler, kalkınma kuramının meta anlatılarına karşı çıkmış ve yereli merkeze alan ve farklılıkları göz önünde bulunduran anlatılar geliştirmişlerdir (Kaçanoğlu, 2020).

Kalkınma kuramı günümüzde bazı iktisatçılar tarafından kullanılsa da artık sadece iktisat alanıyla değil siyasi, kültürel ve toplumsal etkenleri değerlendiren geniş bir alanla ilgilenmektedir. Avrupa merkezci yapısına getirilen eleştirilerin etkisiyle artık yerel farklılıklara da dikkat etmektedir. Fakat kuramın eleştirilmekte olan temel argümanları hala mevcuttur. Farklı ulusların kalkınma yolunda önlerinde duran nihai hedeflerinin yine Batı olması bu eleştirilerin merkezinde yer alanlarındandır (Young, 2001: 53).

Kalkınma kuramının bir başka eleştiri noktası ise daha sonra geliştirilen sistemlerle farklı ekonomik düzeylere sahip olan ülkelerin arasındaki uçuruma basit, tekdüze bir tanımlama getirerek üzerini örtebilmesi veya yanlış çözümler sunması olmuştur. IMF'nin gelişen piyasalar kategorisi buna örnek olarak gösterilmektedir. Kültürel ve tarihsel farkları göz önünde bulundurmadan ortalama gelir ve kişi başına düşen gayri safi hasıla gibi ölçülerle ülkeler gelişmiş, gelişen ve en az gelişmiş olarak sınıflandırılmaktadır. Gelişmiş kategorisine erişebilmek için çizilen yol ise yukarıda bahsedildiği gibi yine Batı'nın izlediği yol olmuştur. Bu tarz bir sınıflandırmanın en büyük eksikliklerinden birisi yurt içindeki gelir dağılımı eşitsizliğini ve zengin-fakir arasındaki ekonomik uçurumu örtmesi olarak ifade edilmiştir (Young, 2001: 53).

Postmodern düşünürlerden etkilenen post kalkınmacı yaklaşımlara göre kalkınma kuramı gibi liberal kuramlar ile bağımlılık teorisi gibi Marksist teoriler kalkınma için aynı şeyi savunmaktadırlar. İki taraf da az gelişmiş ülkelerin dışarıdan bir müdahale ile kalkınabileceğini öngörmekte, yerel dinamikleri göz ardı etmektedir (Kaçanoğlu, 2020).

Gerek kültürel olsun gerek iktisadi olsun getirilen eleştiriler neticesinde Avrupa merkezci kalkınma çalışmalarının bir şekilde yüzünü postkolonyalizme çevirdiği söylenmektedir (Young, 2001: 76).

1.2. POSTKOLONYALİZM

1.2.1. Postkolonyalizmin Söylemsel ve Teorik Gelişimi

Postkolonyalizm'in ortaya çıkışı ve bir teori haline gelmesi söylemsel ve teorik olarak iki süreç üzerinden incelenebilir. Bir söylem olarak postkolonyalizm, postkolonyal terimi hiç kullanılmadan belki de ileride böyle bir alanın oluşumunu öngörmeden yapılan çalışmalarla başladığı ifade edilmiştir. Fanon, Foucault ve nihayetinde en net çalışma olarak Edward Said'in çalışmaları postkolonyal söylemin temellerini atmıştır. Esasen Postkolonyalizm kavramını kullanmamışlardır ancak postkolonyal teorinin düşünürlerini etkilemişler ve teorinin gelişimini yönlendirmişlerdir. Teorik gelişim sürecinin ise *The Empire Writes Back* eseriyle başladığı belirtilmiştir. Önceleri dağınık olan çalışmaların derli toplu hale getirilmesi ve teorinin tartıştığı kavramların analiz edilmesi ilk defa bu eserle olduğu söylenebilir. *The Empire Writes Back* ile başlayan teorik gelişim süreci teorinin incelediği alanları ve kullandığı kavramları şekillendirme gayretleriyle günümüze kadar devam etmiştir (Özdemir, 2017: 32-37).

Teorinin söylemsel gelişiminde meşhur olan dönüm noktası Edward Said olarak ifade edilmektedir. Ancak Fanon postkolonyal bir söylem sayılabilecek şekilde çok daha öncesinde üçüncü dünya kavramını suni bir kavram olarak sorgulamıştır (Young, 2001: 18). Sömürge ile bilgi arasındaki ilişkiyi irdeleyen ve sömürgeyi bilgi üretiminde etkin bir problem olarak değerlendiren ilk düşünür Fanon olmuştur (Lomba, 2015: 43). Fanon bir şiddet unsuru olarak değerlendirdiği sömürgeciliğin sömürgeleştirilenin üzerindeki hem fiziksel etkilerine hem de psikolojik etkilerine odaklanmaktadır (Tepeciklioğlu, 2013).

Fanon'un eserlerinde Négritude hareketi² yazarlarının, Jean Paul Sartre'in, psikanaliz geleneğindeki düşünürlerin, Marks ve Lenin'in etkisi görülmektedir.

² "Négritude" hareketi Fransız sömürgesini tecrübe etmiş olan ve Fransızca konuşan Afrikalıların tarihi konumlarını, psikolojik ve sosyolojik durumlarını tartışan fikri bir harekettir. Postkolonyalizm'e zemin hazırlayan Oryantalizm ve Madun Çalışmaları'ndan daha önce ortaya çıkmıştır ve hepsinde bir etkisi görülmektedir. İlk olarak Aimé Césaire ve Léopold Sédar Senghor Fransızca ile sömürülen Afrikalıların durumunu ifade etmek için "Négritude" terimini kullanmışlardır. İngilizce konuşan Afrikalılar tarafından ilgi görmeyen ve uzun bir süre sessiz bir şekilde kenarda bırakılan terim 50'li ve 60'lı yıllarda tekrar canlanmış, yenilenmiş ve etkin bir hal kazanmıştır. Bunda özellikle Fanon'un etkisi söz konusudur. Fanon'a göre renkleri ve ırkları farklı olduğu için sömürgeciler tarafından görülen muamele Négritude'a özel bir durum değil, tüm sömürge toplumlarının paylaştığı bir durumdur (Ashcroft vd., 2002: 122-124).

Özellikle Marks'ın yöneten-emekçi, Lenin'in baskı uygulayan ve uygulanan uluslar diyalektiği Fanon'da sömüren-sömürülen diyalektiğine dönüşmüştür. Daha sonra Birinci Dünya-Üçüncü Dünya karşıtlığı olarak geliştirilmiştir (Young, 2001: 8).

Fanon'a göre sömürge düzeninden kurtulmanın yolu sömürge sonrasında kurulmuş olan düzeni ve ona uyan bütün sistemi bozmaktır. Eski ve yeni sömürgecilerin kurdukları yeni dünya düzenini işlemez kılmaktır (Fanon, 1963: 36).

Fanon'a göre sömürgeciliğin maddi-manevi tahribatının yanı sıra sömürülen siyahi insan üzerinde bıraktığı içselleştirilmiş bir aşağılık düşüncesi vardır. Siyahiye beyaz olan "insan"dan daha aşağı olduğu düşüncesi yerleştirilmiştir. (Fanon, 1963: 40-42). Bir sebebi gelişmemişlik olan aşağılık kompleksi, ten rengi kıstasına da indirgenmiştir. Beyaz olanın kendini siyahtan üstün görmesi siyah olan tarafından da kabul edilmeye başlamıştır. Siyah olanın kendisi içgüdüsel olarak beyazı yukarıda görmeye başlamıştır (Fanon, 1986: 11).

Fanon'un düşüncesinde Sömürülen ülkelerde aydınlar ve ordu iş birliği ile toplumu sömürgeye hazır hale getirilmiştir. Emperyalistlere karşı verilen aktif mücadelelerini yumuşamaya ve rızaya bırakmıştır. Yürütülen kampanyalarla halk sömürgecinin iyi ve faydalı olduğuna inandırılmıştır. En nihayetinde bütün bu sürecin faturası eski, yavaş, gelişmemiş yerel kültüre yüklenir (Fanon, 1963: 44). Sömürge sisteminin bir ülkede ulusal düzeyde gerçekleşen bu ilk aşamayı uluslararası sistemdeki bağımlılıklar takip etmektedir. IMF ve World Bank (WB) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan borçlandırmalar, bu borçlar karşılığında sömürülen ülkelere satılan mamuller süreci devamlı kılmaktadır. Böylelikle eski sömürgeler yeni bağımlı devletler olmuşlardır. Bununla beraber Fanon kapitalist sistemin kurduğu bu ağın çözümü olarak sosyalist yöntemlerin görülmemesi gerektiğini belirtir. Ona göre üçüncü dünyanın yapması gereken soğuk savaşın iki taraf arasında bağımsız kalması, kendi doğrusunda hareket etmesidir (Fanon, 1963: 95-106).

Fanon'la beraber postkolonyal teorinin söylemsel gelişiminde etkili olan bir diğer isim Foucault olmuştur. 15 Ekim 1926 Paris doğumlu olan Michel Foucault, J. Hyppolite, L. Althusser, F. Hegel, M. Heidegger ve Sartre' den etkilenmiştir. Fikirleri ve eserleriyle başta Edward Said olmak üzere oryantalizm eleştirilerini derinden etkilemiştir. Postkolonyal teorinin gelişimine felsefî bir alt yapı sunmuştur. Metin

eleştirisi ve söylem analizi teoride önemli işleve sahip olacak araçlar sunmuştur. Özellikle bilgi-iktidar arasındaki ilişkide ortaya koyduğu model postkolonyal düşünürlerin postkolonyal nesne ve özne kavramsallaştırmalarında etkili olmuştur (Özdemir, 2017: 232). Söylem analizi, Foucault'un en önemli katkısı olmakla beraber tek değildir. Eserlerinin büyük bir bölümü sömürgeci alana uygulanabilir niteliktedir. Ancak akademik çalışmalarında sömürgecilik veya ırkçılığa dair açık ve net tartışmalara girmemiştir. Foucault'un sömürge ülkelerine olan ilgisi daha çok ABD karşıtlığına dayanmaktadır. Tunus gibi sömürge tarihine sahip kritik yerlerde aksiyon sergilese de akademik çalışmalarında sessizliğini korumuştur. Bundan dolayı sık sık Avrupa merkezci olmakla eleştirilmiştir (Young, 2001: 395-397).

Foucault'la beraber Sartre'nin sömürgeciliğe dair çalışmaları batı tarafından ezilen toplumlar adına samimi olmamakla eleştirilmektedir. Onların çalışmalarını postkolonyal literatürle anılmasını sağlayanlar kendilerinden çok yorumlayıcıları olmuştur. Sartre'nin çalışmalarını Fanon, Foucault'un çalışmalarını ise Said yorumlamış ve değerlendirmiştir. Sömürge tarihini ve sonrasını onların ortaya koymuş olduğu kavramları kullanarak incelemişlerdir (Özdemir, 2015a).

Foucault'un "*Kelimeler ve Şeyler*" (*Les mots et les choses*) (1966), "*Bilginin Arkeolojisi*"'ni (*Archéologie du savoir*) (1969), "*Hapishanenin Doğuşu*"'nu (*La naissance de la prison*) (1975), "*Aydınlanma Nedir?*" (*What Is Enlightenment?*) (1984) eserleri oryantalizm ve postkolonyalizmin gelişiminde etkili olmuş başlıca kaynaklarıdır.

Fanon ve Foucault'tan sonra postkolonyalizmin söylemsel gelişiminin en etkili isimlerinden biri hatta başlatıcısı Edward W. Said olduğu söylenmektedir. Onu postkolonyalizmin tarihinde önemli kılan sömürge karşıtı akademik çalışmalara getirmiş olduğu yeni bir boyuttur. Başta Filistin olmak üzere dünya insanlarının eski ve yeni sömürgelerle çekmiş olduğu sıkıntılarla samimi ilgilenişi ve akademide olduğu gibi pratikte de onların yanında durmasıdır. Edward Said'in isminde olduğu gibi bir tarafı doğulu Arap bir tarafı Avrupalı olan kimliği ona mücadelesinde ayrı bir konum vermektedir (Lemert, 2005).

Said'in gerek oryantalizmin gerekse postkolonyalizmin kurucusu olarak gösterilmesinde etkili olan çalışması 1978'de telif ettiği oryantalizm (şarkiyatçılık) adlı

kitabı olmuştur. Eserinde Said'i selefleri olan Fanon, Memmi ve Césaire'dan farklı kılan sömürge karşıtlığını metin analizi çerçevesinde gerçekleştirmiş olmasıdır. Batılı metinleri bir söylem analizine tabi tutarak sömürgeciliğin meşrulaştırılması için bilinçli bir şekilde oluşturulan dili tespit etmiştir (Tepeciklioğlu, 2013). Bunu kendisinden önemli miktarda iktibasta bulunduğu Michel Foucault'nun söylem kavramını kullanarak ve Antonio Gramsci' nin hegemonya³ kavramından esinlenerek gerçekleştirmiştir (Young, 2001: 387).

Said'e göre Oryantalizm bir söylem olarak incelenmedikçe Avrupa kültürünün Doğu'yu nasıl bilinçli olarak ürettiği anlaşılamayacaktır. Oryantalizm ile "Doğu", "Batılı" lar tarafından siyasal, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel ve imgesel olarak disiplinli bir şekilde ortaya çıkarılmış bir kavramdır. Bu yüzden "Doğu" bağımsız olarak çalışılabilmiş, düşünülebilmiş veya temsil edilebilmiş değildir. Tamamen "Batı"nın kendi benliğini ortaya koyabilmek adına konumlandığı bir temsil olmuştur (Said, 1979: 3).

Oryantalizmde Doğu, müdahale edilmesi gereken, Batı tarafından insani değerlere kavuşturulması gereken bir coğrafyadır. Özellikle İslam Medeniyeti etkisi altında kalan "Doğu" Antik Yunan'dan Modern döneme kadar Batılı metinlerde yanlış anlatım ve tasvirlerle bilinçli olarak ötekileştirilmiştir. Böylelikle oryantalizm, emperyalizmin ve sömürgecinin önünü açan, meşrulaştıran bir araç olarak kullanılagelen bir alan olmuştur. İngiliz ve Fransızlar tarafından sömürge coğrafyasının bilincini yeniden oluşturmak için gayretle başvurduğu merci olmuştur. Bu yüzden Said'e göre İslam Medeniyeti ve Doğu hakkında yapılan modern ve çağdaş hiçbir İngilizce ve Fransızca çalışmaya tam olarak güvenilememektedir (Said, 1979).

Said'in eserinde adını zikretmese dahi postkolonyalizmin söylemsel başlatıcısı olarak anılmasının iki ana nedeni tespit edilebilir. Birincisi Said'in böyle bir temsil tartışmasını ilk defa İngiliz Dili ve Edebiyatı içerisinde açmış olmasıdır. Postkolonyalizm de İngilizce literatürde gelişmiştir. İkincisi ise Said'in eserinde "Üçüncü Dünya" terimini anlamını genişleterek kolonyalizm ve emperyalizm

³ Gramsci'ye göre hegemonya yönetenin baskı uygulaması ve yönetilenin rıza göstermesiyle ortaya çıkan bir güçtür. Kolonilerdeki yönetilmeye müsait olan ortam da bu şekilde sağlanmaktadır. Bunun için sömürgeci yöneticiler sömürgecinin devamını sağlayabilmek için buna hazır insanlar hazırlamak zorundadırlar (Loomba, 2015: 48).

terimlerinin türevleriyle beraber bilinçli olarak kullanmasıdır. Nitekim postkolonyal kavramı daha sonra “Üçüncü Dünya” teriminin yerine kullanılmaya başlanmıştır (Xie, 1997: 7).

Said’in eseri bir yandan oryantalizmin kurucusu olurken bir yandan da Postkolonyal söylemin başlatıcısı kabul edilmiştir. İki teorinin ortak düşüncelere sahip olması zaman zaman karıştırılmalarına neden olmaktadır. Fakat iki teorinin kapsamı coğrafi, demografik ve dilsel olarak farklılık arz etmektedir. Oryantalizm Asya ve Afrika’yı ve özellikle Müslüman coğrafyayı konu almaktadır. Söylemin kaynağı olarak gösterilen eserler batılılar tarafından yazılmış eserlerdir. Postkolonyalizm ise Uzak Doğu ve Güney Amerika’yı da içine alacak şekilde daha geniş bir coğrafyayı konu almaktadır. Daha çok İngilizce olarak gelişmiş sömürge edebiyatı kaynaklıdır (Özdemir, 2017). Nitekim Edward Said kendisini postkolonyalist olarak tanımlamamış, geliştirmiş olduğu söylemler kendi iradesi dışında postkolonyal literatüre eklemlenmiştir (Turanlı, 2017: 111-112). Postkolonyal literatür içerisinde Said’i öne çıkaran unsur olarak sunduğu güçlü akademik kaynak ile literatürün genişlemesini sağlaması düşünülebilir.

Post-kolonyal çalışmaların önemli bir diğer ayağı *Maduniyet Çalışmaları* olmuştur. Çalışma alanı, adını 1982’de ilk baskısı yapılan “*Subaltern Studies: Writings on South Asian History and Society*” dergi dizisinden almaktadır. Modern Hindistan tarihçisi olan Ranajit Guha ve etrafında toplanan bir grup genç akademisyen Hindistan’ın gizli kalmış tarihini aydınlatmak ve Hint milliyetçiliğinin başarısızlığının nedenleri sorgulamak amacıyla yazılan makaleleri bir araya getirmişlerdir. Tarihi, sömürgeci ve sömürgecilik sonrası kapitalizmi beraber sentezleyerek özgün bir hareket sergileyen *Maduniyet Çalışmaları* 20. yy.’ın başına gelindiğinde Postkolonyalizm’ le ilişkilendirilmiş ve onun alan çalışmalarının en önde gelen temsilcisi olmuştur (Chibber, 2013: 6). Aşağıda bahsedilecek Bhabha, Spivak ve Chakrabarty’nin çalışmaları; *Maduniyet Çalışmaları*’nın çevresinde gelişen ve farklılık arz eden Guha’dan sonraki çalışmalardır.

Maduniyet Çalışmaları’na hız kazandıran bir etken Batı akademisinde güçlü destekçiler kazanmaları olmuştur. 1987’de yayınlanan *Selected Subaltern Studies* adlı çalışmanın önsözü Edward Said tarafından yazılmış ve referansını kazanmıştır. Diğer önemli bir destekçi de Gayatri Chakravorty Spivak’tır. Spivak derginin dördüncü cildine

yazmış olduğu “*Subaltern Studies: Deconstructing Historiography*” adlı makalesiyle hem çalışmalara destek vermiş hem de akademik halkasına dahil olmuştur (Chibber, 2013: 8). Post-yapısalcı teorisyen Jacques Derrida'nın *De La Grammatologie* (Gramatoloji Üzerine) adlı eserini çevirmesiyle ün kazanan Spivak, Derrida'nın yapısöküm yönteminden oldukça etkilenmiş ve kendi çalışmalarında merkezi bir konum vermiştir (Özdemir, 2017: 253). Bu yönüyle *Maduniyet çalışmaları* post-yapısalcı bir çizgiye doğru çekmiş ve çalışma içi fikir tartışmalarının öncülerinden olmuştur. (Chibber, 2013: 7). Tarih analizinden çok kültür analizine ağırlık vermesiyle *Maduniyet Çalışmaları* geleneğini genişletmiştir (Özdemir, 2017: 255).

Spivak'ın *Maduniyet Çalışmaları*'na (nihayetinde postkolonyal literatüre) olan en önemli katkısı Gramsci'nin bakış açısıyla aldığı *madunu* tartışmasıdır. “*Can Subaltern Speak*” eseriyle madunun konuşup konuşamayacağını tartışan Spivak'ın madun ile ifade ettiğı sömürge mağduru insanlardır. Burada Spivak madun kavramının bir özelliğini göz önüne getirmektedir. Ona göre madun onu ötekileştirenler tarafından sınırlandırılmıştır. Madunu oluşturan aslında metropolitenin söylemleri ve kurumsal pratikleridir. Madunun konuşabilirliğini sorgulayan Spivak'ın tartışması madunun kendini kısıtlayan söylem ve pratiklerden tamamen soyutlanıp soyutlanamayacağıdır (Tepeciklioğlu, 2013).

Spivak'ın diğeri Maduniyet çalışanlardan ayıran, madun kavramını farklı temsil ettiğı bir durum vardır. O madunu dul bir Hintli kadınla özdeşleştirmiştir. Sömürgeci, emperyalist yapıyı ve burjuvayı erkeğin egemen olduğı baskıcı bir topluma; madunu ise kadına benzetmektedir. Spivak kendine özgü şekilde feminist düşüncüyü postkolonyalist literatürle aynı zeminde buluşturmuştur (Spivak, 2010: 38-42).

Maduniyet çalışmaları çerçevesinde öne çıkan bir diğeri Hintli tarihçi Dipesh Chakrabarty'dir. Çalışmalarında daha çok tarih yazımı⁴ konusundaki tartışmalara ağırlık veren Chakrabarty Avrupa merkezci tarih yazımının hâkim yapısına

⁴ Birçok disiplinde tartışma konusu olmuş olan tarihyazımının postkolonyal literatür tarafından tartışılan ve öne çıkan soru şudur: Tarih anlatımında bilgiye yaklaşım hangi taraftan olacaktır? Sömüren mi yoksa sömürülen mi? Metropoliten mi yoksa postkolonyal taraftan mı? Ya da tarafsız bir anlatım mümkün müdür? Nitekim sömüren ve metropoliten bir tarafın sömürülen ve postkolonyal bir tarafı nesneleştirerek ortaya koyduğı bir tarih anlatımında postkolonyal tarafından anlamsızlığa ve boşluğa düşülür (Özdemir, 2017: 176-178). Öreğin Avrupa merkezci tarihyazımında sömürge faaliyetleri bir modernleştirme misyonu olarak resmedilirken, sömürülen postkolonyal özne tarafından bakıldığında gerçekte olan çok farklı bir resim ortaya çıkmaktadır.

karşı çıkmakla beraber bunda Üçüncü Dünya tarihçilerinin de payı olduğunu söylemektedir. Ona göre Üçüncü Dünya tarihçileri çalışmalarında Avrupa tarihini referans gösterme zorunluluğu hissederek Avrupa merkezci tarih yazımına katkıda bulunmaktadırlar (Chakrabarty, 1992).

Maduniyet Çalışmaları'nın tarihini ve kurumsal gündemini anlatan en kapsamlı çalışma "*A Small History of Subaltern Studies*" adıyla Chakrabarty'den gelmiştir. Çalışmada dikkat çeken konulardan biri Maduniyetçilerin Marksizm'i nasıl muhatap aldıklarıdır. Birçok Maduniyetçinin içinden geldiği akım Marksizm'dir. Fakat Chakrabarty'nin asıl ortaya koymak istediği *Maduniyet Çalışmaları*'nın Marksist teoriyle etkileşiminden sonra Marksizm'in yanlış kalıplarından nasıl kurtulduklarıdır (Chibber, 2013: 10).

Maduniyet Çalışmaları'nda yer almış ve Postkolonyalizm'de önemli etkisi olan bir diğer akademisyen Homi K. Bhabha'dır. Bhabha'nın katkısı literatürde kullanışlı olan birçok kavramı sunmasıdır. Özellikle "*The Location of Culture*" kitabıyla genel bir kavramsal yapıyı ortaya koymaktadır. Sömürge toplumunu tanımlayan ve tartışan "*hybridity*" (melezlik), "*mimicry*" (taklitçilik), "*stereotype*" (kalıp yargı) bu kavramların önde gelen bazılarıdır (Bhabha, 1994).

Guha ve çevresindeki ilk Maduniyetçiler daha çok Avrupa merkezci tarih yazımını ve onun bilgi ile konumu belirlemedeki etkisini tarihsel analizler ile eleştirmişlerdir. Kültür analisti olan Bhabha ise bu reddedici tavrı sakıncalı olarak değerlendirmiştir. Bhabha'ya göre modernleşmenin göz ardı edilmemesi gereken olumlu tarafları vardır. Sömürge öznesi ve nesnesinin karşıt söylemlerini değerlendirmekten daha çok iki tarafın da pratiklerini ortaya koymaya, karşılıklı alışverişe uygun bir zemin oluşturmaya çalışmaktadır (Özdemir, 2017: 248-250).

Bhabha Üçüncü Dünyanın Birinci Dünya karşısındaki net ve radikal duruşunu eleştirmektedir. Bhabha'ya göre sömürülen veya emperyalist denetime maruz bırakılanların sömürgecilere ve emperyalistlere karşı verdikleri mücadelede gösterdikleri sert ve karşıt tutum aşırıdır. Bu yüzden postkolonyalizmin mücadelesini tamamıyla benimsememiş biri olarak değerlendirilmektedir. Fakat kolonyalizm karşıtlığının sebep olabileceği bazı körlüklere farklı bakış açısı getiren kavramlarının postkolonyalist literatür için verimli olduğu söylenmiştir (Özdemir, 2017: 244-253).

Postkolonyalizm'in buraya kadar işaret edilen söylemsel gelişimden sonra terim olarak kurumsal bir şekilde dile getirilmesi, "postkolonyal" terimine dair o güne kadar yapılan tartışmaların derli toplu hale gelmesi ve bir teori olarak değerlendirilmesi Ashcroft, Griffiths ve Tiffin'in telif ettiği "*The Empire Writes Back*" ile olmuştur. Kitap elbette alana son halini veren nihai bir çalışma değildir (Özdemir, 2017). Postkolonyalizm'in kapsamı günümüze kadar birçok çalışma ile genişlemiş, yeni kavramlar kazanmış, birçok disiplini etkilemiş ve onlardan etkilenmiştir (Ashcroft vd., 2002: 193-194).

Postkolonyalizm'in söylemsel gelişimiyle kesişim kümelerine sahip olan teorik bir gelişimi münhasıran değerlendirilebilir. Bu gelişim üç aşamayla izah edilmektedir. İlk aşamayı genellikle sömürgeyi İngilizce üzerinden tecrübe etmiş toplumların eserleri oluşturmaktadır. Eserlerde zorla edinilen yabancı dilin olumsuz etkileri, kültürel kararsızlıklar ve sömürgecinin açmış olduğu hak ihlalleri gibi konular işlenmiştir. Yukarıda bahsedilen, postkolonyalizmin söylemsel başlatıcılarının eserleri aynı zamanda teorik gelişimin bu birinci aşamasının eserleri olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu süreçte genel bir bilinçle oluşmuş Postkolonyalizm mefhumu söz konusu değildir.

İkinci aşama ise "*The Empire Writes Back*" in kendisine kadar olan süreçte yayınlanan birinci aşamadaki eserleri değerlendirerek postkolonyalizmi kuramsal hale getirmesiyle başlamıştır. Bu süreçte odaklanılan konu İngiliz Dili ve Edebiyatı'na ve kültürel tercümeyle karşı oluşan direnç olmuştur.

Üçüncü aşama ise birinci aşamada söylemsel olarak değerlendirilen oryantalizm ve madunların konuşabilmesi gibi konularla ikinci aşamadaki İngilizce'ye dair olan konuların beraber tartışılması ile gelişmiştir. Bu aşamada postkolonyalizmin konusu olan coğrafya oldukça genişlemiştir. Emperyal, kolonyal veya neo-kolonyal herhangi bir müdahaleden etkilenen bütün kültürler ve toplumlar postkolonyal kavramıyla anılmaya başlanmış ve postkolonyalizm çerçevesinde incelenmiştir (Ashcroft vd., 2002: 194). Postkolonyalizmin yeni bir umut olması heyecanlı bir tartışma başlatmıştır. Nitekim teoriye dair kaliteli akademik eleştiriler de bu süreçte yapılmıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz söylemsel dönemlerde verilen eserlerin çoğu, özellikle de ilk dönem eserleri Marksist bir yapıya sahip görülmektedir. Bu yüzden

postkolonyalizmin oluşumu Marksizm'den bağımsız olarak değerlendirilmemelidir. Bir kısım yazarlar bu durumu sömürgecilik ve emperyalizme karşı çıkma yolunda ilk dönem yazarlarının Marksizm dışında muhatap bulamamalarından kaynaklandığı şeklinde yorumlamışlardır (Mishra ve Hodge, 2005; 390-391). Yine postkolonyalizmin Marksizm'le özdeşleştirilmesinde akademik tarihinin yanında bazı siyasi pratiklerin de etkisi olduğu söylenmektedir. Siyasi pratiklerde postkolonyal kavramı araya koyulan kısa çizgi ile “post-kolonyal” olarak dekolonizasyon sonrası dönemdeki Marksist devletlere işaret eder bir şekilde kullanılmıştır. Örneğin; Arnavutluk ve Vietnam gibi birçok devlet bu şekilde anılmıştır (Young, 2001: 58).

Postkolonyalizmin gelişim sürecinde Marksizm ile olan ilişkisi sebebiyle onu Marksizm'in bir uzantısı olarak görmek eksik bir değerlendirme olabilir. Nitekim birçok fikir akımıyla beraber Marksizm de postkolonyalizmin bünyesine değişerek ve dönüşerek girmiştir (Young, 2001: 59). Örneğin Marks'ın, sömürgeciliğin, sömürge toplumlarının gelişmesi için gerekli bir aşama olduğu düşüncesi postkolonyal yazarlar tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Bu düşüncesi yeni-Marksist teorisyenler tarafından da eleştirilmektedir (Tepeciklioğlu, 2013).

Değişerek ve dönüşerek postkolonyalizme katkıda bulunmuş önde gelen diğer bir düşünce ise feminizmdir. Feminist teoride baskı unsurlarına karşı olan tavır, edilgen durumdan etken duruma geçme mücadelesi postkolonyal teoride önemli derecede karşılık bulmuştur. Özellikle Spivak gibi yazarların çalışmalarında postkolonyal özne olan madun, cinsiyet üzerinde bir değerlendirme ile feminist kuramdaki kadın ile temsil edilmiştir (Ashcroft vd., 2002: 173-174). Fakat postkolonyalizm yazarlarının feminist teoriden aldıklarıyla beraber eleştiriye tabi tuttukları konular da olmuştur. Feminist teorideki kadının beyaz Avrupalı kadını merkeze aldığı bu durumun da postkolonyal halklardaki kadınların anlaşılması konusunda son derece problemli olduğu konuların başındadır (Loomba, 2015: 221). Nitekim postkolonyal yazarların çalışmaları Üçüncü Dünya feminizmine daha yakın görülmektedir. Bu kapsamdaki eleştiriler neticesinde ortaya çıkan çalışmalar toplamı iki teorinin bir kesişim kümesi mahiyetinde postkolonyal feminizm olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu alan ne Postkolonyalizmin ne de feminizmin bir alt kategorisi olarak değerlendirilebilecek yapıda değildir (Rajan ve Park, 2005). Bu bağlamda postkolonyal feminizm' in bir amacı Feminist Teoriyi Batı

Feminizmi'nin sömürgesinden kurtarmak olarak değerlendirilebilmektedir (Şerbetçi, 2012).

Postkolonyal teorinin önce dil üzerinden sonrasında ise kültür, coğrafya, tarih, siyaset ve uluslararası ilişkilere kadar varan bir yelpazede incelediği temel ilişki *metropolitan* ile *postkolonyal* arasındaki ilişkidir. Bu ilişkide metropolitan sömürgeci gücü, emperyal merkezi, hegemonyayı ve Birinci Dünya'yı temsil ederken; postkolonyal sömürüleni, çevreyi, edilgen olanı ve Üçüncü Dünya'yı temsil etmektedir.

Postkolonyalizmin öncelikli olarak tartıştığı ve tartışıldığı dil İngilizce olsa da günümüze kadar birçok farklı dil ve coğrafyada verilen sömürgecilik karşıtı mücadeleler postkolonyalizmin yelpazesine girmiştir (Young, 2001: 18). Öncelikli olarak İngilizce, diğer bazı Avrupa dilleri sonrasında ise sömürgeci gücün, hegemonyanın ve baskının aracı olan diller metropolitanin dili olarak okunmuştur.

Metropolitanin dili güç araçlarıyla baskın hale geldikten sonra postkolonyalin dilini sindirir. İletişimin anlaşmanın ve nihayetinde kimliğin dili metropolitanin dili olur. Doğruyu ve yanlış belirleyen, karar veren bir konuma gelir. Postkolonyal artık metropolitanin dili olmadan kendi kimliğini ortaya koyamayacak bir duruma gelir. Böylece kendi kimliğinden uzaklaşmış olan postkolonyal, metropolitan gibi de olamayacaktır. Metropolitan tarafından kabul görmeyecek ve ortada kalacaktır. Kimlik karmaşaları ve belirsizlikler söz konusu olacaktır. Dil ile beraber kültürü, tarihi ve kimliği de tahrip olan postkolonyal için geriye kalan metropolitanin dili ile ayrıcalık kazanmak kalmıştır. Ayrıcalıklar ise hiyerarşiyi beraberinde getirir. Örneğin İngilizce eğitim almış olmak, İngilizce bir gazeteyi okuyabilmek hatta daha güzel bir aksan ile İngilizce konuşabilmek üstünlük sebebi sayılır (Ashcroft vd., 2002: 25-76).

Metropolitanin yaptığı sadece ekonomik bir sömürü değildir. Postkolonyalin birçok değeri metropolitanin sahip olduğu güç ile oluşturulmuştur. Bu ilişki Hegel'den miras alınan *köle-efendi* diyalektiği ile ortaya koyulmaktadır. Metropolitanin tahakkümünün, sömürgeciliğinin ve emperyalizminin altında kendisine köle edinerek başkalarını ezme içgüdüsünü gerçekleştiren efendinin psikolojisi yatmaktadır (Kara, 2018). Bu bağlamda postkolonyalizmin işlevi önemlidir. Nitekim postkolonyalizm metropolitanin evrensel olanı ve gerçeği belirleme yetkisini sorgulamaktadır. Bunu Foucault ve Said'den miras aldığı *söylem* ile yapmaktadır. Metropolitanin postkolonyal

için oluşturduğu dünyanın arkasında dil ile beraber işlettiği gücü deşifre emektedir (Özdemir, 2019).

Metropoliten ile postkolonyalin kim olduğunu ortaya koyarken etken-edilgenlik durumu ve dil ile güç arasındaki ilişki gözetilmelidir. Nitekim kimin postkolonyal olarak adlandırılacağı zaman zaman literatürde tartışma konusu olmuştur. Ölçü sadece sömürge geçmişine sahip olmak mıdır yoksa sömürgecinin etkisini hala üzerinde taşıyor olmak veya bir şekilde dünya ayırımına tabi tutulup Üçüncü Dünya sınıfında değerlendirilmek midir? Eğer sadece tarih baz alınacaksa ABD'yi de postkolonyal olarak adlandırmak gerekecektir ki literatürdeki genel kabul ikinci esasa göre adlandırmaktır (Balci, 2018: 28).⁵ Bu şekilde postkolonyal kavramı ile Avrupa sömürgeciliği ve emperyalizmi tarafından sömürge yapılan ve sömürgecinin ekonomik, kültürel etkilerini üzerinde taşıyan toplumlar ifade edilmektedir (Ashcroft vd., 2002: 2).

Bu bağlamda Londra ve Paris, postkolonyalizmde metropolitenin ilk temsilcileridir. Bu merkezlerin sömürdüğü veya etkisi altına aldığı tüm coğrafyalar ve toplumlar postkolonyal olarak tanımlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise ortaya çıkan yeni metropoliten New York olduğu belirtilmiştir (Özdemir, 2017: 82).⁶ Amerikan emperyalizminin devamı olarak niteleyebileceğimiz *küreselleşme* bu yeni metropolitenin postkolonyal çevre için (ki dünyanın geri kalan kısmının çoğu) bilimsel, tarihsel, iktisadi ve kültürel gerçekleri belirlediği ve hegemonyasıyla dayattığı durum olarak ifade edilmiştir (Özdemir, 2017: 90).

1.2.2. Uluslararası İlişkilerde Postkolonyal Teori

Postkolonyalizmin uluslararası ilişkiler (UI) disiplinine girişi ana akım teorilerin karşısında yükselen eleştirel kuramlarla beraber olmuştur. Soğuk Savaş'ın sonra ermesiyle beraber Realizm, neo-realizm, liberalizm ve neo-liberalizm gibi ana akım teorilerin karşısında konstrüktivizm, feminizm, postmodernizm, neo-marksizm gibi

⁵ Amerikan sömürgeciliğinin ve emperyalizminin temellerinin Kuzey Amerika'da yayılma misyonunu ifade eden *Manifest Destiny*'e kadar uzandığı söylenmektedir. Yerlileri göçe zorlayarak ve baskıya maruz bırakarak asimile eden Amerika'nın bu misyonu küreselleşmeyle beraber bütün Dünya'yı kapsayacak şekilde genişlemiştir (Kara, 2018).

⁶ Arif Dirlik Postkolonyalizmin Avrupa merkezci bir dünya yerine ABD merkezci bir dünyanın farkına varması gerektiğini söylemiştir. Hegemonik güç bir zamanların sömürgeci emperyalist güçleri değil Amerikan hegemonyasıdır. Ve bu hegemonyanın oluşturduğu küresel bir kapitalizm söz konusudur. Postkolonyalizm tartışmalarının merkezine bu durumu almalıdır (Dirlik, 2008). Dirlik 'in eleştirilerine hak verir şekilde postkolonyal teorisinin son önem eserlerinde Avrupa merkezcilikle beraber küreselcilğe ve ABD hegemonyasına karşı tartışmalar yer almıştır.

kuramlar yükselmiştir (Burchill ve Linklater, 2012). Disiplinde daha önce tartışılmayan kültür, kimlik ve söylem gibi kavramlar gündeme gelmiştir. Postkolonyalizm, bu süreçte disiplin içerisinde kendisine uygun bir zemin bulmuş ve kabul görmüştür. Daha önce Marksizm çerçevesinde tartışılan sömürgeci-sömürge ilişkisi ve emperyal merkez gibi konular postkolonyalist yazarların argümanlarıyla tartışılmaya başlanmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde postkolonyalizmi merkeze alan birçok makale ve kitap yayımlanmıştır. Ancak bu yayımlarda uluslararası ilişkiler içerisinde yeni kavramlar üretilmekten daha çok postkolonyal teoride var olan kavramalar disipline uyarlanmıştır (Balci, 2018: 38).

1977'de Stanley Hoffmann, Daedalus dergisinde yayımlanan makalesinin başlığıyla uluslararası ilişkilerin bir "*Amerikan Sosyal Bilimi*" olduğunu vurgulamıştır (Hoffmann, 1977). Hoffmann bunun öncelikli nedenini disiplinin bilimsel anlamda ilk defa Amerika'da gelişmiş olmasını gösteriyordu. Ayrıca disiplinin ilerlediği ve genişlediği süreçte ortaya çıkan farklı ekoller bu durumu değiştirecek şekilde akademik başarı elde edememişlerdi (Bilgin, 2005).

Hoffman'ın makalesi Uİ disiplinini önce Amerika merkezçiliğine sonrasında ana akım teorilere yönelik eleştiriler için harekete geçirici, destekleyici bir unsur oluştur. Ana akım teorilere yapılan eleştirilerde iki noktadan hareket edilmiştir. Birincisi ABD dışında yani "çevre" akademisinde yapılan çalışmaların yeteri kadar temsil edilmemesidir. İkincisi ise özellikle ABD olmak üzere batı menşeli ana akım teorilerin diğer coğrafyalardaki durumları ve gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalmasıdır (Rumelili, 2009).

Bu açıdan bakıldığında Uİ disiplininin ötekileştirici, kronik bir Batı bakış açısından kurtulması için verilen akademik mücadele bizzat postkolonyal bir mücadele sayılabilir. Burada verilen mücadele Amerikan Emperyalizminin bilgi üzerindeki tahakkümüne karşı verilen bir mücadele olarak görülebilir.

Uİ'nin disiplinini hiyerarşik bir yapıyı barındırdığı dile getirilmektedir. ABD merkezinde ve bir derece Avrupa'da üretilen teoriler çevre coğrafyalarda bölge çalışmalarına uyarlanmakta ve test edilmektedir. Çevre akademisyenlerinden kendini özne olarak, kuram üreticisi olarak tanımlayan çalışmalar disiplin içerisinde hem azınlıkta kalmakta hem de yeterli itibarı görememektedir. Bölge çalışmalarının,

merkezin ürettiği teorilerle zamanla daha çok çelişmesi ve ihtiyaçlara cevap verememesi Uİ disiplininin uluslararası dünyayı açıklamadaki yetersizliği olarak dile getirilmiştir (Bilgin, 2005).

Postkolonyal yazarlara göre Uİ’de hâkim teori olan Realizm, postkolonyal coğrafyaların özelliklerini açıklayamamaktadır ve bu coğrafyalara uygulanması sorun doğurmaktadır. Örneğin; teoride yer alan “egemenlik”, “demokrasi” ya da “hukukun üstünlüğü” gibi kavramların batıdaki uygulanış biçimlerinin aynısıyla postkolonyal coğrafyalarda uygulanması ve yegâne çıkış yolu olarak görülmesi sorunlu bir düşünce olarak görülmektedir. Yine analiz merkezine büyük devletleri alan ana akım teori, gelişimini tamamlamamış, inşa sürecindeki devletlerin bulunduğu ve devlet dışı birçok faktörün olduğu Afrika’yı analiz etmekte yetersiz kaldığı dile getirilmektedir (Tepeciklioğlu, 2013).

Postkolonyal teori, realist teori ile ana akımda bulunan liberal ve neo-liberal teorilerin de benzer şekilde sadece büyük devletleri analiz merkezi yaptıklarını söyler. Bununla beraber neredeyse dörtte üçü sömürülmüş veya bir şekilde sömürgeci denilenmiş olan dünyanın açıklanmasında bu durumu kasıtlı olarak göz ardı eden Uİ’nin başarılı olması oldukça zor görülmektedir (Tepeciklioğlu, 2013).

Kısmen aynı tarafta yer aldığı eleştirel teoriler de postkolonyal teori tarafından eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu eleştirilerin önemli bir kısmı eleştirel kuramların batıyı eleştirirken yine batıyı merkeze almaları, özne olarak batıyı tanımlamalarıdır. Bir kısmı da Uİ’deki bilgi üretiminin doğasını anlamadaki eksiklikleri olarak dile getirilmiştir (Rumelili, 2009). Bu eleştirilerin Marksizm ve feminizme dair olanlarından özetle yukarıda bahsedilmiştir.

Postkolonyal Uİ teorisi disiplin dışından transfer ettiği kavramlarla Üçüncü Dünya’nın veya Doğu’nun temsil krizini ortaya koymaktadır. Bununla beraber göç ve güvenlik gibi konularda etkili olduğunu düşündüğü ırk ve cinsiyeti analiz merkezine taşımaktadır. Uluslararası ekonomiyi şekillendiren kapitalizmi sömürgeci, yeni sömürgeci ve emperyalist ekonomiyi merkeze alarak analiz etmektedir (Balcı, 2018: 39-40).⁷

⁷ Bu konuda örnek olacak daha kapsamlı bir çalışma için bkz. (Geeta ve Sheila, 2002).

1.2.3. Postkolonyalizm Kendisiyle Çelişiyor mu?

Postkolonyal teoriye ortak noktaları bulunan diğer eleştirel kuramlar gibi Avrupa merkezci olduğu konusunda eleştiriler yöneltilmiştir. İngilizceyi eleştirirken İngilizceyi kullanması, teori içerisinde Avrupa'yı eleştiren yazarların Avrupa'da yer alması, Marksizm gibi Avrupalı kuramlardan beslenmesi ve günümüz küreselleşmesine duyarsız kalması konusunda eleştirilmiştir. Marksizm ve feminizmle özdeşleştirilmesi ve bu çerçevede Avrupalı bir teori olarak eleştirilmesi konusuna yukarıda değinildiği için burada kısaca İngilizce olarak ve Avrupa'da bulunan yazarlar tarafından şekillenen bir teori olması konusundaki eleştirilere verilen özet bir cevap aktarılacaktır.

Unutulmaması gereken bir husus vardır ki İngilizcenin kuşattığı tek teori postkolonyalizm değildir. Dünya akademisinin önemli bir kısmı İngilizce ile kuşatılmış durumdadır. Böyle bir durumda edilgenlikten kurtulmayı vaat eden ve bunu gerçekleştirebilecek imkana sahip olan kuramların başında postkolonyalizm zikredilmektedir (Özdemir, 2019).

Postkolonyalizmin akademik omurgası öncelikle ABD ve İngiltere'deki üniversitelerde yer alan olan akademisyenler tarafından şekillenmiştir. Bu gerçeği kabul eden Robert J. Young buralarda yani metropolitende yazan akademisyenlerin Üçüncü Dünya ülkelerinden gelmiş veya daha önce buralara göç etmiş ailelerin çocukları olup metropolitende eğitim görmüş kişiler olduğuna dikkat çekmekte ve güzel bir bakış açısı getirmektedir. Young'a göre okunan bir kitabın yazarının nerede olduğunun merak dahi edilmediği günümüz dünyasında önemli olan coğrafya değildir. Önemli olan kişinin konuşurken kendisini epistemolojik, siyasi ve kültürel olarak nerede konumlandığıdır. Kimi muhatap aldığıdır. Bu bağlamda postkolonyalizmi Batı merkezli bir teori olarak adlandırmak zorlaşmaktadır. Nitekim postkolonyalizmin davası olan sömürgeciliğe, emperyalizme ve Avrupa-merkezciliğe karşı en etkili direnişi postkolonyal coğrafyalarda yaşayan aktivistler göstermişlerdir. Coğrafyası farklı olsa da aynı dünyaya ait hisseden insanların gerçekleştirdikleri akademik eleştirileri birbirlerinin müttefikidir. Aynı taraftadır. Postkolonyalizm, Oryantalizm' in gerçekleştirdiği tarihi hamlenin tersi yönde bir hamle gerçekleştirmiş, postkolonyal olan ilk defa bilgi üretiminde gerçek bir özne olmuş ve metropolitenle aynı statüde mücadele verebilmiştir (Young, 2001: 61-63).

İKİNCİ BÖLÜM

SUDAN TARİHİ

2.1. OSMANLI ÖNCESİ DÖNEM

VIII. yüzyıldan itibaren Müslüman coğrafyacılar tarafından Afrika kıtasında Senegal ve Gambia'nın doğu sınırından Etiyopya'nın batı sınırlarına kadar uzanan ve Büyük Sahrâ çölünün güneyinde yer alan geniş bölgeye Bilâdüssûdân denilmiştir. Arapça “siyah” anlamına gelen sûd kelimesinin çoğulu olan Sûdân kelimesiyle; yer, mekân anlamını taşıyan belde kelimesinin çoğulu olan bilâd kelimesinin tamlamasından oluşan isim siyah tenli insanların yaşadığı yer anlamını taşımaktadır. Bu geniş bölgenin Mali, Nijer, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ni içine alan kısmına sömürge dönemine atıfla Fransız Sudan'ı denmektedir. Günümüz Sudan'ı ise (kuzey ve güney) sömürge döneminde İngilizlerin kontrolünde olan İngiliz-Mısır Sudanı olarak tanımlanmaktadır (Kavas ve Avcı, 2009).

Birçok farklı ırk, kültür ve kabileyi barındıran bölge 19. yüzyılın sonlarına doğru coğrafi olarak şekillenmiş, *Sudan* ve *Sudanlı* üst kimliği ile temsil edilir hale gelmiştir. Bölgenin 1956 yılında Sudan Devleti olarak bağımsızlığını kazanması her ne kadar yakın tarihte gerçekleşen bir olay olsa da geçmişi birçok kadim medeniyetin bulunduğu bir güzergahın derin izlerini taşımaktadır (Orakçı, 2018).

Bölgedeki en eski uygarlıklardan biri Kuş Krallığı olduğu söylenmektedir. Krallık günümüz Mısır'ının ve Sudan'ın bir kısmını içerisine alan antik Nûbei bölgesinin güney kısımlarına yerleşen siyahiler tarafından 1660'da Mısır'dan bağımsız bir devlet olarak kurulmuştur (Kavas ve Avcı, 2009). Kuzeyden gelen saldırıların etkisiyle merkezi Nil üzerindeki Meravi'ye (Meroe) kayan Kuş Krallığı burada önemli bir medeniyet oluşturmuştur. Milattan sonra 350 yıllarına kadar ayakta kalan Meravi Kuş Krallığı'nın, Etiyopya'da yer alan Aksum Krallığı'nın saldırıları sebebiyle son bulunduğu söylenmektedir (Kavas ve Avcı, 2009).

6. yy'a kadar Hristiyanlığın yayıldığı ve farklı Hristiyan devletlerin kurulduğu Nûbei bölgesi 642'de ise Amr b. As'ın Mısırı fethetmesiyle Müslümanların potansiyel etki alanına girmiştir. Gerek Amr b. As gerekse daha sonraki Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh tarafından bölgede askeri ve ticari imtiyazlar elde edilmiştir.

Böylelikle Müslümanların bölgedeki hareketleri, göçleri ve ibadetleri rahatlatılmıştır. Ticaret, göç ve tasavvuf hareketleri neticesinde birkaç asır sonra bölgede İslamiyet yayılmıştır. Ancak Emeviler ve Abbasiler döneminde birçok siyasi istikrarsızlık ve bağımsız şeyhlikler söz konusu olmuştur (Kavas ve Avcı, 2009).

Emevi ve Abbasi devletlerinden sonra Nûbei bölgesinde devam eden siyasi boşluk 1504'te Func devletinin kurulmasıyla doldurulmuştur (Bilgenoğlu, 2013). Amara Dunkas'ın bölgede bağımsız ve dağınık olarak yaşayan Arap aşiretlerini egemenliği altında bir araya getirmesiyle kurulan bu yeni devletin başkenti Sennar olmuştur. Func devleti bölgenin Arap unsurlu genel demografik yapısından farklı olarak siyahi bir nitelik taşımaktaydı (Orhonlu, 1996: 73).

Mısır bölgesinde yaşayan Müslümanlardan Func devletine çok sayıda alim gelmiştir. Func Devleti, bu alimlere misafirperver davranmıştır. İnşa edilen birçok medrese ve çeşitli bölgelerden gelen alimlerle Func devletinin İslamlaşması hızlanmıştır (Kavas ve Avcı, 2009).

Çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bu devlet, yerli Afrikalıların Müslüman olmasında son derece etkili olmuştur. Func devleti 17. Yüzyıl sonlarında Darfur bölgesinde kurulmuş olan Fûr devleti ile girdikleri mücadeleler sonucunda zayıflamış ve M. Ali Paşa zamanında Osmanlı Devleti'ne biat etmiştir (Öğdür, 2010).

1695'te Dârfûr'un önde gelen kabilelerinden olan Fur'lar Süleyman Solonc'un önderliğinde toplanmışlardır. Bölgede hakimiyetlerini sağlamışlar ve Fur devletini, diğer adıyla Dârfûr Sultanlığı'nı kurmuşlardır. Bir süre bağımsızlığını koruyan sultanlık 1874'te Osmanlı-Mısır hıdivliğine ilhak edilmiştir (Hasan, 1993).

2.2. OSMANLI DÖNEMİ VE İNGİLİZ ETKİSİ

Osmanlı Devleti'nin Sudan ile yakın temasları 16. yy'da başlamıştır. Bu yakınlık ilk olarak Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesiyle gerçekleşmiştir. Sudan'ın kuzeyinden gerçekleşen yakınlaşmayı sonraki dönemlerde Kızıl Deniz sahillerine yapılan seferlerle güney ve doğu tarafından yakınlaşmalar takip etmiştir. Osmanlı Devleti özellikle Portekizlilerin Kızıl Deniz'deki etkinliklerine son vermek ve ticaret yollarının kontrolünü elinde tutmak amacıyla Savakin ve Masava limanları gibi stratejik noktaları ele geçirmiştir. Bu bölgeleri güneyde kurmuş olduğu Habeş Eyaleti'ne

bağlayarak idare etmiştir. Osmanlı Devleti böylelikle Func Sultanlığı ile komşu durumuna gelmiştir (Orhonlu, 1996).

1798 yılına gelindiğinde ise Fransız İşgali 'ne uğrayan Mısır vilayeti Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkmıştır. Vilayet kısa süre içerisinde Britanya'nın desteğiyle geri alınıp Osmanlı'ya bağlılığını korusa da bölgede bir otorite boşluğu oluşmuştur. Bu boşluğu Osmanlı kuvvetlerinden Arnavut Birlikleri'nin komutanı Kavalalı Mehmet Ali Paşa doldurmuştur. Kısa bir süre sonra isyan girişiminde bulunacak olan Mehmet Ali Paşa Mısırın kendisinden önceki son valileri olan Hüsrev, Tahir, Ali ve Hurşit Paşaları çeşitli entrikalarla saf dışı etmiş ve Mısır halkının desteğini alarak 1805'te Mısır valiliğine atanmıştır. Valiliğinin ilk yıllarında kendisine muhalefet eden Memlûk beylerini dağıtarak ve Ulemayı kendi tarafına çekerek otoritesini pekiştirmiştir (Kutluoğlu, 2002).⁸

1821 yılına gelindiğinde Mehmet Ali Paşa Vehhabi isyanlarını bastırmak için düzenlediği Hicaz seferini tamamlamış ve yayılmacı politikasını sürdürmek için Mısır'a sömürge olacak topraklar aramıştır (Kutluoğlu, 2002). Asıl hedefi donanma oluşturmak için yeterli odun kaynaklarına ve iş gücüne sahip olan Suriye toprakları olsa da otorite boşluğu olan ve zayıf gözüken Sudan'a yönelmiştir. Bu hareketinde bir başka amacının Hicaz seferinde kaybettiği altın ve askerleri telafi etmek olduğu dile getirilmektedir (Johnson, 2003). Bu çerçevede Mehmet Ali Paşa, 1821 yılında Osmanlı Halifesi adına Func Sultanlığı'nın üzerine yürüyerek son vermiş ve Sudan için Osmanlı-Mısır idaresi dönemini başlatmıştır (Aslan, 2011).

Osmanlı-Mısır idaresine dahil olmasıyla Sudan'da ilk kez düzenli bir merkezi idare kurulmuştur. Mısırdan atanan valilerle yönetilen Sudan'a Osmanlı Devleti idari teşkilatı modellenmiştir. İlk modernleşme hareketleri Mehmet Ali Paşa'yla başlayan Sudan bu dönemde resmi binalar, telgraf, posta hizmetleri ve demir yollarıyla tanışmıştır (Orakçı, 2018).

Burada bir konuya açıklık getirmekte fayda görülmektedir. Mehdi Hareketi dönemi dışarıda bırakılacak olunursa Sudan'da 1821 ile başlayan ve 1914'e kadar süren

⁸ Hurşit Paşa Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yakın zamanda gerçekleşecek olan isyanına işaret edercesine şöyle demiştir: *"Arkamda imparatorluğun en büyük asisi olacak bir adam bırakıyorum. Sultanlarımızın hiçbir zaman ne onunki kadar kurnaz politikaları ne de onunki kadar kararlı ve güçlü adamları olmuştur"* (Sinoune, 1999).

süreç kâğıt üzerinde Osmanlı-Mısır idaresi olarak gözükse de Osmanlı fiili olarak tam manasıyla Sudan'da etkin olamamıştır. Nitekim aşağıda açıklayacağımız üzere ilk dönemlerde Mehmet Ali Paşa Osmanlı Devleti'ne asi bir tavır takınmıştır. İngiltere'nin baskısıyla tekrar Osmanlı'ya boyun eğmiştir. Fakat bundan kısa bir süre sonra Mısır İngilizlerin güdümüne girmiş ve 1914'te resmen sömürge ilan edilmesine kadar İngilizlerin gölgesinde idare edilmiştir (Koçak, 1999).

Sudan'ın Kavalalı ile başlayan dönemini ve İngilizlerin Sudan idaresini nasıl ele geçirdiklerini daha iyi anlayabilmemiz için bu süreçte Mısır'da gerçekleşen gelişmelere değinmek gerekmektedir.

Kavalalı 1831 de başlattığı isyan ile Osmanlı ordularını mağlup ederek Kütahya'ya kadar ilerlemiştir. Osmanlı'nın Rusların yardımını alması neticesinde Kütahya Antlaşması ile imtiyazlar elde ederek geri dönmüştür. Bu fırsatla Rusya da Hünkâr İskelesi Antlaşmasıyla imtiyazlar elde etmiştir. 1839'da yine isyan eden Kavalalı'nın karşısında Osmanlı'ya yardım eden bu sefer İngiltere olmuştur. İngiltere hem Rusya'nın elde ettiği imtiyazları telafi etmek istemiş hem de bağımsız bir Mısır'ın sömürgelere giden yolların güvenliğini tehdit etmesinden ve Osmanlı'dan daha güçlü bir düşman ihtimali taşımasından endişelenmiştir. Bu aşamada çıkarma yapan Osmanlı-İngiliz askerlerine karşı Suriye'yi kaybeden Kavalalı, Mısır'ı da kaybetmeyi göze almadan Londra Antlaşması'nı kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylelikle Kavalalı ele geçirdiği topraklardan geri çekilmiş ve yayınlanan bir fermanla Mısır ile Sudan hükümdarlığı Osmanlı tarafından onaylanmıştır. İngiltere de yardımlarının karşılığını Balta Limanı Sözleşmesi'yle almıştır (Bilgenoğlu, 2013).

1841 Londra Antlaşması'yla Mısır ve Sudan valilerinin Kavalalı hanedanından seçilmesini ve rütbe olarak Osmanlı vezirlerine denk tutulmasını kabul ettiren Mehmet Ali Paşa 1848'de hayatını kaybetmiştir (Bilgenoğlu, 2013). İngiltere, Mısır'ın bundan sonraki paşalar ve hidivler döneminde perde arkasındaki otoritesini aşma aşama pekiştirmiştir.

Bu süreçte Mehmet Ali Paşa gibi halefleri de Mısır'ı modernleştirmek, Avrupa'ya yakınlaştırmak ve Osmanlı'dan bağımsız kılmak maksadını gütmüşlerdir. Bu konuda kırılma noktası Süveyş Kanalı'nın açılması ve arkasından gelen dış

borçlanmalar olmuştur. Ancak Osmanlı'ya karşı bağımsız hareket edilmesi İngiltere'nin egemenliği gerçekleşmesini kolaylaştırmıştır (Bilgenoğlu, 2013).

Babıali'den izin almaksızın borçlanma yetkisini elde eden Hidiv İsmail Paşa Fransızların baskılarıyla Süveyş Kanalı'nı faaliyete sokmuş fakat yapımdaki yüksek maliyetten dolayı ağır borç yükünün altına girmiştir. Bu yükün altından kalkmak için Süveyş Kanalı'nın hisseleri satışa çıkarılmıştır. Fransa tarafından rağbet görmeyen hisselerin tamamı İngiltere tarafından satın alınmıştır. Böylece Süveyş Kanalı'nın kontrolü Fransızlardan çıkmış ve tamamen en büyük hissedar olan İngilizlere kalmıştır (Bilgenoğlu, 2013).

Sadece Süveyş Kanalı değil Mısır maliyesi ve siyaseti de İngilizlerin egemenliği altına girmiştir. Mısır 1875'te İngiliz hükümetine, araştırma yapıp fikir verecek mali müşavir talebinde bulunmuştur. Bizzat Kraliçe'nin finans uzmanlarından olan Stephen Cave, raporunda bir Düyun-u Umumiye kurulmasını önermiştir. Nihayet 1876'da İngiltere, Fransa, Avusturya ve İtalya tarafından atanan birer üye ile komisyon kurulmuştur. Bunu maliyenin denetimini İngiliz ve Fransızların eline bırakan Goschen-Joubert komisyonu izlemiştir. Maliyedeki organizasyon siyasete de taşınmıştır. 1878'de ülkeyi idare eden kabinede dahi İngilizler yer alır hale gelmiştir. Kabine başkanı Nubar Paşa olsa da kabineyi gerçek anlamda yöneten aynı zamanda Maliye Nazırı olan Rivers Wilson olmuştur. Bütün bu olanlar karşısında halkın yoğun tepkilerine maruz kalan dönemin hıdivi İsmail Paşa kabineyi fesh etmiştir. Fakat bu hareketi iktidarın gerçek sahipleri olan İngilizleri kızdırmış ve azline neden olmuştur. 1879'da İsmail Paşa'nın yerine geçirilen Tevfik Paşa olmuştur (Bilgenoğlu, 2013).

1882'de patlak veren Maltız olayı İngilizleri Mısır'daki yegâne hâkim yapan son olayları başlatmıştır. Mısır'daki bu karışıklıklar İngilizlerin ve Fransızların işine gelmekteydi. Nitekim bölgedeki Avrupalı vatandaşları bahane ederek Uluslararası bir konferans için Babıali'ye baskı yapmışlardır. Neticesinde çıkacak kararlar resmi olarak müdahale etme hakkı elde edeceklerdir. Bu müdahaleyi tek başına gerçekleştirmek isteyen İngiltere Mısır'ın limana yaptığı tahkimatı tehdit unsuru olarak gösterip tek başına bombardımana başlamış ve askerlerini sahile çıkarmıştır. Böylece İngiltere, Mısır'da yer alan işgalci bir güç haline gelmiştir. Tabi ki başta Osmanlı Devleti olarak duruma itiraz eden devletlere karşı İngilizler bunun bir işgal olmadığını, amaçlarının

istikrarı sağlamak ve Hidiv'in otoritesini tekrar tesis etmek olduğunu dillendirmişlerdir. Bu aşamada Hidiv Tevfik'e zorla Maltız olayına sebep olanları isyancı ilan ettirmişler ve kendi kontrollerinde yeni bir kabine oluşturmuşlardır. Bundan sonraki düzenlemelerle İngiltere, Mısır'da tek başına egemenliğin taşlarını döşemiştir. Yeni düzenlemelerden ordu da nasibini almıştır. Ordu tamamen İngiliz subayların denetimine bırakılmıştır. Kabinede yer alan bakanların kontrolü ise yanlarına atanan danışmanlar aracılığıyla sağlanmıştır. Her biri Lord Cromer'i bilgilendiren ve ondan talimat alan İngiliz danışmanların onayı olmadan hiçbir bakan karar alamamıştır. Lord Cromer kurulan bu yeni düzenin idarecisi, İngiltere tarafından Mısır Genel Konsülü olarak atanan Sir Evelyn Baring'i kendisiydi. Lord Cromer maliye, askeriye ve idarede kurduğu yeni düzende Mısır Hidivi'nin arkasındaki gerçek idarecisi, taşsız kralı olmuştur (Bilgenoğlu, 2013).

İngiltere tarafından avuç içine alınan Mısır'daki bu süreç Sudan'a da yansımıştır. 1877'de bir İngiliz olan General Charles George Gordon Sudan Genel Valiliği'ne atanmıştı. Bunu Gordon tarafından Sudan'ın çeşitli yerlerine atanan yabancı valiler izlemiştir (Bilgenoğlu, 2013). 1879'a kadar valiliğini sürdüren Gordon Paşa İngiltere'nin baskısıyla Hıdivlikten azledilen İsmail Paşa ile görevinden uzaklaştırılmıştır. Bu sırada oluşan siyasi boşlukta Muhammed Mehdi isimli Mutasavvıf bir Sudanlı "Ensar Hareketi" ismini verdiği isyan hareketini başlatmıştır. 1885 yılına kadar birçok mücadeleye girmiş ve zaferle çıkmıştır (Seyyid, 2003).

2.3. MEHDİ HAREKETİ

Muhammed Ahmed ibn-i Abdullah el Mehdi'nin 1881 senesinde yandaşlarıyla beraber başlattığı Ensar Hareketi 1885 yılına kadar birçok destekçi bulmuş ve askeri mücadelelerle de başarı elde etmiştir. Mehdi'nin bu isyanı Osmanlı'ya, Kavalalı Mısır'ına ya da İngilizlere karşı başlattığı konusunda farklı yorumlar bulunmaktadır. Mehdi Hareketi hiçbir şekilde ırkçı bir hareket olarak değerlendirilmemiştir. Asıl hedefi Kızıl Deniz'den Orta Afrika'ya ulaşan bir İslam Devleti kurmak olmuştur. Sudan'da Sudanlılar tarafından başlatılan ilk var oluş hareketi olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle Mehdi Sudanlılar için hep bir bağımsızlık sembolü olagelmiştir (Koçak, 1999).

İngilizler geniş kitlelere yayılan bu bağımsızlık hareketine karşı bir politika üretmişlerdir. Bu politika kapsamında öncelikle isyan hareketinin Mısır'daki Osmanlı

idaresine karşı olduğu vurgulanacak, arkasından İngiltere müdahalesi ile Sudan'ın bir bölgesinde Mehdi idaresinin bağımsızlığı ilan ettirilecek dostluk kurulması amaçlanmıştır. Projeyi uygulamak için General Gordon 1884'te tekrar Sudan Genel Valisi olarak Hartum'a gönderilmiştir. Hartum'a varır varmaz birçok taviz vererek plan uygulanmaya çalışılsa da Mehdi ve yandaşları uzlaşmaya yanaşmamış hiçbir İngiliz denetimine razı olmadıklarını belirtmişlerdir. Tam bir bağımsızlık istemişlerdir. Nihayetinde 1885'te General Gordon'un ve beraberindeki İngiliz askerlerinin öldürülmesiyle Hartum düşmüş ve Mehdi Hareketi Devleti edilmiştir (Bilgenoğlu, 2013).

Hartum'u ele geçiren Mehdi idare merkezini Umdurman'a kaydırmıştır. Fakat bundan kısa süre sonra aynı yıl içerisinde vefat etmiştir. Yerine Abdullah b. Muhammed et-Teayiş geçmiştir. Teayiş, sekteye uğrayan fetih hareketlerini devam ettirmek için cihat çağrısında bulunmuştur. İngilizlere karşı birkaç saldırı başlatmıştır ancak önemli bir başarı elde edememiştir (Seyyid, 2003).

Mehdi Hareketi'nin zayıflamasına sadece İngilizlere karşı teknolojik zaafı nereden olmamıştır. Kıta üzerinde Mehdi Hareketi'ni tehdit eden birçok Avrupalı sömürgeci güç hareketin etrafına konuşlanmıştır. Habeşistan tarafından İtalya, Kongo'dan Belçika ve İngilizlerle rekabet içinde olan Fransa, Mehdi Hareketi'nin etrafını sarmıştır (Bilgenoğlu, 2013).

Nil vadisini kontrol altına almak isteyen Fransa 1896'da Mehdi Hareketi'ne doğru harekete geçmiştir. Durumun farkında olan İngiltere, Mehdi Hareketi meselesini sonlandırıp Sudan üzerindeki hakimiyetini teyit edecek hareketler düzenlemiştir. 1898'e gelindiğinde Fransızlar Faşoda bölgesine, İngilizler ise başkent Umdurman'a varmışlardır. Mehdi Ordusu Lord Kitchener komutasındaki teknolojik olarak üstün konumda olan İngiliz kuvvetlerine karşı ağır kayıplar vererek mağlup olmuştur (Bilgenoğlu, 2013). Kanlı mücadelenin boyutunu anlamak için İngilizlerin "Good Friday" yani "Güzel Cuma" olarak adlandırdıkları gün verilen kayıplara bakılabilir. Bir günde Mehdi kuvvetleri 3000 ölü ve 4000 yaralı asker kayıp vermiştir. İngiliz-Mısır ordusunun kaybı ise sadece 81 ölü ve 487 yaralı asker olmuştur (Holt, 1961: 104).

Umdurman Savaşı'nın neticesinde Mehdi Hareketi fiilen yıkılmıştır. Bölgenin kontrolünü tamamen ele geçiren İngiltere karşısında Fransa da geri adım atmıştır.

Sudan'ın kontrolü için İngiltere'nin yeni çözümü yeni bir yönetim anlaşması olmuştur. Hem kendi kamuoyu baskısı (Johnson, 2003: 21) hem de Osmanlı Devleti ile arasında problem çıkarmaktan kaçınmak isteyen İngiltere 19 Ocak 1899 tarihinde Mısır hükümeti ile yapılan bir anlaşma neticesinde İngiliz-Mısır Kondominyum yönetimini ilan etmiştir. Anlaşmaya göre İngiltere'nin Sudan'daki varlığı Mısır hükümetinin müsaadesiyle çıkarlarını koruma amacıyla gerçekleştirilecektir. Yine genel vali tarafından yönetilecek olan Sudan'ın valilerini Londra belirleyecek, Kahire atayacaktır. Mısır'ın kanunlarının ne kadar ve nasıl uygulanacağı da atanan valinin inisiyatifine bırakılacaktır (Bilgenoğlu, 2013).

2.4. İNGİLİZ SÖMÜRGEÇİLİĞİ: KONDOMİNYUM'DAN BAĞIMSIZLIĞA (1899-1956)

Sudan'ın Kondominyum yönetimi 1914'te İngiltere'nin tek taraflı olarak Mısır'ı protektorasına aldığını ilan etmesine kadar devam edecektir. 1914'ten itibaren Sudan resmen İngiliz sömürgesi olacaktır (Sander, 2007: 281). Fakat 1956'daki Bağımsızlığa giden sürece kadar son yıllardaki kopuş hariç yönetim anlayışı aynı kaldığı için 1899-1956 arasında yer alan iki dönem de İngiliz Sömürgecilliği altında incelenebilmektedir.

1956 yılına kadar devam eden bu süreçte görev yapan Sudan valilerinin tamamı İngiliz devlet adamlarından seçilmiştir. Bu dönemin ilk valisi görev süresi birkaç ay olan Lord Kitchener olmuştur. Sonrasında ise 1916 yılına kadar İngiliz sömürgecilliğini Sudan'a tam manasıyla yerleştirecek olan Francis Reginald Wingate görevi devralmıştır (Kavas ve Avcı, 2009).

İngiliz valilerin Sudan'a dair organizasyonları ve planları daha çok merkeze yani kuzey Sudan'a yönelik olmuştur. Güney hem kapalı bölge politikası gereği hem de çıkarlar gereği ikinci plana atılmıştır. Güney siyaseti aşağıda daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Sudan'da kuvvetli bir merkezi idare yakın bir tarih olan Kavalalı dönemiyle başlamıştır. Dolayısıyla sömürge faaliyetleri için kontrol edilebilecek bir devlet mekanizmasının bulunması önem arz etmiştir. Bu bağlamda İngiliz idaresi mali, mülki ve idari amirliklerle organize edilmiş sağlıklı bir kurumsallaşma için uzun vadeli görev alacak devlet adamlarını tercih etmiştir. Sudan'ın merkezi dışındaki mülki amirliklerde yerel koşullardan dolayı uzun vadeli devlet adamı politikası uygulanamamıştır.

Merkezde başarıyla uygulanan politikanın en somut örneği Genel Vali Wingate olmuştur. (Bilgenoğlu, 2013). Bir başka örnek ise adli teşkilatta on sekiz yıl görevde kalan Bonham Carter olmuştur (Daly, 1984).

Merkezden çevreye doğru bir örgütlenme ile idare edilen Sudan'da merkez dışındaki yerleşim yerleri Genel Vali'ye bağlı olan mülki amirliklerle idare edilmiştir. Bu kadrolara en üst makamdan aşağıya doğru sırayla İngiliz, Mısırlı ve Sudanlı görevliler atanmıştır. Nitekim yerli halktan sömürge faaliyetlerini yürütebilecek kalifiye elemanların yetişmesi Birinci Dünya Savaşı sonrasını bulmuştur (Daly, 1984).

İngiltere için sömürge toprakları arasında Sudan'ı zorlu ve farklı kılan en önemli özelliği olarak çok fazla farklı etnik ve kültürel unsurdan oluşan toplumsal yapısı gösterilmektedir. Yüzlerce kabilenin, reislerine son derece bağlı hareket eden halkını alışık olmadıkları şekillerle organize etmek ve etki altına almak kurumsal yapıyı son derece zorlamıştır. Bu durum İngiliz idarecileri farklı çaplarda yüzlerce isyanla karşı karşıya bırakmıştır (Göksoy, 2019).

İngiliz idaresinin bu konuya çözümü yerel liderler ile irtibatı sıkı tutmak olmuştur. Mülki amirler ve memurlar bulundukları bölgedeki kabile reisleri ve şeyhler ile ilişkileri iyi tutmak konusunda talimat almışlardır. Özellikle tarikat liderleri olan şeyhler Sudan'ın dini otoriteye saygılı olan sosyal yapısına nüfuz edebilmek için son derece önem arz etmişlerdir. Onların tavırları kabile reisleri ve dolayısıyla halk tabanında çok kolay yankı bulmuştur (Göksoy, 2019).

İngilizlerin bu politikasına örnek olarak Mirgani ailesiyle olan ilişkileri gösterilebilir. Hem Mirgani kabilesine hem de Hatmiyye ismiyle dini, mutasavvıf bir harekete önderlik eden ailenin İngiliz-Mısır yönetimi ile ilişkileri olumlu seyretmiştir. Kuzeyden gelen bir idare olarak zamanında Osmanlı ile iyi ilişkiler güden Mirganiler aynı şekilde İngiliz-Mısır yönetimiyle de aralarını iyi tutmuşlardır. Mehdi Hareketi'ne karşı da İngilizlerin yanında yer almış olan Mirgani ailesi bu yeni dönemde İngilizler'den imtiyazlar elde etmiş ve bölgedeki nüfuzlarını korumak karşılığında İngiliz idareyle uyumlu davranmışlardır (Johnson, 2003: 9). Bundan dolayı Mehdi Hareketi, mensupları tarafından İngiliz ajanlığıyla suçlanmışlardır (Koçak, 1999: 37). Tarikatlar içerisinde Hatmiyye bu şekilde muamele gören istisna bir durumdur. Nitekim İngiliz idareciler tarikat ve cemaatlerle bir yandan iyi ilişkiler kurup yakın temas kurmak ve

böylece halka nüfuz etmek isterken bir yandan da yeni bir Mehdi tecrübesi yaşamak istememişlerdir. Tarikatların ve cemaatlerin İslami şuurlanma ve düşmana karşı birlik olma konusundaki etkisini çok iyi görmüşlerdi (Bilgenoğlu, 2013).

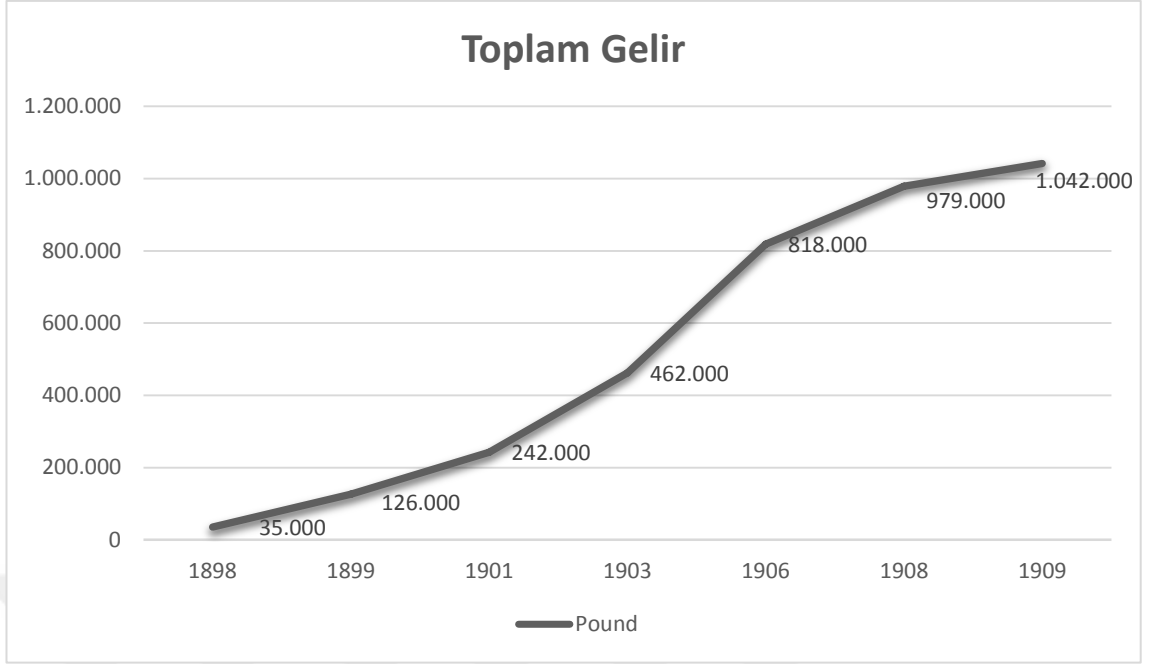
Tarikatların ve cemaatlerin uyandırıcı etkisine karşı son derece titiz davranan İngiliz idaresi Sudan halkının İslamiyet'e olan bağlılığından dolayı İslami yaşantıya halkı kışkırtacak şekilde müdahalede bulunmak istememiştir. Bu yüzden cami inşası ve ibadet gibi birçok konuda halkın serbest bırakılmasına ve Müslümanların yoğun olduğu bölgelere misyonerlerin girmemesine karar vermiştir (Bilgenoğlu, 2013). Bu durum İslâm ülkelerine hâkim olmak isteyen ve bu konuda yarışa giren sömürgeci güçlerin uyguladıkları yalancı bir politika olarak değerlendirilmektedir. İngilizlerden önce Mısır'ı işgal eden Napolyon benzer bir şekilde kendisini "İslâm'ın mütevazî bir hizmetkârı" olarak sıfatlandırmıştır (Kalm, 2016: 289). İslamiyet'e izin verildiği görüntüsüyle sönük hareketlere göz yuman İngiliz idaresi gerçek bir şuurlanmaya ve sömürgeci yönetime başkaldırıyı organize edecek hiçbir yapılanmaya müsaade etmemiştir.

İngilizler Sudan'da uygulayacakları eğitim konusunda eski tecrübelerinden faydalanmışlardır. Daha önceki sömürgelerinden olan Hindistan ve Mısır'daki eğitim politikaları İngilizleri sıkıntıya sokmuştur. Eğittikleri gençler daha sonra kendilerine karşı özgürlük mücadelesi verir hale gelmişlerdir. Aynı durumu Sudan'da yaşamak istemeyen İngilizler ölçülü bir politikayla iki hedef belirlemişlerdir. İlk hedef, aşiret yönetimine bağlı olan halka yerleştirilmeye çalışılan yeni, merkezi idare sistemini anlatmak olmuştur. İkincisi ise merkezi idarenin politikalarını uygularken ihtiyaç duyacağı zanaatkar yetiştirmek olmuştur (Göksoy, 2019). Bu amaca hizmet etmesi için 1902'de Gordon Koleji kurulmuştur. Burada temel eğitimlerini alan öğrenciler Beyrut Amerikan Koleji'ne öğretmenlik eğitimi için gönderilmişler ve eğitimlerini tamamladıktan sonra Gordon Koleji'ne veya buraya bağlı olarak kurulan diğer ilköğretim okullarına öğretmen olarak atanmışlardır. Sudanlı öğretmenlerin kısa süre içerisinde yetişmesi son derece önem arz etmekteydi. Nitekim açılan kolej ve ilkokullarda dil problemlerinden dolayı İngiliz öğretmenler istihdam edilememiştir. Sudanlılar'da da yeterli kalifiye görülmemiştir. Bu yüzden mecburi olarak Mısırlı öğretmenler kullanılmıştır. Fakat Mısır'da artan milliyetçilik hareketlerinin Mısırlı öğretmenler aracılığıyla Sudan'da da başlaması İngilizleri tedirgin etmiştir. Bu kapsamda Wingate, Mısır milliyetçileri tarafından basılan ve rağbet gören el-Liva, el-

Müeyyed ve el-Vatan gazetelerinin Sudan'a girişini yasaklamıştır (Bilgenoğlu, 2013: 308).

İdari hedeflerin ve politikaların belirlenmesinden sonra İngiliz idarecilerin asıl meselesi ekonomi ve maliye olmuştur. Alt yapı çalışmaları gibi masraflar için Mısır'a yüklenen maliyetin azaltılması Sudan'ın gelirlerinin ve dolayısıyla buradan İngiltere'ye akacak olan kazancın artmasını gerektirmiştir. Bu amaçla Birinci Dünya Savaşı'na kadar Sudan'da özellikle pamuk olmak üzere belli ürünlerin üretimi, uygun iletişim yollarının sağlanması ile ticaretin hızlanması ve batı tüccarlarına açık pazar haline getirilmesi planlanmıştır. Plan doğrultusunda üretimdeki ilk yıllarda tarım ürünlerine öncelik verilmiştir. Tarım ürünlerinin içerisinde ise birinci tercih pamuk olmuştur. Verimli çeşitlerin tespit edilmesi, sulama kanallarının açılması gibi projelerle pamuk üretimi son derece artmış ve bu durum diğer tarımsal faaliyetleri de canlandırmıştır. Pamukla beraber kauçuk, şeker, kereste gibi birçok tarımsal ürününde piyasası canlanmıştır (Bilgenoğlu, 2013).

Piyasadaki bu canlılığın en önemli aracı demiryolu ulaşımı olmuştur. İngiliz idare Sudan ile Mısır, Port Sudan ve Kızıl Deniz arasındaki ulaşımı kolaylaştırmak istediğinden ilk demiryolu ağları Hartum' un kuzeyi ve doğusunda inşa edilmeye başlanmıştır. Demiryolları iletişim, idari organizasyon ve ticareti hızlandırma gibi faydalarının yanında İngiliz idarenin kasasına doğrudan gelir sağlamıştır. 1908'de Sudan'ın toplam gelirlerinin üçte birini demiryolu ulaşımı sağlamıştır (Bilgenoğlu, 2013: 313). Kondominyum yönetiminin Sudan'daki ilk on yılı oldukça karlı geçmiştir. Bu duruma ilişkin grafik, şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Kondominyumun İlk 10 Yılına Ait Toplam Gelir (**Kaynak:** Bilgenoğlu, 2013: 318'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Oldukça verimli geçen ilk on yıldan sonra durum farklılaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı'na yaklaşılarda süreçte coğrafi, ticari ve siyasi sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Yağmur azlığı ve bazen de Nil Nehri'nin taşması tarımsal üretimi olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla İngiliz idarenin kasasına giden vergi gelirleri azalmıştır. İlerleyen yıllarda dünyadaki siyasi kriz, özellikle 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Sudan'ın gelirlerini olumsuz etkilemiştir. Tek ürün piyasasına dönüştürülen Sudan pamuk ihracında sıkıntı çekmesi gelirlerin 1929'dan 1932'ye kadar yarı yarıya azalmasına neden olmuştur (Bilgenoğlu, 2013).

2.4.1 Güney Siyaseti

İngiliz idaresinin Sudan için bahsettiğimiz politikaları ekonomik imkanları daha fazla olan ve merkezi bir idareye bağlılık geçmişi bulunan Sudan'ın kuzeyine yönelik gerçekleşmiştir. Güney kısmı Mehdi Hareketi gibi bir tehlike geçmişi bulunmaması, çok sayıda bağımsız kabileden dolayı idare güçlüğü ve coğrafi bazı engeller dolayısıyla 1920'lere kadar ikinci planda bırakılmıştır (Collins, 2008: 35). Bu durum atanan idarecilerin kimliğinde de gözükmiştir. Kuzeyde zamanla sivil idarecilere görev verilirken güneyde asker kökenli idareciler yer almıştır (Bilgenoğlu, 2013).

1922'ye gelindiğinde İngiliz idare Güney Politikası'nın altyapısını oluşturacak resmi düzenlemelere gitmiştir. Mongalla valisi V. R. Woodland, yerel bir kararla bölgesinin güney ve kuzey kısmı arasında ayrı bir yönetim politikası ilan etmiştir. Bu politikanın amacı, güneydeki Arap etkisini tamamen durdurmak olmuştur (Ruay, 1994). Güney için uygulanan politika aslında fiilen beli konularda zaten uygulanmaktaydı. Kuzeydeki Müslüman Arap etkisinin güneye inmesi istenmemekteydi. Nitekim Kondominyum' un başından beri güneyde herhangi bir İslami faaliyete izin verilmezken Misyonerlik desteklenmiştir. Ancak Mısır'da başlayan milliyetçilik hareketlerinin olası bir durumda Sudan'a inmesi istenmediği gibi Sudan'ın da kuzeyinden güneyine böyle bir etkinin oluşması istenmiyordu. Bunun gibi nedenlerle Güney Politikası hızlanmış ve 1930'da yayımlanan bir genelge ile resmiyet kazanmıştır (Öndül, 2015).

Güney Politikası kapsamında kuzeyli tüccarların güneye girişleri yasaklanmıştır. Aynı şekilde güneyden kuzeye iş için giden güneylilere de yasak getirilmiştir. Misyonerlik faaliyetlerine olan destek artmış ve eğitim müfredatına düzenleme getirilmiştir. Yeni müfredat kuzey ile güney arasındaki kimlik farkının netleşerek artmasını hedefleyecek şekilde düzenlenmiştir. Eğitim dili konusunda da düzenleme yapılmıştır. Kuzeyde olduğu gibi İngilizce eğitiminin merkeziyeti devam etmiştir. Buna ilaveten Arapça eğitimi ve kullanımı neredeyse tamamen engellenmiştir (Bilgenoğlu, 2013).

Sömürgecinin devam eden yıllarında demir ve kara yolları sadece ekonomik ve siyasi çıkarlara göre dizayn edilmiştir. Güney ile Kuzey arasındaki bağlantı sekteye uğratılmıştır. Bu durumun bağımsızlık sonrası istikrar için lazım olan ulusal entegrasyonun sağlanmasını engellediği ifade edilmektedir (Nassir, 2018). İngilizlerin Sudan'da entegrasyonu engelleyen Güney Politikası'nın daha problemlili sonuçları altmış yıl sonrasında gözükmeye başlamıştır (Alnoury vd., 2012: 68).

2.5. MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİ VE BAĞIMSIZLIK ARAYIŞLARI

Birinci Dünya Savaşı ve sonrası İngiltere'nin Mısır ve Sudan üzerindeki idaresi için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 1914'te Mısır üzerinde protektora ilan eden İngiltere doğal olarak Sudan'ı da aynı şekilde protektorasına alarak sömürgesi ilan etmiştir (Sander, 2007: 281).

Sudan’da Mehdi Hareketi’nin yıkılmasıyla Darfur Sultanlığını tekrar kurmuş olan Ali Dinar Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngilizlerle ilişkilerini iyi tutmuş ve vergilerini düzenli bir şekilde ödemiştir. Ancak Osmanlı Devleti’nin cihat çağrısına cevap vermesi ve yanında yer alması nedeniyle 1916’da İngilizler tarafından öldürülmüştür. Ardından Darfur bir eyalet olarak Sudan’a bağlanmıştır (Kavas ve Avcı, 2009).

Birinci Dünya Savaşı’ndaki çalkantılı durum savaş sonrasında da devam etmiştir. Bunun en önemli nedeni Mısır’da yükselen Milliyetçilik hareketleri olmuştur. 1916 Arap isyanları ve Wilson Prensipleri’nin etkisiyle Mısır’da daha önceleri de bazı ayaklanmalarla gündeme gelen milliyetçiler siyasi mücadeleye hız vermişlerdir (Bilgenoğlu, 2013). 1919 yıllarından itibaren Mısırlı gazeteciler aracılığıyla Sudan’da milli uyanış fikri ateşlenmiştir. Sudan’ın dış dünya ile irtibat sağlamasındaki neredeyse tek araç olan Mısırlı gazeteciler Sudan’da da bazı gazeteler yayınlamaya başlamışlar ve Sudanlı gençleri bu konuda teşvik etmişlerdir (El-Amin, 1986: 238-240).

İngiltere bu durumun birçok Mısırlı sivil ve askeri görevlinin bulunduğu Sudan’a daha fazla yansımaları ve organize bir hal almasını istememiştir. Mısır’ın Sudan üzerindeki nüfuzunu kırmak isteyen İngiltere bu kapsamda ilk olarak Sudan’da yer alan Mısırlı bürokratların görevlerine son vermiştir. 1923’te bağımsızlığını kazanmış olan Mısır’da ilan edilen anayasada Mısır kralının Sudan’ın da kralı olduğuna dair olan maddeye müdahale ederek Sudan ibaresini sildirmiştir. İngiliz yönetime Sudan’daki Mısır nüfuzunu tamamen ortadan kaldırma kanaatini veren ise 1924’te gerçekleşen iki hadise olmuştur. Birincisi Sudan’ın Atbara şehrinde Mısır askeri birliğinde çıkan kalkışma diğeri ve en önemlisi ise Sudan Genel Valisi Lee Stack’in Kahire’de suikasta uğramasıdır. Bu olayların sonucunda İngiltere hükümeti tarafından aynı yılda Sudan’da yer alan Mısırlı tüm askerlerin ve bürokratların görevine son verilip Mısır’a gönderilmişlerdir (Bilgenoğlu, 2013).

Bu durumdan rahatsız olan Mısır siyasi girişimlerle 1936’da askerini tekrar Sudan’a sokabilmiştir. 1945’te İngiltere ile yaptığı anlaşmayla Sudan üzerindeki haklarını tekrar tanıtmıştır. Ancak uluslararası diplomasi gücü üstün olan İngiltere baskı uygulamaya devam etmiştir (Kavas ve Avcı, 2009).

İki hükümet arasında Sudan üzerindeki mücadele devam ederken Sudan’da bağımsızlık mücadeleleri artmış ve siyasi kimliğe bürünmeye başlamıştır. 1943’te İsmail el-Ezherî’ nin başkanlığında “el-Eşikka” ismiyle Sudan’ın ilk siyasi partisi kurulmuştur (ki 1951’de parti dağılmış ve el-Ezherî yeni kurulan “el-Hizbü’l-vatanî el-ittihadî” yani Ulusal Birlik Partisi’nin başkanlığına geçmiştir) (Görgün, 2001). Bunu 1945’te Seyyid Abdurrahman başkanlığında kurulan “Ümmet Partis”i ve diğer bazı partiler izlemiştir. 1951’de bağımsızlık arayışında olan Sudan’ı Mısır’dan ayıracak ve tam bağımsızlığa giden kapıyı aralayacak iki önemli olay gelişmiştir: Önce Mısır hükümeti Kondominyum anlaşmasını tek taraflı olarak feshetmiş ve Sudan’ın Mısır ile birleştiği ilan edilmiştir. Kısa bir süre sonra Mısır Hükümeti General Necip liderliğinde gerçekleştirilen Hür Subaylar Darbesi ile Mısır’daki mevcut hükümet devrilmiş ve yerine darbe hükümeti kurulmuştur. Böylelikle Sudan’ın bağımsızlığına giden yol açılmıştır (Bilgenoğlu, 2013).

1952’de Mısır, İngiltere ve Sudan’daki partiler arasında gerçekleşen yoğun görüşmeler ve anlaşmalar üzerine Şubat 1953’te İngiltere ile Mısır arasında bir protokol imzalanmıştır. Seçimlerin yapıp hükümetin kurulabilmesi için en fazla üç yıl sürecek bir geçiş aşamasını öngören protokolle Sudan’ın bağımsızlığı kabul edilmiş ve Kondominyum süreci son bulmuştur (Holt, 1961: 160-162).

Anlaşma kapsamında ön görülen en geç üç yıllık süre içerisinde Sudan gerekli alt yapıyı hazırlayabilmesi ve seçimleri sorunsuz halledebilmesi için iki komisyonun ürece eşlik etmesi öngörülmüştür. Bu komisyonların biri, iki Sudanlı, bir İngiliz ve bir Pakistanlı üyeden oluşan, Genel Valilik’le temas halinde çalışacak uluslararası bir komisyondur. Diğeri ise Üç Sudanlı, bir Mısırlı, bir İngiliz ve bir Amerikan üyeden oluşan seçim sürecini yönetecek olan Seçim Komisyonu’dur (Holt, 1961: 162).

Sürecin başlaması ve öncelikli hazırlıkların yapılmasıyla aynı yıl içerisinde Sudan tarihinde ilk kez çok partili seçim gerçekleştirilmiştir. Ali el-Mirganî’ nin başkanlığını yaptığı Demokratik Birlik Partisi ile iş birliği yapan İsmail el-Ezherî’ nin başkanı olduğu Ulusal Birlik Partisi seçimi kazanmıştır (Kavas ve Avcı, 2009). Sırayı ikinci olarak Ümmet Partisi, üçüncü olarak ise Sosyalist Cumhuriyetçiler tamamlamıştır. Seçimlerin arkasından Ocak 1954’te İsmail el-Ezherî Sudan’ın ilk başbakanı olarak meclis tarafından seçilmiştir. (Görgün, 2001).

2.6. BAĞIMSIZLIKTAN GÜNÜMÜZE (1956-2021)

1 Ocak 1956 tarihinde ilan edilen bağımsız, demokratik yönetim koalisyonlarla başlamış ve ömrü çok uzun olmamıştır. Ezherî'nin başkanlığındaki koalisyon hükümetinin düşmesiyle Abdullah Halil başkanlığında yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Hemen arkasından bağımsızlığın daha ikinci yılında 1958'de Genel Kurmay Başkanı General İbrahim Abbud tarafından Sudan'da ilk askeri darbe yapılmış ve bütün siyasi partilerin faaliyetleri sonlandırılmıştır. Darbe hükümeti 1964'e kadar yönetimi elinde tutmuştur (Kavas ve Avcı, 2009).

Abbud hükümeti, 1964 yılında halk ayaklanmasıyla iktidardan uzaklaştırılmıştır. Sırru-l Hatem el Halife başkanlığında geçiş hükümeti kurulmuştur. Yeniden faaliyetle başlayan siyasi partiler arasında 1965'te yapılan seçimler sonucunda Ulusal Birlik Partisi ve Ümmet Partisi koalisyon üzerinde anlaştılar. Bundan sonraki dört yıl boyunca farklı isimler başkanlığında koalisyon hükümetleri yönetimde kalmıştır. Sırasıyla Ahmed el-Mahcûb (1965-1966), Sadık El- Mehdî (1966-1967) ve tekrar el-Mahcûb (1967-1969) başbakanlık görevinde bulunmuşlardır. 1969'da ise parlamenter sistem bir kez daha kesintiye uğramıştır. İstikrarsızlık karşısında milli menfaatleri koruma iddiasıyla Sudan Sosyalist Partisi'ne bağlı olan Albay Cafer el-Nümeyrî başkanlığında askeri darbe yapılmıştır. Sudan'da askeri yönetimle beraber tek parti rejimi başlamıştır (Kavas ve Avcı, 2009).

Ülkede son derece baskıcı bir rejim uygulayan Numeyri önemli mevkilere kendi parti mensuplarını yerleştirmiştir. Birçok rütbeli İslami Cephe ile irtibatlı olduğu için ordudan ihraç edilmiş, birçok siyasetçi tutuklanmıştır. Tutuklananlar arasında farklı parti mensupları, eski bakanlar dahi yer almıştır. Ancak bu rejime rağmen siyasi partilerin ve irtibatlı olarak bazı cemaat ve grupların görüşmeleri gizli olarak devam etmiştir (Baş, 2007).

1970' lerin sonuna kadar Rusya ile iş birliği yaparak Sudan'ın sosyalizm dönemini yaşatan Numeyri'nin (Orakçı, 2018) hızlı bir şekilde ABD' ye ve liberal batıya yönelmesi sosyalist ve radikal olan parti tabanına karşı kendisini oldukça sıkıntıya sokmuştur. Ülke içindeki siyasi tecrübesizliği ve tutarsız politikaları nedeniyle ekonomi de oldukça kötüye gitmiş ve dış borçlar artmıştır. Halk ile zaten açık olan arasının gittikçe artmasının gelecekte iktidarı için sıkıntı oluşturacağı Numeyri

tarafından bilinmekteydi. Nitekim önceki darbe hükümeti halk ayaklanması ile son bulmuştur. 1976'da kendisine karşı de başarısız bir silahlı ayaklanma yapılmıştır. Bu yüzden ülkedeki diğer siyasi patiler ve dini liderlerle görüşmelere başlamıştır (Baş, 2007). Sürgündeki siyasi liderlerin Sudan'a dönüşlerine izin verilmiştir. İhvan-ı Müslimin'i önde gelen liderlerinden Hasan el-Turabi de dönenler arasında yer almıştır. Numeyri hükümetinin geriye kalan iktidar süresi içinde önemli değişimlerinden biri Numeyri ile Turabi yakınlaşması olmuştur. Bu yakınlığın neticesi 1979 yılında Turabi'nin hükümette görev verilerek Adalet Bakanı olarak atanması olmuştur (Orakçı, 2018).

Turabi, halkın desteğini isteyen Numeyri' ye halkın köklü bir İslamiyet'e sahip olduğunu hatırlatarak şeriat istendiğini dile getirmiştir. Halkı kazanmak istiyorsa şeriat ilan etmesi ve hükümet kadrolarında düzenlemeye gitmesi gerektiği konusunda Numeyri'yi ikna etmiştir. Nihayetinde Eylül 1983'te yürürlüğe giren yeni yasalarla İslami program başlamıştır. Program, resmi ve sivil birçok alana İslami düzen getirmeyi amaçlamıştır. "Bundan sonra bize sadece Allah yol gösterecek" sloganıyla coşkulu kutlamalarla yeni dönemi başlatan Numeyri iktidar için birçok konuda taviz vermiştir. Turabi, bu tavizlerden istifade ederek devlet kadrolarına Milli Selamet Cephesi mensuplarını yerleştirmiş ve nüfuz sahibi olan bir kadrolaşmayı başarmıştır (Baş, 2007).

İslamlaşma politikaları, Müslümanların çoğunluk olduğu bölgelerde bir derece başarıyla yürütülürken birtakım sıkıntıları doğurmuştur. İktidarda Numeyri olsa da kadroların nüfuzu İhvan grubuna geçmiştir. Numeyri' ye karşı cephe alınabilecek bir durum oluşmuştur. İslamlaştırma politikalarının güney kısmında yer alan farklı dinlere mensup halk için de uygulanmaya başlanmasıyla ordudan ayrılan Sudanlı askerler 1985'te kurulmuş olan Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (SPLM - Sudan People's Liberation Movement) ve Sudan Halk Kurtuluş Ordusu'na (SPLA - Sudan People's Liberation Army) katılarak hükümete karşı çatışma başlatmış ve ülke iç savaşa sürüklenmiştir (Kavas ve Avcı, 2009). İslamlaştırma politikaları nedeniyle ABD ile yaşanan problemler de ortaya çıkmıştır. İslami Cephe'ye verdiği tavizler nedeniyle ABD'nin tepkisini çeken Numeyri tekrar yön değiştirmiş ve İhvan'a karşı bir tutum sergilemiştir. Fakat geç kaldığı bu hamleleri neticesinde hem kendi tabanının hem İslami cephenin hem de ABD'nin desteğini kaybetmiştir (Baş, 2007).

Nisan 1985'te ÷lkedeki aşırı enflasyon ve önemli sektörlerde artan grevlerle zirve yapan kötü durum karşısında, Numeyri'nin ABD ziyaretinde olduğı bir sırada ordu tarafından yönetime el konulmuştur. Genel Kurmay Başkanı General Sivâr ez-Zeheb komutanlığında kansız bir askeri darbe gerçekleştirilmiştir (Öğdür, 2010).

Ez-Zeheb'in kurduğı Ulusak Geçiş Hükümeti'nin yönetimi 1986'da yapılan seçimlere kadar sürmüştür. 1986'da seçimler sonucunda kurulan koalisyon hükümetinde yeni başbakan Sadık el-Mehdi olmuştur. Fakat bu durum 1989'a kadar devam etmiştir (Baş, 2007).

Haziran 1989'da Ömer Hasan Ahmed el-Beşir komutanlığında Sudan'da bir kez daha askeri darbe yapılmıştır. Siyasi partiler yasaklanıp liderleri geçici olarak tutuklanmıştır. Kısa bir süre sonra siyasi partilere iş birliği için çağrıda bulunulmuştur. Bu süreçte Turabi'nin İhvan Grubu el-Beşir ile yakınlaşmıştır (Orakçı, 2018).

Turabi'nin siyasi çizgisini benimseyen Beşir, İslami yasaları uygulamaya başlamış ve bunun sayesinde geniş bir kitlenin desteğini kazanmıştır. Durumun farkında olan Beşir, seçim kararı almış ve 1993'te yapılan başkanlık seçimini kazanarak Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştur. Kurulan hükümetin ideolojik altyapısını oluşturan Turabi olmuştur (Öğdür, 2010). Turabi ile olan bu yakınlaşma 1999 yılında “devlet başkanının görevine gerektiğinde meclis tarafından son verilmesini” öngören bir kanun teklifi hazırlanmasına kadar sürmüştür. Bu girişimin ardından Ömer el-Beşir meclisi feshetmiş ve Turabi'yi de görevinden uzaklaştırmıştır. Böylelikle ÷lkedeki otoritesini daha da güçlendirmiştir (Orakçı, 2018).

Beşir hükümetinin İslamcı yapısı batılı ÷lkelerin tepkisini çekmiştir. Bu durumun üstüne 1991'de Üsame bin Ladin'in Sudan'a gelmesi uluslararası kamuoyunda hükümet aleyhine yapılan propagandaların artmasına neden olmuş ve zor durumda bırakmıştır. Saddam Hüseyin'e verdiği destek nedeniyle Suudi Arabistan, ÷lkesindeki İslami grupları desteklediğı iddiası nedeniyle Eritre, Hüsn-ü Mübarek'e yapılan suikasttan Sudan İhvanı'nın mesul tutulması nedeniyle de Mısır ile olan ilişkileri sorun yumağına dönüşen Sudan, Çin, Libya, Malezya ve İran'a yönelmiş ve buralardan yatırımlar kabul etmeye başlamıştır (Orakçı, 2018).

Önceki hükümetlerin döneminde olduğı gibi Beşir hükümetinin de sancılı konularından biri güney politikası olmuştur. Arapçanın yasaklanması ve uygulanan

İslami politikalar, güneyde yaşayan Hristiyan Sudanlıların tepkisini çekmiştir. Ancak bu tepkiler ülke içi bir mesele olmaktan çıkıp birçok batılı devletin ve uluslararası örgütlerin Sudan'ın içişlerine karışmasında suiistimal edilmiştir (Orakçı, 2018). Güney Sudan'ın iç savaşa kadar derinleşen güney sorununda petrolün etkisi ve dış müdahaleler, üçüncü bölümde daha geniş bir şekilde ele alınacaktır.

2000'li yıllara gelindiğinde güneyli isyancılar ve merkezi hükümet arasında süren çatışmalar neticesinde taraflardan herhangi biri sonuca varmayınca bir dizi barış anlaşması imzalanmıştır. Bir kısmı başarısız sonuçlansa da geline nokta 2005'te imzalanan *Comprehensive Peace Agreement* yani Kapsamlı Barış Anlaşması (KBA) yön belirleyici bir etkide bulunmuştur. Barış sürecinin başladığı anlaşma kapsamında 2011 yılında ülkenin güney bölgelerinde bağımsızlık konusunda referandum yapılması öngörülmüştür. 2011'e kadar bazı çatışmalar ve suiistimler gerçekleşmişse de referandum gerçekleşmiştir. Yapılan referandum sonucunda güney halkı tercihini bağımsızlıktan yana kullanmıştır ve Güney Sudan yeni bir devlet olarak Sudan'dan ayrılmıştır (Orakçı, 2018).

Darbe ile iktidara gelmesinden dolayı siyasi meşruiyeti hep tartışma konusu olan Ömer el-Beşir'in uyguladığı baskıcı politikalar zamanla hem güneyde hem kuzeyde sosyal kabulünü de kaybetmesine yol açmıştır. İktidarla beraber vat edilen ekonomik kalkınmanın gerçekleşmemesi bir yana 2010 yılından itibaren ekonomik krizlerin artması halkın karşısındaki meşruiyetini tamamen kaybetmesine yol açmıştır. 2013 Eylül ayında gerçekleşen protestolar bunun göstergesi olmuştur. Durumun farkında olan Beşir 2015 yılında tüm siyasi partileri diyaloga çağırmıştır. Fakat uygulamada muhalif tarafların taleplerini karşılamaya yönelik bir adım görülememiştir (Adam, 2019).

Ömer el-Beşir'in 2005'te kabul edilen anayasaya göre 2020'deki seçimlere katılma hakkı bulunmamaktaydı. Buna rağmen 2018'de, ekonomik durumun daha kötüye gittiği ve halkın zaten iktidarda değişiklik istediği bir dönemde 2020'deki seçimlere girebilmek için anayasal düzenlemeye gidileceğinin işaretlerini vermesi üzerine halk sokaklara çıkmaya başlamıştır. 19 Aralık 2018'de başlayan ayaklanmalar Sudanlı Profesyoneller Topluluğu'nun (Sudanese Professionals Association) organizatör rolü üstlenmesiyle kısa sürede geniş kitlelere yayılmıştır. Organize olarak devam eden protestolar 1 Ocak 2019'da birçok muhalif grubun bira araya gelerek

imzaladığı “Özgürlük ve Değişim Deklarasyonu” ile farklı bir boyuta ulaşmıştır. 6 Nisan 2019’da halkın orduya muhtıra vermek üzere genelkurmay başkanlığı binasının önünde başlattığı gösteriler neticesinde Yüksek Güvenlik Konseyi Ömer el-Beşir’i Cumhurbaşkanlığı görevinden azletmiştir. Böylelikle sudan tarihinde üçüncü kez bir askeri darbe rejimi halk ayaklanması ile devrilmiştir (Adam, 2019).

11 Nisan’da ordunun yönetime el koymasıyla süreç askerlerden oluşan “Geçici Askeri Konsey” ile sivil halkı temsil eden “Özgürlük ve Değişim Güçleri Birliği” arasında gerilimlere sahne olmuştur. Ayaklanma sonucu tamamen sivil bir yönetimin oluşmasını isteyen halk “Özgürlük ve Değişim Güçleri Birliği” önderliğinde protestolara devam etmiştir. 17 Ağustos 2019 tarihinde imzalanan anlaşmayla isyancı halk biraz olsun teskin olmuştur (Arpa, 2019). Anlaşmaya göre yönetimi Geçici Askeri Konsey’in yerine yeni oluşturulan Egemenlik Konseyi almıştır. Altı sivil ve beş asker üyeden oluşan konseyin üç yıl üç ay grev yapması planlanmış ve başkanlığına Abdullah Hamduk atanmıştır (Devecioğlu, 2020). Devrimin amacına ulaşmadığı düşüncesiyle kısmen devam eden protestolar karşısında Şubat 2021’de Abdullah Hamduk tarafından kurulan yeni geçiş hükümeti kabinesi ilan edilmiştir (Erdem, 2021a).

2023’e kadar Asker-Sivil ortaklığı ile dönüşümlü devam etmesi planlanan Geçiş Hükümeti, 25 Ekim 2021 de el-Burhan’ın darbe ile hükümeti feshetmesi sonucu kesintiye uğramıştır. El-Burhan yeniden kurulan Egemenlik Konseyi’nin başına kendisini atamıştır (Erdem, 2021b). Ancak halkın, sivil siyasilerin ve uluslararası kamuoyunun baskısı neticesinde 21 Kasım 2021’de askeri ve sivil kanat arasında bir anlaşma ile yönetim krizine son verilmiştir. El-Burhan Abdullah Hamduk’u hükümeti kurmakla görevlendirmiştir (Erdem, 2021c).

Tablo 1. Bağımsızlığından 2021 Aralık Ayı'na Kadar Sudan Hükümetleri ve Yönetim Şekilleri

SIRA	HÜKÜMET İSMİ	YÖNETİM ŞEKLİ	GÖREV YILLARI
1	El- Ezherî	Parlamentar Çoğunluk	1954-1955
2	El- Ezherî	Meclis Aritmetiğinin Değişimi	1955-1956
3	El- Ezherî, El- Hatmiyye, El- Ensar	Koalisyon	1956
4	Abdullah Halil	Koalisyon	1956-1958
6	İbrahim Abud	Askeri Darbe	1958-1964
7	Sırru-l Hatem el Halife	Ulusal Geçiş Hükümeti (Hak Ayaklanması)	1964-1965
8	El- Mahcub	Koalisyon	1965-1966
10	Sadık El- Mehdî	Koalisyon	1966-1967
11	El- Mahcub	Koalisyon	1967-1969
13	Cafer Numeyrî	Askeri Darbe	1969-1985
14	Suvvar ez Zeheb	Ulusal Geçiş Hükümeti (Halk Ayaklanması)	1985-1986
15	Sadık El- Mehdî	Koalisyon	1986-1989
16	Ömer El- Beşir	Askeri Darbe	1989-2019
17	Avad Muhammed Ahmed bin Avf	Askeri Darbe (Askeri Geçiş Konseyi)	2019 Nisan
18	Abdulfettah Abdurrahman el-Burhan	Askeri Geçiş Konseyi	2019 Nisan
19	Abdullah Hamduk	Egemenlik Konseyi, Geçiş Hükümeti (Askeri-Sivil Ortak Yönetim)	2019 Temmuz
20	Abdulfettah Abdurrahman el-Burhan	Askeri Darbe	2021 Ekim
21	Abdullah Hamduk	Askeri-Sivil Siyasi Anlaşma	2021 Aralık

Kaynak: Koçak, 1999'dan ve bu çalışma içerisinde geçen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POSKOLONYALİZM VE SUDAN

3.1. BAĞIMLI IRKLAR VE SELF-DETERMİNASYON

Bugün postkolonyal literatürde mücadele verilen sömürgecilik, emperyalizm ve bunların türevleri, Batı medeniyetinin mekân, zaman, bilgi, insan-doğa ve insan-insan ilişkisine dair tasavvurunun bir ürünü olarak görülmektedir. Batı medeniyeti Batı Avrupa'yı ve Kuzey Amerika'yı Dünyanın merkezi ve diğer bölgeleri bu merkezin çevresi olarak ayıran mekân idrakine; (iyi anlamda) tarihin sonunu getiren iyi insanlar ve bunlara karşı direnen kötüler olacak şekilde kategorileştiren zaman idrakine sahiptir. İnsan-doğa ilişkisinde insanı doğayı istediği şekilde kullanıp gerektiğinde tahrip edebilecek bir yetkiye sahip görürken insan-insan ilişkisinde ise WASP kökenli insanları kendisine hizmet edilmeye layık, diğerleri hakkında karar verebilme yetkinliğine sahip yegâne üstün varlık olarak görmektedir. “Beyaz Adamın Sorumluluğu”, “Seçilmiş Millet”, “Batı ve Diğerleri” gibi kavramlar hep bu düşüncenin tezahürü olarak ifade edilmektedir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde yer alan “tüm insanlar eşit yaratılmışlardır” ibaresine rağmen uzun yıllar şiddetli bir şekilde ve hala devam eden zenci ayrımcılığı bu eşitlik hakkına sadece WASP kökenlilerin sahip olabileceği, diğerlerinin bu hakkı iddia edecek bir insan kimliğine sahip olmadığı gibi bir düşünceyi gizlice içinde barındırmaktadır (Davutoğlu, 2018: 51-66).

Batı'nın sınıf, toplum ve ırk ayrımcılığına dayalı siyaseti kapitalizmin ve sanayiciliğin gelişmesiyle daha derin bir hal almıştır (Duralı, 2019: 145-146). İngiltere on altıncı yüzyıldan itibaren bu siyasetin başını çekerek dehşetli bir güç merkezi olmuş ve bu sürece ayak uyduramayan herkesi bir şekilde etki alanına almıştır (Duralı, 2019: 105).

19. yüzyıla gelindiğinde insanlığı gelişmiş, Avrupalı-Ari ve geri kalmış, Şarklı-Afrikanlı şeklinde ayrıma tabi tutarak biyolojik eşitsizliği gerekçelendirmeye çalışan akademik çalışmalar türemiştir (Said, 1979: 206). Kalıtsal olarak Avrupalıları üstün tutan ve doğal olarak diğerlerinden daha yetenekli olduğunu ileri süren bu yeni çalışmalar biyolojik ırkçılık olarak adlandırılmıştır. Siyah derililer ile beyaz derililerin biyolojik olarak aynı türden olamayacağı bile ileri sürülmüştür. Bu ırkçılık yöntemi bilimsel olsun ya da olmasın Avrupalıların inandıkları üstünlük duygusunu doğruladığı

sürece kullanılmıştır (Blaut, 1993: 61-62). Böylelikle Afrika'yı sömürme hakkını kendilerinde bulan Avrupalılar Afrika'yı önce silah zoruyla gasp etmişlerdir. Köleciliği hat safhada sistemleştirmişlerdir. Pamuk, kahve, elmas, kauçuk, bakır, hayvan ve daha pek çok doğal kaynağı almışlardır. Nihayetinde Afrika'nın toprağı ve insanı üzerinden zenginleşmişlerdir (Ataöv, 2010: 20-25).

Batı tarafından acınası, kendini yönetemeyen, çözülmesi gereken bir sorun olarak resmedilen Şarklılar ve konumuz özelinde Afrikalılar, Avrupalılara bağımlı olan ırklar olarak görülmekteydi (Said, 1979: 206-207). İngilizlerin başını çektiğı bu üstünlük düşüncesi, aynı dönemlerde farklı görevlerde bulunan birkaç İngiliz siyasetçinin söylemlerinde ve fiillerinde net bir şekilde tahlil edilebilmektedir. Bunlar; Hindistan Genel Valiliğı ve İngiltere Dışışleri Bakanlığı yapmış olan Lord Curzon, Lord Cromer olarak bilinen Mısır Genel Konsülü Sir Evelyn Baring, Umdurman Savaşı'nın kanlı galibi, İngiltere Mısır orduları başkomutanı Lord Kitchener ve Umdurman Savaşı'nda asker ve muhabir olarak görev almış olan Birleşik Krallık Başbakanı Winston Churchill'dir.

İngiliz sömürgeciliğinin lokomotifi olan Hindistan'da valilik yapmış olan Lord Curzon sömürge üzerine kurulmuş olan imparatorluklarından bahsederken şunu belirtmiştir: *“İmparatorlukta sadece ihtişam ve refahın anahtarını değil, aynı zamanda insanlığa hizmet etme görevinin çağrısını ve araçlarını bulduk”* (Lee, 2001: 228). Bundan iki yıl sonra Şark araştırmalarına dair okul kurulması fikrini ortaya sürdüğü bir konuşmasında ise şarkta yapmış oldukları işi İngilizlerin omzuna koyulmuş bir sorumluluk, İmparatorluk için bir zorunluluk, insanoğlunun bir davası ve manevi değerlerin yüceltilmesi olarak nitelemiştir (Said, 1979: 214).

İngiltere'nin Mısır Genel Konsülü olan Lord Cromer'in söylemleri Sudan'ın postkolonyal değerlendirmesi için özel bir önem arz etmektedir. Nitekim Sudan uzun süre Mısır'daki İngiliz idarecilerin atadığı valilerce yönetilmiştir. Sudan'daki uygulanacak politika Mısır aracılığı ile belirlenmiştir.

Lord Cromer beyaz insanların üstünlüğüne en içten inanan bir batılı olarak görülebilir. Öyle ki bu üstünlük duygusu sadece diğer renklere değil beyazların içindeki diğer beyazları da aşacak bir üstünlük halini almıştır. Cromer, İngilizlerin Almanlardan, Fransızlardan ve Latinlerden de üstün olduğuna inanmaktaydı (Amin, 2009: 172).

İngilizlerin gözünde Mısır, İngiliz Emperyalizminin gücünün ve başarısının bir göstergesi olmuştur. Şarkın içerisinden çıkarılmış ve medenileştirilmişti. Onlar için Emperyalizmin haklı ve doğru olduğuna delil teşkil etmekteydi. Burayı var eden, Şark ulusları arasında seçkin bir konum kazandıran ise Lord Cromer'di. Cromer, bunu iş adamlarından, askerlerden, misyonerlerden, öğretmenlerden ve araştırmacılardan müteşekkil bir ordu ile gerçekleştirmişti. Mısırın tek hâkimi İngilizler olmuştu (Said, 1979: 35). Cromer'in Mısırlılar ve genelde bütün Şarklılar için olan söylemleri Sudanlılar için de geçerli görülebilir.

İngiliz emperyalist düşüncesinin vücut bulmuş hali olan Cromer'e göre yönetenin gerçekten de İngilizlerin olması gerekmektedir. Çünkü ona göre Şarklılar yalancı, uyuşuk ve şüphecidirler. Her konuda İngiliz'in üstün değerlerinden yoksundurlar. Onlar yönetilmeye muhtaç olan *"bağımlı ırklar"*⁹dır. *"Batı bilgisinin ve deneyiminin ışığında... bağımlı ırk için neyin en iyi olduğunu düşünüyorsak ona göre karar vermek..."* diyerek şarklı için neyin iyi olduğuna karar verecek yetkinlikte olan inancını dışa vurmaktaydı. Cromer'le dışa vuran bu düşünceler sadece sömürgeciliği meşrulaştırmak için, sonradan ve gözlemle oluşmuş değildir. Sömürgecilik öncesi uzun yıllara dayanan düşünsel bir çabanın ürünü olarak değerlendirilmelidir. Sömürgecilik de bu düşüncelerin bir neticesi olarak görülmelidir (Said, 1979: 37-39).

Lord Curzon ve Lord Cromer gibi daha ismi sayılamayan birçok siyasinin söylemlerindeki kibrin fiile geçmiş hali yine İngiliz komutanlarda görülebilmektedir. Bunlardan birisi Lord Kitchener'dır. Kitchener, bahsedildiği üzere İngilizlerin "Good Friday" yani "Güzel Cuma" olarak adlandırdıkları gün Mehdi kuvvetlerine 3000 ölü ve 4000 yaralı asker zayıat verdirerek kanlı bir şekilde Umdurman Savaşı ile Mehdi Hareketi'ni sona erdiren komutandır (Holt, 1961: 104). Savaşın devam ettiği günlerden birinde yatsı vaktinde camide namaz kılan Müslümanları orada katlettiler ve vahşetini gösterdiği nakledilmiştir (Hanımefendi, 1911: 384). Aslen İrlandalı olan bu komutanın Sudan'da yaptıkları Afrikalılara ve Müslümanlara karşı İngiliz kininin ve nefretinin bir dışavurumu olarak değerlendirilebilir.

Lord Kitchener Mehdi Hareketi'ni sona erdirmekle yetmemiştir. Daha sonra Hartum'da yer alan Mehdi ailesinin kabirlerini açtırmış, naaşlarını yaktırmış ve küllerini

⁹ Bkz. (Baring, 1913).

Nil nehrine atmıştır. Yine Sudan'ın önde gelen Bakkara Kabilesi 'ne mensup esirleri ve yaralıları katletmiştir. Bu vahşetlerine mükafat olarak Hartum Lordu unvanına layık görülmüş ve İngiltere Meclis-i Ayan'ında bir makam kazanmıştır (Ayn, 1911: 315-316). İngilizler politikaları gereği bu karakterdeki özellikle ana karalı olmayanları imparatorluğun pis işlerine yönlendirmişlerdir (Fergan ve Ebu'l-Ulâ, 1911: 319-320). Kitchener gibi vahşet ile beslenen adamların ana karadan uzaklaştırılıp bu topraklarda görevlendirilmesi İngilizlerin az da olsa uyguladıkları yerleşimci sömürge yönteminin bir politikası olarak değerlendirilebilir.

Umdurman Savaşı'nda Kitchener'ın ordusunda savaş muhabiri ve asker olarak görev alan Winston Churchill kuzenine yazdığı bir mektupta Kitchener' a duyduğu hayranlıkla beraber vicdansızlığını da şöyle itiraf etmiştir: *“Tartışılmaz bir cesarete, olağanüstü öngörüye, yenilmez bir sabır ve azimle organizasyon gücüne sahip bir adam, ama tamamen kötü bir taktikçi, terbiyesiz, tamamen duygusuz ve muhtemelen bir o kadar da vicdansız”* (Churchill, 1898). Churchill, Kitchener'ın vicdansızlığını itiraf etse de daha sonra bu savaşı ve savaş süresince gördüğü Müslüman toplumları anlattığı *“The River War”* başlıklı kitabında onunla aynı gururu taşır nitelikte, aynı üstünlük duygusunu yansıtır şekilde ifadelerde bulunmaktadır. Churchill, Müslümanların olduğu her yerde tutumsuz alışkanlıklar, özensiz tarım sistemleri, ağır işleyen bir ticaret ve mülkiyet güvencesizliğin var olduğunu söylemiş ve dünyada İslamiyet'ten daha gerici bir hareket bulunmadığını iddia etmiştir (Churchill, 2006).

Kanlı bir şekilde sona eren Umdurman Savaşı'ndan sonra İngiliz sömürgeciliğini Sudan'a tam manasıyla yerleştirmek üzere idareci olarak atanan Francis Reginald Wingate, Mehdi gibi birçok Sudanlı özgürlük mücadelesini idam vb. müdahalelerle engellemiştir (Bilgenoğlu, 2013: 302). Wingate, Mısır'a gönderdiği bir raporda tahammülsüzlüğünü şu sözlerle dile getirmiştir:

“Mehdilik bu ülkede tam olarak yok olmuş değil; bastırıldı, ama içinde hala canlı. Bu nedenle, bize düşen... bu tür hareketlerin yayılmasına karşı önlem almak için bir an bile gevşememek ve bunu yapmanın tek yolu... onları acımasızca başlangıcında ezmektir” (Göksoy, 2019: 86).

Mısır'da hiçbir milliyetçi harekete ve (gerçek anlamda) kendi kendini yönetme teşebbüsüne müsaade etmeyen İngilizler Sudan'da da buna izin vermemiş, bütün

gücüyle Modern dönemde Sudanlılar tarafından başlatılan ilk var oluş hareketi Mehdi Hareketi'ni yok etmiştir. Arkasından da benzeri hiçbir kendi kendini yönetim girişimine izin vermemiştir.

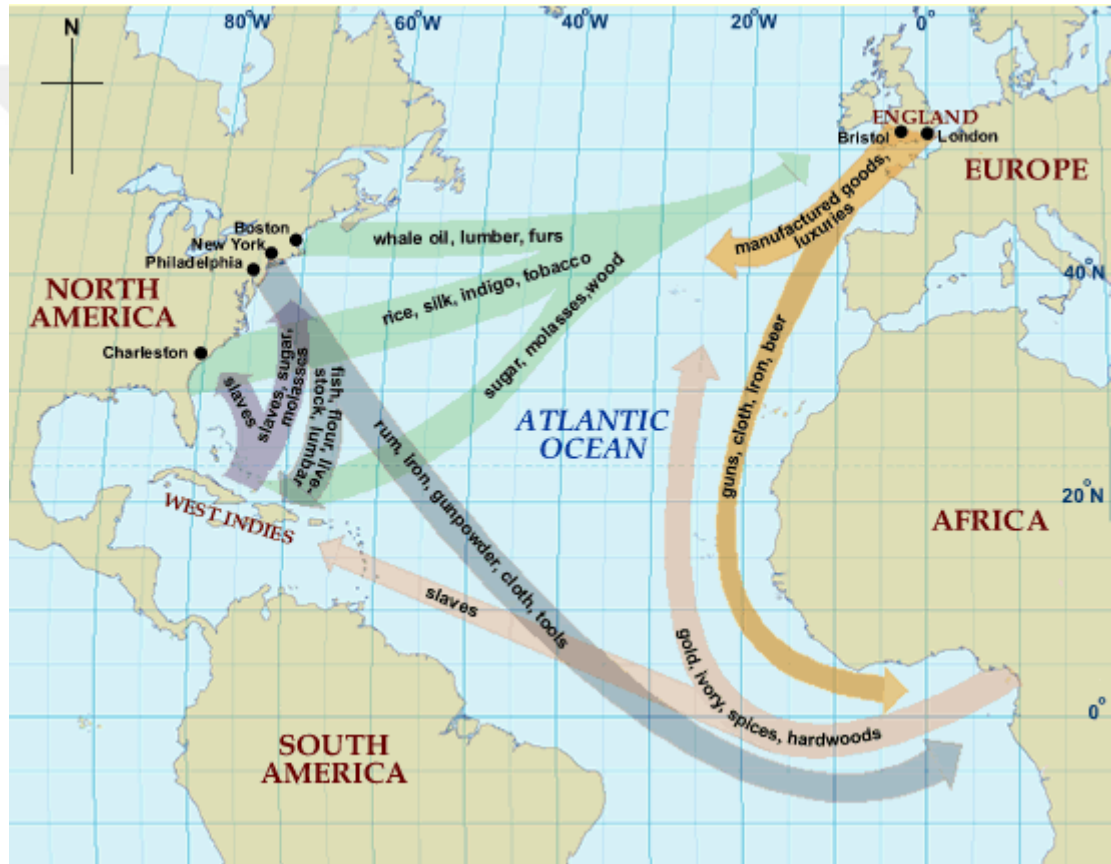
Bağımsızlığa daha yakın tarihlerde “Hadara” ve “Ra'id al Sudan” gazeteleri gibi İngiliz yönetimi karşıtı ve özgürlükçü birçok basın-yayın hareketi ortaya çıkmıştır. Bu girişimler İngiliz yönetimi tarafından sansür ve yasaklanmalara maruz kalmışlar ve yazarları hapis gibi birçok sıkıntıyla karşılaşmıştır (El-Amin, 1986). Önde gelen aktör ve yazarlardan biri Hadara Gazetesi'nde İngiliz yönetimine karşı yazılar kaleme alan Ali Abdülatif'tir. 1922'de Sudanlıların kendi kaderini kendisinin tayin etmesini talep ettiği bir yazısı sebebiyle yargılanmış ve hapse mahkûm edilmiştir. Hapisten çıktıktan sonra ise 1923'te Sudanlı birçok milli cemiyeti bir araya getirerek modern bir teşkilatlanma ile ortaya çıkan özgürlükçü milli hareketlerden biri olan Beyaz Bayrak Cemiyeti'ni kurmuştur. Sudan'ın tam bağımsızlığı için bir yol haritası isteyen cemiyetin etkisi sınırlı bir kitlede kaldığı için ilk zamanlarında İngiliz hükümetinden sert bir tepki görmemiştir (Bilgenoğlu, 2013: 332). Fakat Umdurman ve Hartum'da yapılan gösterilerin ardından Ali Abdülatif yeniden hapsedilmesi ve mensuplarının bazı silahlı olaylara da karışması neticesinde hükümet tarafından sert tepki görmesi nedeniyle cemiyet dağılmıştır (Holt, 1961: 128-129).

Yukarıda ortaya koyulmaya çalışılan İngiliz aklının netice verdiği emperyalist ve sömürgeci politikalar elbette gerçek anlamda insancıl bir yardım olarak görülememektedir. Üstünlük düşüncesinin ve bu çerçevede meşrulaştırılmaya çalışılmış maddi çıkarlar için üretilen politikalar olarak değerlendirilmektedir. İngilizlerin köle ticareti, tekstil endüstrisi ve sanayi devrimi arasındaki irtibatı irdelemek bunu daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

İngiliz köle ticareti, ilk aşmada Güney Amerika üzerindeki plantasyonlarda şeker üretiminde çalıştırılmak üzere Afrika'dan getirilen kölelerle sistemleşmiştir. Plantasyonlarda üretilen şeker Kuzey Amerika'ya ve Birleşik Krallığa taşınmaktaydı (Findlay ve O'rourke, 2007: 98). Sonraları diğer mamulleri kapsayan ticaret zincirinin İngilizler için en önemli ürünü pamuk olmuştur¹⁰. İngiliz refahının da temel kaynağını

¹⁰ İngiltere'de artan tekstil sanayiciliği Hindistan'ın sadece hammadde üreticisi pozisyonunda kalmasına neden olmuştur. Artan pamuk üretimine rağmen sanayileşmenin gerçekleşmemesi İngilizlerin engellemesi nedeniyle olduğu söylenmektedir (Blaut, 1993: 203-204).

bu pamuk ticareti oluşturmuştur. Nitekim Britanya’da oldukça kalabalık bir nüfus tekstil işletmeciliğine yönelmiştir. İşlenmemiş olarak plantasyonlardan alınan ürün Britanya’da işlenip önce yurt içindeki pazara daha sonra yurt dışına satılmıştır. İngiliz Sanayi Devrimi’nin arkasındaki zenginlik Atlantik’te yapılan üçlü yani Afrika, Amerika ve Britanya arasında seyreden ticaret ile elde edilmiştir. Köle ticareti ile Sanayi Devrimi tam olarak sebep sonuç ilişkisi içerisinde olmasa da etkileşimlerinin olduğu kuvvetli bir şekilde dillendirilmektedir. Teknolojik olarak bağlantılı olmasa da Devrim için gerekli zenginliği sağladığı konusunda azımsanmayacak sayıda akademik çalışma bulunmaktadır (Findlay ve O’rourke, 2007: 334-335).

Resim 2. Üçlü Ticaret (Kaynak: Nationalarchives, 2021)

On yedinci yüzyılda Afrika’daki köle ticaretinin büyük çoğunluğunu Hollandalılar ve İngilizler gerçekleştirmektedir (Blaut, 1993: 199). 18. yy’a gelindiğinde ise en aktif köle ticaretini İngilizler yapmaktaydı (Findlay ve O’rourke, 2007: 227). Refahının büyük bir kısmını köle ticareti ile sağlamış olan Britanya halkındaki üst tabakada yer alan sınıfların hemen hemen hepsinin kölecilikten elde ettiği bir fayda olmuştur (Ataöv, 2010: 26). Kölelikten de beslendiği dile getirilen Sanayi

Devrimiyle beraber imparatorluğun zenginliği için daha fazla ticaret gerekmiştir. İhraç fazlası malların satılabilmesi için yeni pazarlar ve ucuz hammadde temini için yeni coğrafyalar gerekmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için ise sömürgeler. Sömürgeleri elde etmek ve korumak için lazım olan donanmayı ise İngilizler zaten ellerinde bulundurmaktaydı (Findlay ve O'rourke, 2007: 348-349).

Avrupa'nın ve buraya bağlı olan dünyanın bir kısmının refahında önemli etkenlerinden biri Afrika'dan elde edilen köleler olmasına rağmen ne yazık ki Sahraaltı Afrika, günümüzde dünyanın en az gelişmiş coğrafyası olarak nitelenmektedir. Hatta Avrupa'ya köle göndermeye doğru orantılı olarak yoksulluğun arttığı söylenmektedir (Findlay ve O'rourke, 2007: 533). Nitekim köle ticareti Afrika'daki nüfusu azaltmış ve yayılımının önünü kesmiştir. Mevcut olan devlet düzenlerini ve medeniyetleri alt üst etmiştir. Yıkım daha fazla yıkımı getirmiş ve iç savaşlar patlak vermiştir (Blaut, 1993: 79-80).

Köleliğin Afrika'daki ekonomik gelişiminin dolayısıyla refahının doğal seyrini bozduğuna dair çalışmalar bulunmaktadır. Walter Rodney'in dikkat çeken *"How Europe Underdeveloped Africa"* başlıklı eseri bu çalışmalara güzel bir örnektir.¹¹ Ataöv Türkkaya ise bu çalışmalara çatı bir soru mahiyetinde şunu sormaktadır *"Afrikalı yerliler köylerinde, kentlerinde yakalanıp Batılıların gemilerine doluşturulmasaydı, Afrika kalkınması hangi noktaya ulaşır ve Batı dünyası gelişmenin tam hangi aşamasında kalırdı?"* (Ataöv, 2010: 26).

Köle ticaretini başlatan ve köle ticaretiyle hat safhada bütünleşmiş bir ekonomiye sahip olan İngilizlerin daha sonraları köleliğe karşı çıkmalarının da yine çıkarları doğrultusunda gerçekleştiği dile getirilmektedir. Ücretli olarak çalışan fakat teknik bilgiye sahip olan işçiler gereksiz yükten kurtulmak ve daha fazla verim anlamına gelmekteydi (Ataöv, 2010: 61). Nitekim Sanayi Devrimi'yle beraber beden gücüne olan ihtiyaç azalmıştır. Böylelikle İngilizler 1834'te köleliği yasaklamışlardır. Hem siyaseten hem de donanma gücünü kullanarak uluslararası boyutta da köleciliğin yasaklanmasına gayret etmişlerdir. Çünkü sömürge yarışında rakip olan Fransa ve Portekiz gibi diğer devletler beden gücüne İngiltere'den daha fazla muhtaçtılar. Köle trafiğini kesmek onların önüne geçek anlamına gelmekteydi. Bunu da önemi ölçüde

¹¹ Daha kapsamlı örnek bir çalışma için bkz. (Rodney, 2015).

başarmışlardır (Duralı, 2019: 171). Dolayısıyla her ne kadar kölecilik karşıtı mücadele verenlerin içinde insani değerler adına hareket edenler olsa da asıl neden ve harekete geçirici unsur ekonomik çıkarlar olmuştur. İnsani bir itiraz ile süslenilen köle karşıtlığının beraberinde sömürge karşıtlığını getirmesi beklenene aksine olmuştur. Kölecilik karşıtlığı, sömürgeci müdahaleyi meşrulaştırıcı bir söylem olarak kullanılmıştır (Young, 2001: 75-82).¹²

Sudan'a Kondominyum ile başlayan sömürgeci sistemin meşrulaştırılması için de köle karşıtlığı kullanılmıştır. Müdahale için kullanılan köle karşıtlığı zaman zaman çıkarlar doğrultusunda göz yumulan bir konum almıştır. İki dünya savaşı arasında artan işgücü ihtiyacı ve çevre konumundaki sömürgelerde sanayileşmenin hem tam anlamıyla gerçekleşmemiş olması hem de tam bir sanayileşmenin istenmemesi nedeniyle kölecilik bir süre daha devam etmiştir. İhtiyaç kalmadıkça yavaş yavaş ücretli işçiliğe geçiş başlamıştır. Tarım ülkesi olarak planlanan Sudan'ın İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu pamuğu üretebilmesi için oluşturulan sistemler ve altyapılar bir sanayileşme sayılamasa da dünya kapitalist sistemin gelişmesi Sudan için ücretli işçiliğe geçişi gerekli kılmıştır (Öndül, 2015).

İngilizleri Sudan'ı kontrole iten bir neden güvenli bir sömürge hattı kurmak olarak belirtilmiştir. Güney Afrika ve Kuzey Afrika arasındaki sömürge bağlantısının sağlanması gerekmektedir (Özdağ, 2017). Ayrıca Süveyş Kanalı ve Ümit Burnu çevresinden Hindistan yollarının güvenliği sağlanmak istenmekteydi (Lee, 2001: 228). Süveyş kanalı için Mısır'ın güvenliği, Mısır'ın güvenliği için ise Sudan'ın kontrol altında kalması gerekmektedir.¹³ Sudan'ın modernleştirilme söylemleri ise

¹² Dekolonizasyonun da itici bir nedeninin aslında bu ekonomik çıkarlar olduğu söylenilebilir. Avrupa'nın sistemleşmiş emperyalist sistemini üç unsur sona doğru itiyordu: yerli milliyetçilikler, yeni süper güç olarak sahneye çıkan ABD ile Sovyetler' in baskısı ve bir derece bu güçlerin desteğinin de içinde bulunduğu uluslararası kamuoyunda oluşan sömürge karşıtlığı. Avrupalı emperyalistleri de dekolonizasyonu kabullenmeye iten şey yine ekonomik çıkarlar olduğu söylenebilir. Egemenlik bağı ile idare edilen sömürgelerdeki istikrarsızlık ve bunları koruma mücadelesinin ekonomik yükü ağırlaştırmıştır (Lee, 2001: 230-233). Dolayısıyla hem yeni emperyalist güç olan ABD hem de Avrupalı emperyalistlerin sanayileşmiş sistemleri için ekonomik olarak bağımlı kılınmış fakat yönetim yükü olmayan Üçüncü Dünya daha cazip hale gelmiştir.

¹³ Lord Cromer' den sonra Mısır Genel Konsülü olan Sir Eldon Gorst 1911'de İngiltere Dışişleri Bakanı'na gönderdiği bir yazısında Sudan içinin yapılan her harcamanın Mısır'ın güvenliği ve istikrarlı su temini için son derece gerekli olduğunu belirtmiştir (Bilgenoğlu, 2013: 317). Dolayısıyla Sudan'a insanlık adına götürülmek istenen bir modernleşmeden ziyade İngiltere'nin çıkarları için en verimli şekilde değerlendirilmeye çalışılan yatırımlar söz konusu olduğu söylenilebilir.

İmparatorluğun artan Pamuk ihtiyacını karşılamak için yapılan girişimler neticesinde başlamıştır.

19. yüzyılın sonlarına doğru Almanya ve Amerika pamuk ticaretinde İngiltere ile rekabet eder duruma gelmişlerdir. Dolayısıyla İngiltere'nin pamuk daha fazla pamuk arayışına girmiştir. Mısır'dan gelen pamuklarda azalma yaşanınca da diğer sömürgelerde çare aranmıştır. Bunun için uygun adres ise Sudan'dır. Nitekim daha önceleri Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Amerikan iç savaşını fırsat bilerek piyasaya pamuk arz etmek üzere çalışmalar yapmış ve bir süre olsa da bunda başarı sağlamıştır. Fakat İngiltere'nin hedeflediği pamuk üretim planı ve alt yapı çalışması öncekilerden kat kat fazla olmuştur (Öndül, 2015).

Dikkat edilmesi gereken husus şudur ki: pamuk üretimi için gerçekleştirilen alt yapı çalışmaları Avrupa'nın sanayileşme sürecine benzer şekilde tüm sektörleri kapsayacak şekilde olmamıştır. İngiltere tekstil sanayisine mümkün olduğu kadar verimli bir şekilde işlenmemiş ürün sağlamak tek hedef olarak görülmüştür. Bunu için tek ürüne yani pamuğa bağlı bir ekonomi geliştirilmiştir. Diğer bütün yatırımlar bu merkez etrafında şekillenmiştir (Öndül, 2015). Tarıma yönelik sulama sistemlerinden eğitim, sağlık ve ulaşım kadar birçok yatırımın ölçüsü İngiltere'nin idarede yardım alabileceği ara elemanları yetiştirmek ve ekonomik olarak İmparatorluğu destekleyip olabildiğince az yük olmak üzere şekillenmiştir (Bilgenoğlu, 2013: 303-304). Doğal gelişim seyri dışında İngiltere'nin çıkarları baz alınarak şekillendirilen tek ürün ve tarım ekonomisi ve buna bağlı olarak şekillendirilmiş diğer sektörler bağımsızlık sonrası Sudan için aslında birer enkaza dönüşmüştür. Ekonomik eşitsizliklere zemin hazırlanmış ve birçok çıkar mücadelesinin temeli atılmıştır (Alnoury vd., 2012: 68).

3.2. YENİ EMPERYALİST GÜÇLERİN POLİTİKALARI

Önceki başlıkta İngiltere'nin emperyalist politikalarının arkasındaki tasavvuru dışişleri bakanlığında bulunmuş Lord Curzon ve diğer siyasilerinin söylemlerinden nasıl deşifre edilebildiğini aktarılmıştır. Aynı durumun 20. yy'da emperyalist güç olan ABD için de geçerli olduğu söylenilebilir. ABD'nin dışişleri bakanlığında bulunmuş biri olan Henry Kissinger'ın yazılarında ABD'nin emperyalist tavrının arka planındaki söylemi ortaya çıkmaktadır. Edward Said Kissinger'ın "*Domestic Structure and Foreign Policy*" adlı makalesini inceleyerek bunu ortaya koymuştur. Kissinger'e göre ABD hem

ülke içi hem de dünyadaki diğer ülkelerin politikalarını göz önünde bulundurarak hareket etmelidir. Bunu dünyayı karşısına alan en büyük batılı gücün yetkili sözcüsü olmanın bilinciyle söylemektedir. O da selefleri olan oryantalistler gibi kategorik ayrıştırmalara girer: gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler. Newton devrimini geçirmemiş, gelişmekte olan ülkeler henüz ampirik düşünceye ulaşamamışlardır. Dolayısıyla gelişmiş olan ülkeler daha iyi düşünsel bir kabiliyete sahiptir. Bu iki cepheyi oluşturduktan sonra gelişmiş ülkelerin toplandığı Batı'yı ve özelde üstün bilgisi ve gücü ile zirvede duran ABD'yi diğerlerini denetim altında tutmaya ve yönetmeye davet etmektedir (Said, 1979: 46-48).

Amerika Birleşik Devletleri 43. Başkan'ı olan George W. Bush'un 2002'de New York Times'da yayımlanan bir makalesi de Amerikan Emperyalizmi arzusunu net bir şekilde ortaya koyduğu şeklinde değerlendirilmektedir (Harvey, 2005: 4-5):

“Eşsiz gücümüzü ve etkimizi, birçok ulusun kalkınıp zenginleşeceği samimi uluslararası bir düzen kurmak için kullanacağız. Barış dolu özgür bir dünya, Amerika'nın uzun dönemdeki çıkarlarına hizmet eder, Amerika'nın kalıcı ideallerini yansıtır ve müttefiklerini birleştirir..... demokrasinin, kalkınmanın, serbest piyasanın ve serbest ticaretin yerini baskının, zulmün ve fakirliğin aldığı yerlere adil barışın gelmesini istiyoruz; serbest piyasa ve ticaretin, halkları fakirlikten kurtardığı kanıtlanmıştır.”

Evet 20. yy'da ve içinde bulunduğumuz 21. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde Amerika Birleşik Devletleri İngiltere'den aldığı emperyalist bayrağı (belki de siyaseten ve devlet aklı olarak yine İngiltere ile) dalgalandırmaktadır. Askeri gelişmişlikte kara, deniz ve hava kuvvetleri bakımından rakiplerini alaşağı etmiştir. Askeri üsleri ve donanmaları coğrafyanın pek çok kritik yerinde konuşlanmıştır. UKUSA gibi anlaşmalar, yirmi altı milyar doları bulan bütçeye sahip istihbarat ağı ve Central Intelligence Agency (CIA) gibi kurumlarıyla yeryüzünün hemen her yerini izlemekte ve kaydetmektedir. Siyaset, iktisat, ticaret ve güvenlikle eğitim, kültür, giyim-kuşam, sanat ve eğlenceye kadar dünyayı yönlendirme gayretindedir (Duralı, 2019: 174). ABD dünyaya ideolojik bir zemine oturtulan emperyalist bir savaş açmıştır. Bu savaşın çığırkanlığını uluslararası yayın hizmeti veren birçok medya kuruluşu yapmaktadır. Daha kötüsünü ise bütün bu politikaları meşrulaştırmak, doğru ve anlamlı kılmak adına yapay bir akademik literatür

oluşturan Beyaz Saray ve Pentagon'un entelektüel ordusu yapmaktadır. Edward Said'in deyimiyle tarihteki entelektüel felaketlerden biri gerçekleştirilmiştir (Said, 2003: xiv). ABD'nin bayraktarlığını yapan yayım kuruluşlarından biri olan New York Times'ın 5 Ocak 2003'te yayımlanan sayısının kapağı bunu ilan eder bir niteliğe sahiptir ve verdiği mesaj açıktır: "Buna alışın!" (Harvey, 2005: 3).

Resim 3. The New York Times Dergisi Kapağı (**Kaynak:** Rouemy, t.y.)

Batı medyasının Afrika ve özelde Sudan gibi batıda yer almayan diğer toplumlardaki olaylara bakış açısı için 2009'da yapılan bir haber örnek teşkil edebilir. Güney Sudan'ın ayrılması sürecinde ihtilaflı bölgeler hakkında Lahey Daimî Tahkim Mahkemesi aracılığıyla yürütülen bir dava hakkında yine The New York Times gazetesinde bir haber yapılmıştır (Otterman, 2009). Batı medyasında doğu toplumlarının nasıl yansıtıldığına dair hazırlanan bir çalışmada bu haber tetkik edilmiş ve postkolonyal bir eleştiri getirilmiştir. Çalışmaya göre 22 Temmuz 2009 tarihli haberin başlığı "*Court Redraws Disputed Area in Sudan*" yani "Mahkeme, Sudan'daki İhtilaflı Bölgeyi Yeniden Çizdi" olarak atılmıştır. Başlığın Sudan'ın kendi iç sorunlarını kendi başına çözemediği ve desteğe ihtiyaç duyduğu mesajını vermektedir. Haberin devamında ölümler ve göçler hakkında rakamlar verilirken faillerden söz edilmeden suçun istenilen tarafa yıkılabileceği şekilde bir tablo çizilmiştir (Kocabay, 2010). Bu düşünce ABD ve onun güdümünde Birleşmiş Milletler'in (BM) Sudan'daki olaylarda suçlu olarak hükümeti göstermesi ve isyancı grupların savunuculuğunu yapması şeklinde ortaya çıkan tavrının medya dilindeki bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

ABD'nin ulusal merkezli bir vücudun organları gibi teşkilatlanmış yapısının dışında BM, NATO, IMF gibi birçok uluslararası kurum da kendi boyunduruğu altında yönlendirilmektedir. Politikalarına karşı duran, İngiliz-Yahudi çıkarlarına uygun hareket etmeyen hemen hemen her fikir ve siyaseti daha başlangıcında ezmek üzere hareket etmektedir (Duralı, 2019: 176). Özellikle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yetki kapsamı ve ABD güdümündeki kararları bunu göstermektedir.¹⁴

Soğuk Savaş'ın çift kutuplu yapısı BM'yi uluslararası barış ve güvenlik konusunda bir derece işlevsiz bırakmıştır. ABD'nin Vietnam'ı işgalinde, Altı Gün Savaşları neticesinde İsrail'in Arap topraklarını işgalinde BM Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir karar ve yaptırım almamıştır. Soğuk Savaş'ın bitimiyle ise BM Güvenlik Konseyi tamamen ABD'nin manipülasyonlarına sahne olmuştur. İnsani müdahale ve sorumlu egemenlik gibi doktrinlerle askeri müdahaleye kadar yetkisi artan Güvenlik Konseyi'ni denetleyici hiçbir mekanizmanın bulunmaması BM'nin kendi kurucu kararları içerisinde bulunan “devletlerin ulusal yetki sahasına giren konulara karışılmayacağına” dair kararlarının bile bir şekilde delinebilmesinin önünü açmış ve güç suiistimaline neden olmuştur. Özellikle 11 Eylül Olaylarından sonra ABD ulusal politikalarına ve çıkarlarına hizmet eden birçok karar alınmıştır. 2001'de Afganistan'a yönelik işgal girişimi ve 2003'te Irak'a asker gönderilmesi gibi birçok olayda Güvenlik Konseyi gerekli yasallaştırmayı yapmakla yetinmiştir (Aral, 2016: 21-25).

Güvenlik Konseyi'nin geniş taktir yetkisi ve denetlenemez yapısı keyfi bir tahakkümü netice vermiştir. Bu tahakküm karşısında birçok ülke ABD emperyalizmine boyun eğmeye mecbur bırakılmıştır. Konusu ve nedeni farklı da olsa bu duruma uyum göstermeyen ülkeler Konsey'in askeri, iktisadi ve mali yaptırımlarına maruz kalmışlardır. Bu yaptırımlara daha çok zayıf ve küçük ülkeler maruz kalmışlardır. Sudan hem ABD çıkarlarına uymayı reddettiği için hem de karşı koyacak askeri ve ekonomik yapıya sahip olmadığı için bu yaptırımlara ziyadesiyle maruz kalan ülkelerden biri olmuştur (Aral, 2016: 29-41).

¹⁴ Irkçı değerlerle yükselen Avrupa emperyalizminin yıkılmasıyla beraber ABD ve etkisinde hareket eden Birleşmiş Milletler ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)'nın çeşitli çalışmaları ırkçılığa karşı özel mülkiyet ve bireysel hakların evrenselleşmesine yönelmiştir. En üstün değerlerle donatılmış olan Amerikan kültürünün dünyanın her yerinde kabul edilmesine yönelik reklamlar yapılmaya başlanmıştır (Harvey, 2005: 55).

BM'nin insani müdahale doktrini Güvenlik Konseyi'nce istenildiği şekilde esnetilip farklı ülkelerin ulusal yetki alanlarına müdahaleye aracılık etmektedir. 19. yüzyılda sömürgeci güçlerin tahakkümünü meşrulaştırma aracı olarak kullandıkları “medenileştirme misyonu” nu gibi günümüz emperyalist güçlerinin kendi ulusal çıkarları için farklı bölgelere işgalci ve sömürücü güç olarak girmelerine imkân tanır hale gelmiştir. Bu yüzden insani müdahale kapsamında demokrasi, iç savaş, soykırım, açlık gibi nedenler gösterilerek yapılan müdahalelerin büyük güçlerin ulusal çıkarları için mi yoksa gerçekten insancıl gerekçeler için mi yapıldığı her zaman şüpheyile yaklaşılr bir durum olmuştur (Ayoob, 2002). Artık BM Güvenlik Konseyi'nin yeni sömürgeci ve emperyalist güçlerin amaçlarına hizmet eden, bu amaçlara uygun hareket etmeyenlere müdahale imkânı sağlayan bir araç olduğu söylenilmektedir (Köchler, 1994).

Birleşmiş Milletler'in ABD ulusal çıkarlarıyla eşgüdömlü hareket ettiğine dikkat çektikten sonra tekrar ABD'nin genelde sahra altı Afrika'ya özelde Sudan'a dair politikalarına dönölebilir. ABD'nin Afrika'ya olan ilgisi, 50'li yıllarda Başkan Nixon döneminde artış göstermiştir. Bu dönemde ABD için Afrika'da dost-düşman ayırımına gidilmeden, müdahale arayışında olmadan sürekli çıkara bağılı bir politika izlediğı söylenebilmektedir. 90'lı yıllarda ise ekonomik hedeflerle beraber müdahaleci politikalar ağırlık kazanmaya başlamıştır. Demokrasi, insan hakları, barış gibi kavramlar korunması ve gerektiğinde müdahale edilmesi gerek değerler olarak vurgulanmıştır. Terörizm ve silah kaçakçılığı tehdit edici unsurlar olarak yine gerektiğine müdahale edilebilecek konular arasında sayılmıştır (Tepebaş, 2009: 95-96).

2000'li yıllara gelindiğinde ise 11 Eylül olayları ile bölgeye yönelik stratejilerde ciddi ölçekte kırılmalar meydana gelmiştir. ABD'nin dünya genelinde artan müdahaleci yapısı sahra altı Afrika ekseninde de etkili olmuştur. 2002'de kabul edilen ulusal Güvenlik Stratejisine göre üç strateji belirlenmiştir: Küresel tehditlere karşı G. Afrika, Nijerya, Kenya ve Etiyopya başta olmak üzere bölgedeki etkin güç olan ölkelerle birlikte hareket etmek; Bölgede devam eden çatışmalara arabuluculuk yapmak ve uluslararası kuruluşlarla koordinasyon sağlamak; Demokratik yönetimleri desteklemek ve refah seviyesinin yükselmesine katkıda bulunmak (Tepebaş, 2013: 98).

ABD'nin şeffaf olarak öne sürdüğü bu stratejilerle beraber uygulamalarıyla gösterdiği diğer bazı amaçları dikkat çekmektedir. ABD bölgedeki petrol gibi doğal kaynakları kontrol edip artan Çin etkisine karşı önlem almak istemektedir. Irak'a yaptığı müdahaledeki gibi bölgedeki uluslararası ekonomik ve siyasi trafiği takip edebilmektir. Terör karşıtlığını kullanarak (algı oluşturmak için) sürekli beraber andığı İslami hareketlerin önün kesmek istemiştir. Yahudi lobileriyle iş birliği gereği İsrail'in bölgedeki siyasi ve ekolojik çıkarlarına uyumlu stratejiler geliştirmek istemiştir.

ABD'nin Afrika stratejilerinde Sudan özeline indiğimizde ilişkilerin şu başlıklar etrafında şekillendiği görülmektedir: İslami rejim, Çin etkisi, petrol ve iç savaş. Stratejilerini uygularken genel olarak gördüğümüz refleks ise "havuç ve sopa" diplomasisidir (Lewis, 2004). Fakat bu diplomasinin ödülün az sopanın ise ambargo ve yalnızlaştırmak üzere oldukça fazla olduğu bir şekilde uygulandığı söylenebilir.

ABD ile Sudan'ın resmi ilişkileri 1956'da Sudan'ın bağımsızlığı ile başlamıştır. 1967'de Arap-İsrail Savaşı nedeniyle kesintiye uğrayan ilişkiler 1972'de tekrar başlamıştır. 1996'da ise ABD'nin Hartum'daki büyükelçiliğini kapatmasıyla ilişkiler yeniden kesilmiştir. Bu noktaya gelinmesinde ABD'nin terör karşıtı politikaları etkin olmuştur. En azından ABD'nin kendi gerekçesi Sudan'ın terör faaliyetlerine göz yummasıydı. Nitekim 1991'de Usame bin Ladin' e Sudan'a sığınma hakkı tanınmıştı. Buna bağlı bazı gelişmeler neticesinde 1993'te ABD Sudan'ı tek taraflı olarak teröre destek sağlayan ülke ilan etti ve 1996'da elçiliğini kapattı. 1998 yılında ise ABD'nin Kenya ve Tanzanya'daki büyük elçiliklerine saldırı yapanlardan bazılarının Sudan pasaportu taşımaları Sudan'ı ABD karşısında hedef yapmaya yetmiştir (Tepebaş, 2013: 308-309). ABD'yi rahatsız eden ve Sudan'ı terörle yan yana gösterip hedefe koymasının arkasında Sudan'ın İslami kimliği olduğu söylenmektedir.

ABD'nin, Sudan'ın da İran gibi İslami bir devlet gelişimi göstermesinden çekindiği; bununla beraber Hartum-İran arasında oluşabilecek İslami bir eksenin Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da İslami hükümetleri teşvik edebileceğinden endişelendiği ifade edilmektedir. Sudan teröre destek verdiğine dair yeterli deliller olmadığı halde teröristlere ev sahipliği yaptığı için ABD tarafından teröre destek sağlayan ülkeler listesine alınan ilk ülkedir. Bu durumda ekonomik, siyasi ve askeri sırayla uygulanacak yaptırımların etkisinin az olacağını ifade eden ABD'li siyasiler olsa da ekonomik

yaptırımlara başlanmıştır. Yaptırımların anlamsızlığına birçok devletle beraber ABD'li iş adamlarından da tepki gelmiştir (Harris, 1999).

Latin Amerika'da ABD'nin çıkarlarına karşı her yıl dünyanın herhangi bir yerinden daha fazla terörist saldırı gerçekleştirilmektedir. Fakat Latin Amerika'daki terör saldırıları, ABD basınında Orta Doğu'daki bir saldırıyla aynı şekilde yer almamaktadır. Örneğin, 1993'te Peru'daki ABD büyükelçiliği saldırıya uğradı, ancak hikâye Washington Post'ta yer almamıştır. Bu durum ABD basınında yer etmezken Sudan, diğer Afrika ülkeleri ve Orta Doğu'daki her olayın büyütülmesi ve yaptırımların söz konusu olması ironi niteliğindedir. Terör olaylarının değerlendirilmesinde önyargı sadece basında değildir. ABD'nin terör politikasının sayısal olarak da Orta Doğu'ya karşı önyargılı olduğu dile getirilmektedir. Bütün bunlar göz önüne alındığında ABD'nin Sudan'a yönelik yaptırımlarının ve yalnızlaştırıcı politikalarının arkasındaki asıl nedenin Sudan'ın İslami yapısı olduğu zikredilmektedir (Harris, 1999).

ABD'nin Sudan üzerindeki İslam karşıtlığı aslında 90'lardan önce kendini gösteren bir olaydır. Dönemin Sudan Cumhurbaşkanı Numeyri'nin samimiyeti tartışılrsa da Müslüman halkın desteğini alabilmek için İslami politikalar izlemiştir. Bunun akabinde ABD'nin siyasi tepkilerini hemen üzerine çekmiştir. Dönemin ABD Başkan Yardımcısı Bush tepkilere İslami Hukuk politikasının neden olduğunu ve bu konuda gereği yapılmadıkça ekonomik yaptırım uygulayacaklarını dile getirmiştir. Nitekim ABD'nin koyduğu tavır ile beraber etkisi altında bulunan birçok kurum ve devlet te Sudan'a karşı ekonomik yatırımlarını geri çekmiştir. Gelişmeler neticesinde ABD ziyaretinde bulunan Numeyri'nin Başkan Reagan ile görüşme talebi bile kabul edilmemiştir. Başkan Yardımcısı Bush ile yapılan görüşmeler neticesinde Numeyri, ülkesinde radikal bir politika değişikliğine gitmiş ve birçok İslamcıyı devlet kurumlarından tasfiye etmiştir. Fakat bunlar iktidarını sarsmaktan başka bir işe yaramamıştır. ABD için de etkisi olmayan bir cumhurbaşkanına verilecek desteğin bir anlamı kalmamıştır (Koçak, 1999: 53-54).

ABD'nin 90'larda yaptırımlarla neticelenen terör politikaları Sudan yönetimi tarafından da İslami rejimi devirmeye yönelik genel bir stratejinin parçası olarak değerlendirilmekteydi. Sudan yönetimi kanıt olarak ABD'nin Güney Sudanlı isyancılara verdiği desteği göstermekte ve ABD'yi çatışmalardan dolayı binlerce insanı açlıkla

karşı karşıya getirmekle suçlamaktaydı. ABD'nin desteklediği bu iç savaşın aynı zamanda Ortadoğu'daki hedeflerine hizmet ettiği de iddia ediliyordu (Harris, 1999).

ABD yönetiminin, terör politikalarının gerçekten terör karşıtlığı mı yoksa başka amaçlar mı güttüğünü sorgulatar nitelikte eylemleri olmuştur. Sudan'ın teröre destek veren ülkeler listesinden çıkarılması hem Bush yönetiminde hem de Obama yönetiminde terörden bağımsız farklı konular karşılığında pazarlık aracı olarak kullanılmıştır. Pazarlık olarak Güney Sudan'ın ayrılmasının önünü açan Kapsamlı Barış Anlaşması'nda güdeme gelmiştir. Anlaşmaya tam olarak uygun hareket etmesi dahilinde Sudan'a teröre destek veren ülkeler listesinden çıkarılacağı ve ekonomik yaptırımların kaldırılacağı vaat edilmiş fakat anlaşmaya uyulsa da daha sonra Darfur gibi bölgeler gerekçe gösterilerek vadeliden yerine getirilmemiştir. 2011'de yapılan bağımsızlık referandum öncesinde gündeme gelen konuda somut adım atılmamıştır (Tepebaş, 2013: 309). Listeden çıkarılmak ancak 2020'de Sudan'ın İsrail'le ilişkilerini normalleştireceğini duyurmasından sonra mümkün olabilmiştir (Euronews, 2020). Bu davranış hem ABD'nin terör karşıtı politikalarındaki samimiyetsizliğini hem de ABD-İsrail ilişkili emperyalist çıkarların göstergesi olarak değerlendirilebilir.

İsrail'in de ABD ile eşgüdümlü olarak emperyalist bir iş birliği ile Sudan'ın iç sorunlarına karışması söz konusudur. Nitekim İsrail güvenlik ve savunma stratejilerinin merkezine Arap ve Müslüman karşıtı bir tavrı alarak hareket etmektedir. Yine bulunduğu coğrafyadan dolayı çözmesi gereken bir su sorunu ile karşı karşıyadır. Bunun bir çözümü olarak ise Nil nehrindeki su politikasında söz sahibi olabilecek ilişkiler geliştirmek istemektedir. Müslüman karşıtlığı ve su sorununu entegre bir politika ile çözüme kavuşturmak isteyen İsrail için kurulacak olan bir Güney Sudan devleti önem atfetmektedir (Bayram, 2017). İsrail'in bu politikası Kuzey-Güney iç savaşının derinleşmesine etkide bulunacak şekilde Sudan'ın iç işlerine müdahil olmasını netice vermiştir. Bu konu daha detaylı olarak dördüncü başlık altında değerlendirilecektir.

20. ve 21. yy'da eski ve yeni emperyalist güçlerle beraber eski sömürgeci pratiklerin yerini yeni sömürgeci pratikler almıştır. Doğrudan işgal ve kontrol yerine ekonomik ve siyasi müdahaleler ve doğal kaynak aktarımı gibi yöntemler söz konusu olmuştur. Nitekim yukarıda örnek olacak şekilde ABD'nin yaptırım uygulamalarından

bahsedildi. Sudan'ı bu konuda önce çıkaran başka bir husus ise emperyalist güçlerin bu yeni sömürgeci pratiklerle Sudan üzerinde birbirleri ile mücadele içerisine girişmeleridir. Mücadele neticesinde Sudan'ın ulusal nitelikte sayabileceğimiz birçok olayı uluslararası boyuta ulaştırmıştır. Ulusal olana müdahale edilmesi ve Uluslararası boyuta ulaştırılması aşağıda değerlendirilecektir. Başlığın bu son kısmında kısaca Sudan üzerinde gerçekleşen ABD ile Çin arasındaki uluslararası mücadeleden bahsedilecektir.

Çin'in emperyalist bir güç olup olmadığı, bu sürece girip girmediği veya mevcut kapitalist-emperyalist sistemin haricinde bir gelişme gösterip göstermeyeceği bir tartışma konusudur.¹⁵ Potansiyel gelişmeler hakkında bu tartışmalar sürse de mevcut ekonomik ve siyasi gerçeklere dikkat çekilmektedir. Çin'in 2005'ten sonra başlayan ve hızla artan ülke dışına yatırım yapma politikası netice vermiş ve ABD'den sonra en çok doğrudan yabancı yatırımı yapan ülke konumuna yükselmiştir. ABD'nin IMF, WB ve WTO gibi organizasyonlarla pekiştirdiği emperyalist ağına karşılık “Kuşak ve Yol”, “Yeni İpek Yolu”, “Asya Altyapı Yatırım Bankası” gibi proje ve organizasyonları harekete geçirmiştir. Askeri olarak henüz ABD ile yarışabilecek şekilde dünya üzerine konuşlanması söz konusu olmasa da bütün bunlar ABD tarafından Çin'in tehdit olarak algılanması için yeterli olmuştur (Ülker, 2019). Afrika ABD'nin Çin tehdidini göz önünde bulundurarak hareket ettiği bölgelerin başında gelmektedir.

Çin, artan petrol ihtiyacını karşılamak ve tek bölgeye bağlı kalmamak için Afrika'da önemli oranda petrol yatırımlarında bulunmuştur. En azından şimdilik diğer ülkelerin “iç işlerine karışmama” prensibiyle hareket etmektedir. Bölge ülkeleri, ABD'nin müdahaleci tavırları karşısında Çin'i alternatif bir güç olarak değerlendirmektedir. ABD gibi kaydedilmesi gereken ekonomik ve demokratik aşamaları şart göstermemesi onu daha da cazip kılmaktadır (Üngör, 2009).

Çin'in Sudan'a yaptığı yatırımlar da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Özellikle ABD'nin uygulamış olduğu ambargolar sürecinde Sudan ile olan iş birliği son derece artmıştır. Farklı doğu ülkelerinin yatırımları olsa da Sudan'ın petrolü üzerinde Çin yatırımları başı çekmiştir. Güney Sudan'ın ayrılmasıyla beraber petrol yataklarının çoğunluğu Güney Sudan'da kalmıştır. Bu durumdan dolayı Çin'in petrole dair yatırımlarının önemli bir kısmı Güney Sudan'a kaymıştır. Yatırımların yön değiştirmesi

¹⁵ Bu konuda kapsamlı bir tartışma için bkz.: (Ülker, O. 2019).

Sudan ile olan ilişkiler de düşüşe neden olsa da ilişkiler devam etmektedir. Nitekim petrolün taşınması için gerekli olan hatlar Sudan topraklarında kalmıştır. Hem petrolün nakli için Sudan'a ihtiyaç devam etmektedir hem de Sudan'ın Çin malları için Pazar konumu ortadan kalkmış değildir (Kılıç, 2019).

ABD'nin Afrika'daki petrole Çin gibi uzak doğu ülkelerinden çok daha az ihtiyaç duyduğu söylenmektedir. Nitekim Batılı güçler arasında da ABD, Afrika ve Orta Doğu petrollerine en az ihtiyaç duyan ülke olarak gösterilmektedir. Her ne kadar yeni rezervler daha fazla sömürü ve zenginlik anlamına gelse de ABD'nin Orta Doğu ve Afrika'daki petrol rezervleri ile olan ilişkisini sadece daha fazla petrol elde etmek amaçlı değerlendirmek eksik kalabilir. Örneğin 2003'te Irak'a yapılan müdahalenin (demokrasiye hizmet amaçlı göstermelik gerekçelerin arkasındaki nedenleri göz önüne alırsak) sadece petrol için yapıldığını düşünmek eksik bir değerlendirme sayılabilir. Bu refleksin arkasında petrol rezervlerini kontrol etmek ve bu yolla emperyalist hegemonyayı tehdit eden güç unsurlarının önüne geçmek amacının olduğu iddia edilmektedir. Bir nevi önleyici savaş açıldığı söylenmektedir (Bayram, 2017). Sudan üzerinde gerçekleştirilen mücadelenin bir yönü de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Sudan üzerindeki hesaplaşmanın görünürlüğe kavuştuğu olay Darfur Krizi olmuştur. Çin hükümeti, Darfur' un, Sudan'ın ulusal bir meselesi olduğuna işaret etmiş ve İlişkilerinin iyi seyrettiği bir ülkenin ABD'nin güdümüne girmemesini ve uluslararası bir boyut kazanmamasını istemiştir (Tepebaş, 2009: 117). ABD ise sorunu müdahale aracına dönüştürmek için uğraşmıştır. Nitekim hem İslamcı bir rejime karşı hem de emperyalist bir güç olmaya aday olan Çin'e karşı hamle yapmış olacaktı. Darfur üzerinden icra ettiği politikalarının arkasındaki amaçları yaptığı pazarlıktan anlaşılmaktadır. ABD yönetimi politikalarından vazgeçmesinin şartı olarak doğulu güçler ile olan petrol anlaşmalarına son vermesini öne sürmüştür (İnat, 2010: 48).

Büyük güçler arasında bir çekişme sahasına dönen Sudan'ın bu süreçte ABD tarafından maruz kaldığı politikalardan biri de yalnızlaştırma olarak belirtilmiştir. Çıkarlarını BM nezdinde korumak isteyen Sudan yönetimi, ABD'nin yaptırımları neticesinde veto yetkisine sahip olan Çin ile daha fazla yakınlaşmıştır. Bunun karşısında ise ABD gerek ulusal gerekse uluslararası kuruluşları kullanarak Sudan'ı ötekileştirme ve yalnızlaştırmaya yönelik bir tutum sergilemiştir (Tepebaş, 2013: 310). Uygulanan

ekonomik ambargolarla beraber uluslararası kuruluşların ABD çıkarları doğrultusunda aldığı kararlar, bölge ülkelerine yapılan baskılar bu kapsamda değerlendirilebilir.

Örneğin; Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) Ömer El-Beşir hakkında çıkardığı tutuklama kararının arkasında ABD etkisinin olduğu kuvvetli ihtimal olarak iddia edilmektedir. Yine ABD'nin Kenya ve Malavi'ye Sudan ile ilişkileri konusunda yapmış olduğu tehditler gündeme gelmiştir. Daha önce Sudan ile iyi ilişkilere sahip olan ve Güney Sudan ile olan çatışmalarda arabuluculuk yapan Kenya ile Sudan'ın arası son dönemlerde bozulmuştur. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin 2010'da Beşir hakkında aldığı tutuklama kararına uyumlu olarak 2011'de Kenya Mahkemesi'nin aldığı tutuklama kararının arkasında ABD'nin etkisinin bulunduğu kuvvetli bir şekilde iddia edilmektedir. Ömer el-Beşir henüz 2010 yılında dostane ilişkiler kapsamında ülkeye davet edilmiştir. Fakat ABD tarafından yapılan sağlık yardımlarının kesilmesiyle tehdit edilen Kenya'nın Beşir hakkındaki tutumu hızlı bir şekilde değişmiştir. Bu tutumun ve iki ülke arasındaki artan gerilimin başka bir şekilde izah edilmesi oldukça zor görülmektedir (Tepebaş, 2013: 311).

2011'de UCM'den ayrı olarak ABD'nin kendi Temsilciler Meclisi'nde Ömer el-Beşir'in diğer devletler tarafından kabulünü de engellemek için karar alınmıştır. Karara göre Beşir'i kabul eden devletlere devam eden yardımların kesilecektir. Kararın yansımaları gecikmemiştir. 2012 Temmuz ayında gerçekleştirilecek olan Afrika Birliği Zirvesi'ne Beşir'in kabul edilmemesi konusunda birlik ülkeleri yoğun çaba sarf etmişlerdir. Zirveye ev sahipliği yapacak olan Malavi Cumhuriyeti, baskılar karşısında ev sahipliğinden çekildiğini duyurmuştur. Sudan'a karşı uluslararası kamuoyunu hareketlendirecek şekilde meclisinden sivil toplum kuruluşlarına kadar gayret içerisine giren ABD'nin bölgede yaşanan fakat ABD çıkarları ile çatışmayan çok daha şiddetli krizlere karşı sessiz kalması oldukça düşündürücü olarak değerlendirilmektedir (Tepebaş, 2013: 312).

3.3. GÜNEY SUDAN VE DARFUR KRİZLERİNDE DIŞ MÜDAHALELER

Sudan, 1956'da elde ettiği bağımsızlığıyla beraber çatışmalara ve iç savaşlara sahne olmuştur. 1956-1972 ve 1983-2005 olmak üzere uzun süren iki iç savaş yaşanmıştır. 2005 sonrasında kuzey-güney sorunu (göreceli olarak etkisi tartışılabilir bir) çözüme yaklaştırılmışken bu kez 2003'te patlak vermiş olan Darfur Krizi Sudan'ın

sancılı bir konusu haline gelmiştir. Bu iki konu emperyalist güçler tarafından Sudan’a dış müdahalelerin yapılabilmesi için kullanılan birer iç dinamik, istifade edilen birer yara hükmüne geçmiştir.

Kuzey- Güney arasında yaşanan çatışmalarda İngiliz sömürge mirasının etkisi bir gerçektir. Uzun bir süre birbirinden tamamen izole edilmiş iki bölgenin kontrol sağlamak amacıyla tekrar birleştirilmesiyle doğal entegre süreci sekteye uğratılmıştı. Ancak her şeye rağmen beraber bağımsızlığı elde eden coğrafya insanına farklılıklarını korumak kaydıyla entegrasyonu ve barışı için destek vermek gerekirken ABD ve Batı, ayrılıkçı hareketlere destek vermiş ve farklı amaçlarla bölünmeyi desteklemiştir.

Fakat bu durumun çatışmalardaki tek etken olduğu söylenemez. Etnik, dini ve kültürel farklılıklarla beraber dış müdahaleler de nedenler arasında sayılmaktadır (İnat, 2010: 4) Bütün bu nedenler içerisinde sorunların uluslararası boyuta ulaşmasına neden olan asıl faktörün dış müdahaleler özellikle de yukarıda bir derece bahsedilen ABD, İngiltere ve İsrail olduğu söylenebilir.

Yukarıda ABD, ABD güdümünde hareket eden uluslararası kuruluşların ve İsrail’in Afrika ve Sudan üzerindeki emperyalist politikalarının ne amaçla ve nasıl geliştirilip yürütüldüğünden genel anlamda bahsedilmiştir. Burada sorunların dış müdahale tarafından nasıl tetiklendiğine ve uluslararası boyut kazandırıldığına dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Bağımsızlığın arkasından çatışmaların yükselişi 60’lı yıllarda olmuştur. Joseph Lagu’nun başkanlığında Anya Nya adı atında örgütlenen isyancıların silahlı eylemleri giderek artmıştır. Bu süreçte İsrail’in, isyancıları silah temini ve eğitim gibi konularda desteklediği ifade edilmektedir. İsrail’in Sudan’ın güneyine olan fiziki irtibatını ve silah teminatını Kenya’nın başkenti Nairobi’deki büyük elçiliği üzerinden sağladığı, tanksavar ve füzeye kadar varan teçhizat yardımıyla bulunduğu iddia edilmektedir. Bağımsızlığını yeni kazanmış, sömürgecinin etkilerinden henüz kurtulamamış ve istikrarsız bir siyasi yapısı süren ve ekonomik sıkıntılar çeken bölge insanının çatışmalardaki teçhizatı üretebilecek donanımına veya satın alabilecek ekonomik yeterliliğe sahip olmadığı göz önünde bulundurulduğunda durum daha fazla gerçeklik kazanmaktadır. Nitekim bu yardımlaşma 1967’ye gelindiğinde açıktan yapılar hale gelmiştir. Örgüt lideri Lagu, askeri eğitim ve teçhizat yardımı talebi için Tel Aviv’i

ziyaret etmiştir. Karşılık olarak da Etiyopya’da askeri kamp kurma ve Uganda hava sahası kullanımı konusunda destek bulmuşlardır. İsrail’in isyancılara olan desteği iç savaşı hızlandırdığı söylenmiştir (Bayram, 2016).

Sudan Hükümeti ve isyancılara arasındaki silahlı mücadele nedeniyle birçok can kaybı ve göç yaşanmıştır. Bölgedeki istikrarsızlık iki tarafı da yıpratmıştır. Silahlı mücadele ile çözüme kavuşturulamayacağı konusunda fikir birliği oluşmaya başlamıştır. Neticede 1972’de Etiyopya’nın başkenti Addis Ababa’da taraflar buluşmuş ve anlaşmaya varmışlardır. Anlaşma kapsamında Güney’e özerk bir yönetim verilmiştir (Johnson, 2003: 22-53).

Ancak 1983’e kadar bazı gelişmeler süreci tekrar zora sokmuştur. Birincisi Sudan’ın milli bir birlik içerisinde bulunmasını ve isyancılara verilen özerkliği istemeyen iç siyasi cephenin baskısı olmuştur. 1976’da bir darbe girişimi karşısında iktidarını sağlama almak isteyen Numeyri Ulusal Cephe ile uzlaşmıştır. Ulusal cephe ise Güney’e verilen özerkliğin kaldırılmasını istemiştir (Dalar, 2013). İkincisi ise petrol rezervlerinin keşfedilmesi olmuştur. 1974’te ABD menşeli Chevron firmasına petrol araması için izin verilmiştir. 1978’de aramalar neticesinde Sudan’da petrol rezervleri bulunmuştur. İktidarını sağlamlaştırmak yolunda petrole bir gelecek olarak bakan Numeyri Güney’deki yönetim sınırlarının tekrar çizilmesini gündeme getirmiştir. Petrolü mili bir servet olarak gören ve Halkın desteğini de arkasına almak isteyen Numeyri 1983’te Şeriat ilan etmiştir (Öndül, 2015). Merkezi idarenin gücünü kullanarak Güney’e verilen özerkliğin düzenini etkisiz kalacak şekilde yeniden yapılandırmıştır. Karşılık olarak ise Güney’deki eski silahlı isyancı gruplar tekrar harekete geçmiş ve bu sefer askeri olarak SPLMA’yı (Sudan Halk Kurtuluş Ordusu), siyasi olarak SPLM’yi (Sudan Halk Kurtuluş Hareketi) kurmuşlardır. Kısa süren barış döneminin ardından ikinci iç savaş başlamıştır (Johnson, 2003: 61-63).¹⁶ İsyancı

¹⁶ Gazeteci Mehmet Koçak 1997’de isyancı gurupların liderlerinden önde gelen komutanlardan Arok Ton Arok ile bir röportaj yapmıştır. Röportajında aslında ülke bütünlüğünün iki taraf için de daha menfaatli olduğuna ve ayrılıkçı hareketlerin amaçlarının başka taraflara evirildiğine işaret ederek şunları söylemiştir: “Ülkemizde gerçekleşen İslam devriminden sonraki gelişmeleri dikkate aldık ve gördük ki geçmişte Hristiyan ve Animistlere verilmeyen haklar İslam rejimine verilmeye başlandı... Artık Savaşmanın bir gereği kalmadığı kanaatine vardım... Çok sayıda kabile İslami yönetimde barış antlaşması imzalarken çok sayıda Hristiyan din adamı da bu savaşın son bulması için Sudan Kurtuluş Ordusu ile Sudan yönetim arasında görüşmelerin başlatılmasını istiyordu. “Haklarımız verildi daha neden savaşıyoruz?!” diyerek askerlerimiz cepheleleri terk ediyorlardı. John Garang hakların verilmesinden sonra söz değiştiriyor ve ilk defa bağımsızlıktan söz ediyordu. Halbuki bizim örgütümüzün ismi “Sudan Halk Kurtuluş Ordusu”. Yani ayrılık, kuruluş amaçları içinde yoktur... SPLA

grupların öncelikleri petrol tesislerini tahrip ederek hükümetin kontrolünden çıkarmak böylelikle siyasi görüşmelerde avantaj elde etmek olmuştur. Sudan'ı teröre karşıtlığı üzerinden sıkıştıran ABD, Sudan Hükümetine karşı silahlı eylemler başlattığı için terörist sayılabilecek olan SPLA'nın süreç içerisinde ortaya çıkan ihtilaflarını gidermek adına zaman zaman arabuluculuklar yapmış, birliklerini korumaları yönünde telkinlerde bulunmuştur. Yine bu gruplara askeri anlamda eğitim ve ekipman desteğinde bulunduğu ve bu yardımları yaparken insani yardım kargolarından istifade ettiğine dair yaygın iddialar ve haberler mevcuttur (Bayram, 2016).

2000'lere kadar süren iç savaş 2002'de ateşkes ile başlayan bir dizi anlaşma neticesinde genel anlamda son bulmuştur.¹⁷ 2005'te ise bu süreçte yapılan anlaşmaları toplayıcı nitelikte olan Kapsamlı Barış Antlaşması (KBA) (Comprehensive Peace Agreement) imzalanmıştır. SPLM/A ile Sudan Hükümeti arasında imzalanan bu anlaşmada Güney Sudan'ın kuruluşuna gidecek yol hazırlanmıştır. Anlaşma kapsamında 9 Ocak 2011 de gerçekleşen referandumun sonucuna dayanılarak 9 Temmuz 2011'de Güney Sudan devleti kurulmuştur (Dalar, 2013).

Güney Sudan'ın kurulmasından sonraki süreçte petrolün taşınması ve paylaşılması iki ülke arasındaki gerilimlerin kaynağı olmuştur. Ekonomisinin çoğu petrole bağlı olan Güney Sudan çıkarılan petrolün taşınması limana ulaştırılmasında Sudan'a bağımlı kalmıştır. Ancak Güney Sudan, bugün devam eden LAPPSETT

Ülkenin güneyinde yaşayan Hristiyan ve Animistlere haklarının verilmemesi üzerine oluşturulmuştur. Kuruluş amaçları ayrı bir ülke kurmak değil, verilmeyen hakları elde etmektir. Silahlı mücadele ise diktatör General Cafer Numeiri döneminde başlamıştır. Kısacası savaş şartları geçerliliğini kaybetmiştir şimdi barış zamanıdır... Afrika'da tarih boyu savaşlar vardır. Aç insanlar birileri tarafından silahlandırılıyor, bazı inanç ve kültür farklılıkları bahane edilerek birbirine düşürülüyorlar... Meydana gelen olayların sebebini araştırdığımızda dış destekli bölücülük olduğunu görürüz. Bu güçlerin yönlendirmeleri ve oyunları sonucu meydana gelen şeylerin siyasi istikrarsızlık ve ekonomik çıkmazlar ile dini ve ırkî farklılıkların kışkırtılması sonucu olduğu açıkça görülür..." (2011'deki referanduma atfen) "İslami yönetimin tanıdığı haklar ve var olan barış antlaşmasında yer alan maddelerde tanınan eşit haklar Güney halkını etkilemiştir. Halkımız barışı istiyor. Ben bu referandumdan Sudan'ın bölünmez bütünlüğü içinde daha geniş haklar isteyeceğine inanıyorum. Ülkemizi neden bölelim? Bu kimin işine yarar? ..." (Koçak, 1999: 79-83).

¹⁷ KBA'yı oluşturan anlaşmalar şunlardır (İnat, 2010, s. 35):

- Machakos Protokolü (2002),
- Güvenlik Düzenlemeleri Anlaşması (2003),
- Kaynakların Paylaşımı Anlaşması (2004),
- Güç Paylaşımı Anlaşması (2004),
- Abyei Anlaşmasının Çözümüne Dair Anlaşma (2004),
- Güney Kordofan ve Mavi Nil Eyaletlerindeki Çatışmaların Çözümüne Dair Anlaşma (2004),
- Sürekli Ateşkes ve Güvenlik Düzenlemeleri Anlaşması (2004),
- Uygulama Usullerine Dair Anlaşma (2004).

koridoru¹⁸ projesiyle petrolün taşınmasında alternatif yolları geliştirmektedir (Tepebaş, 2013: 275).

Güney Sudan'ın ayrılmasına kadar süreci destekleyen Batılı devletlerin bölünmeden sonraki süreci Güney Sudan halkı adına çok da umursadıkları söylenemez. Ekonomik anlamda Güney Sudan'a vadedilen destek verilmediği söylenebilir (Nassir, 2018). Bugün birçok ekonomik sıkıntıyla mücadele eden halkın temel hizmetlere ulaşmakta son derece güçlük çektiği görülmektedir (Tepebaş, 2013: 278).

Güney Sudan, devletleşme yönünde de gerekli desteği bulamamıştır. Elliye yakın farklı etnik grubun bulunduğu ülkede ulusal entegrasyon tam gerçekleşmediğinden bağımsızlıktan henüz iki yıl sonra iç savaş patlak vermiştir. Daha önce Sudanlı kimliğini bir derece de olsa benimseyip Sudan'ın bağımsızlığı için beraberce mücadele vermiş olan halk Sudan üst kimliğinden ayrıldıktan sonra kendi içinde ulusal bir entegrasyon sağlayamamıştır. Bu sebeple çatışmaların uzun bir süre daha devam edebileceği söylenmektedir (Nassir, 2018).

Bugün Güney Sudan'da devam eden çatışmalarda giderek artan toprak anlaşmazlıkları, kontrolsüz bir şekilde silahlanma ve çocuk askerlerin sayısında artış gibi krizler dile getirilmektedir (Tepebaş, 2013: 305). Bölünmeden önce ve sonrasında Sudan Hükümetine iç çatışmalar ve soykırım üzerinden ekonomik ve siyasi bir baskı uygulayan ve uluslararası kamuoyu oluşturan Batılı güçler, Güney Sudan'ın bu durumuna sessiz kalmaktadırlar. Afrika'da bu keyfi bahanelerin, sessizliklerin veya müdahalelerin birçok farklı örneği gösterilmektedir. Ruanda'da gerçekleşen katliamlara ve soykırıma emperyalist güçler son derece sessiz kalmıştır. Nitekim çatışmaları netice veren etkenler kendi payını kollayan emperyalist güçlerdi (Ataöv, 2010: 39-40). Sudan üzerinde gerçekleşen çatışmalar aynı amaçlarla kaşınırken Güney Sudan üzerinde gerçekleşen çatışmalara da aynı gerekçelerle sessiz kalındığı söylenilebilir. Amaca ulaşıldıktan sonra bölge halkının nelerle karşı karşıya kalacağı kimsenin umurunda olmamıştır.

Yukarıda bahsedildiği üzere Güney Sudan'ın bağımsızlığı sürecini destekleyen İsrail, Bağımsızlık sonrasında politikalarını doğrular nitelikte anlaşmalar imzalamıştır.

¹⁸ Etiyopya, Kenya ve Güney Sudan arasında imzalanan proje kapsamında Güney Sudan'ın petrolünün Lamu limanına taşınmasıyla beraber birçok ulaşım ve lojistik amaç yer almaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. (LAPPSET, t.y.)

Hem İslami kimliği hem de Nil nehri kontrolü için Sudan Hükümeti aleyhinde hareket eden İsrail, Batı yanlısı bir tavır geliştiren Güney Sudan'la Temmuz 2012'de su taşımacılığı, arıtma ve sulama gibi konuları içeren bir pakt imzalamıştır (Bayram, 2016).

Sudan ve Güney Sudan arasında yer alan Mavi Nil, Kordofan ve (Sudan'ın batı kısmında, kuzeye doğru uzayan) Darfur'da uluslararası rekabet devam etmektedir. Bu bölgelerdeki çıkarlarını ve Afrika'daki dengeleri kontrol etmek isteyen ABD, Çin, İsrail ve diğer devletlerin müdahaleleri devam ettikçe, zaten ulusal boyutta önemli problemlerin yaşandığı kriz bölgeleri daha da genişleyebilir ve Güney Sudan'dan sonra başka ayrılıklar gündeme gelebilir. Bu riskler, bölgedeki istikrarı daha uzun yıllar olumsuz olarak etkilemektedir. Güney Sudan'da görüldüğü gibi problemlerin büyütülmesi ve uluslararası krize dönüştürülmesi ve dış müdahalelerin etkisiyle gelen bölünmeler krizleri sona erdirmek bir yana birbirinden bağımsız farklı kriz bölgeleri oluşturabilmektedir.

Resim 4. Sudan'daki Kriz Bölgeleri (Kaynak: Green, 2013)

Darfur, bölünme riski taşıyan kriz bölgelerinin başında gelmektedir. KBA ile Güney Sudan meselesinin barışa kavuşturulup istikrara vesile olacağı düşünülürken Darfur Krizi silahlı çatışmalarla patlak vermiştir. Çünkü Güney ile yaşanan problem tek boyutlu ve tek bir bölgede oluşan problem değildir. Uluslararası ve ulusal birçok etken sürece dahil olmuştur (Arpa, 2011). Bu etkenlerden biri olan ABD'nin KBA'nın imzalanması neticesinde ekonomik yaptırımları sona erdirmesi beklenmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere KBA öncesi süreçte ABD ekonomik yaptırımların kalkmasının Güney ile olan problemlerin çözülmesine bağlı olduğunu öne sürmüştür. Fakat beklenen gerçekleşmemiştir. Darfur olaylarından dolayı AB, Sudan Hükümeti'ni bu sefer

soykırım ile suçlamış ve bundan dolayı da yaptırımları kaldıramayacağını beyan etmiştir (Bayram, 2016). 2000’li yıllarda yoğun olarak uluslararası gündeme taşınan Darfur krizinin tarihsel bir arka planı anlatılmaktadır.

Nüfusunun çoğunluğu Sünnî Müslüman olan Darfur tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ile güçlü ilişkiler kurmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı ile birlikte hareket ederek İngilizlere karşı mücadele etmiştir ancak mağlup olarak 1917 yılında Sudan’a bağlanarak İngiliz yönetimine girmiştir. Bölgede yer alan oldukça fazla kabile sayısı ile beraber İngilizlerin bu kabilelerin üzerinde gerçekleştirilen iskân politikaları kabileler arası çekişmeyi artırmıştır (Arpa, 2011). Bu durumun Güney’de olduğu gibi ileride yaşanacak olan krize zemin hazırladığı yönünde bir değerlendirmede bulunulabilir.

Darfur’daki çatışmaların nedenlerinin Güney Sudan’ı ayrılışa götüren çatışmalardan farklı olduğu dile getirilmektedir. Güney’de, etnik, kültürel ve dini farklılıklar ile kabilecilik söz konusudur. Fakat Darfur’da farklı kabileler olsa da kültürel ve dini olarak kuzey ile güney arasında genel anlamda bir bütünlük vardır. Geçimin hayvancılık ve tarım ile sağlandığı bölgede kabileler arasındaki çatışmaların nedenleri, fakirlik, toprak ve su paylaşımı, mera arazileri ve daha sonraları petrol olmuştur. Bunlarla beraber farklı ülkelerle sınırları bulunan bölge halkı kıtlıktan ve çatışmalardan dolayı yoğun bir göç hareketini gerçekleştirmiştir (Arpa, 2011).

Sudan Hükümeti, bölgedeki kabile yapılanmasını kendi iktidarını güçlendirecek şekilde yönlendirmek istemiştir. Özellikle Arap asıllı olan belli kabileleri destekleyerek hükümet yanına çekmek istemiş ve bu kabileler aracılığıyla bölgeyi idare etmeyi amaçlamıştır. Hatta barış anlaşmasından önce Güneyli isyancıların John Garang önderliğindeki yapılanmalarının Darfur’a girişimini engellemek ve asayişi sağlamak için belli kabilelere silah desteği verdiği de nakledilmektedir. Bu durum hükümet desteği ile avantaj elde eden kabileler ile diğer Afrika asıllı kabilelerin arasını açmış ve kızıştırmıştır. Bölge içinde birçok farklı dinamikten kaynaklı olarak kabileler arasında ortaya çıkan krizin faturası dış müdahalelerin tahrikiyle hükümete kesilmek istenmiştir (Arpa, 2011). Sudan Hükümeti’nin yönetime dair kusurları olsa da krizin bütünüyle Sudan Hükümeti’ne kesilmeye çalışılması uluslararası kamuoyunda etkin olan başta

ABD olmak üzere onun güdümünde hareket eden devletlerin bir gayreti olduğu söylenilebilir.

2003'te Sudan Kurtuluş Hareketi/Ordusu (Liberation Movement/Army, SLM/A) ile Adalet ve Eşitlik Hareketi (Justice and Equality Movement) adlı iki isyancı grup Sudan Hükümetine karşı silahlı eylemlere başladılar. 2002'de Sudan Silahlı Güçleri'ne yaptıkları saldırıda bir garnizonu ateşe vermişler ve bazı askerlerin ölümüne neden olmuşlardır. Barış sürecini reddeden bu gruplar Güneyli isyancı hareket 2011'de SPLM/A ile birleşerek Devrimci Cephe'yi (Sudan Revolutionary Front) oluşturmuşlardır. Bu durum, Güney Sudan'ın ayrılma süreci ile Darfur krizinin doğrudan ilişkili olduğunu ve benzer tehlikelerin Darfur için de geçerli olduğunu göstermektedir (Tepebaş, 2013: 299).

Darfur'daki çatışmaların taraflarını Sudan Hükümeti ve isyancı gruplarla beraber hükümet yanlısı Cancavidler ile diğer silahlı gruplar oluşturmaktadır. Hükümetten destek gören fakat bu desteği kendi inisiyatifleriyle suiistimal ederek hükümet kontrolü dışına da çıkan Cancavidlerin sorumluluğu büyüktür. Farklı Arap kabilelerden seçilerek oluşturulan bu gönüllü savaşçılar güvenliği sağlama amaçlı gördükleri desteği kendi menfaatleri uğruna kullanmaktadırlar. İsyancı grupların ve diğer silahlı grupların da benzer tutumlar sergilemediği söylenemez. Direniş Cephesi'ne mensup isyancıların ve diğer silahlı grupların kaçakçılık, gasp ve soygun gibi suçları işledikleri bölge halkı tarafından bilinmektedir. Dolayısıyla Darfur Krizi'nin tek bir sorumlusunu tespit edip faturayı ona kesmek mümkün değildir. Durum böyle iken sorunu Sudan Hükümeti kaynaklı gösterip daha kompleks hale getiren ise dış müdahaleler olmuştur (Arpa, 2011).

Yukarıda bahsedildiği gibi Darfur Krizi'nin uluslararası boyuta ulaşmasında bölge üzerinde gerçekleşen egemenlik mücadelesinin etkisi büyüktür. Çin hükümeti hem Sudan'da hem de Afrika'daki stratejileri gereği ilişkilerini iyi tutmak istediği ve diğer ülkelerin nüfuzunu kırmak istediği için Darfur Krizi'nin ulusal bir mesele olduğunda ısrar etmiş ve ABD'nin etkisinde uluslararası bir boyut kazanmamasını istemiştir (Tepebaş, 2009: 117). ABD ise İslami bir rejimi engellemek ve Çin'in nüfuzunu kırmak üzere sorunu müdahale aracına dönüştürmek için uğraşmıştır. Bunu amacını meşrulaştırmak adına konuyu BM'ye taşımak ve bölge hakkında kararlar

çıkartmak için baskı oluşturmıştır. Darfur üzerindeki ABD-Çin çekişmesi, Nijerya'da yaşanan iç savaşa benzetilmektedir. Nijerya hükümeti ile tek taraflı bağımsızlık ilan eden Biafra Cumhuriyeti arasında gerçekleşen savaşta İngiltere ve Fransa ile beraber ABD ve İsrail de dahil olmak üzere birçok ülke çıkarları doğrultusunda çatışmanın taraflarından birini desteklemiştir. Darfur Sorunu 'unda da ABD ve Çin arasındaki rekabetle sorun uluslararası bir boyut almıştır (Bayram, 2017). Çin, BM güvenlik konseyindeki oylamalarda Sudan için kararlaştırılan yaptırımlar ve müdahalelerde çoğu zaman çekimser kalmıştır. Her ne kadar çıkarları doğrultusunda olsa da bir taraf tutmamış ve Sudan Hükümetinin istikrarı yönündeki desteklerini dile getirmiştir. Ancak ABD'nin, onun liderliğindeki Batılı devletlerin ve İsrail'in BM nezdindeki politikaları için aynısı söylenemez. Onların stratejileri daha çok Sudan'a baskı yapmak, uluslararası kamuoyunda yalnızlaştırmak ve isyancıların tarafında bulunarak masada onları savunmak yönünde gerçekleşmiştir. Bu da bölgedeki sorunların, müdahaleye gerekli zemini sağlamak için kullanıldığına yorumlanmaktadır (Aslan, 2011).

ABD ve diğer batılı kaynaklarda Sudan Hükümetinin Darfur'da soykırım yaptığı iddia edilmekte, sorunun tek taraflı olarak merkezi hükümetin politikalarından ve hükümet tarafından desteklenen belli kabilelerden kaynaklandığı dile getirilmektedir. Ancak Afrika yerelindeki kaynaklarda sorunun etnik gruplar arasında kaynak paylaşımı ile başlayan çatışmalar olduğu söylenmektedir (Tepebaş, 2013: 302).

Darfur'un istatistiğe imkân sunmayan yapısal problemlerinden dolayı verilen rakamlar genelde tahmini olarak verilmektedir. Batılı kaynaklar bu durumu Sudan Hükümetini baskı altına almak için bir manipüle fırsatı olarak değerlendirmektedir. Örneğin oldukça fazla gözüken ölümlerin çoğunluğu kaynak yetersizliğinden kaynaklanırken çatışma kaynaklı olarak gösterilebilmektedir. Sayıların gerçeği yansıtmadığı bölgede yaşayan hükümet karşıtı hareket mensupları tarafından dahi dile getirildiği söylenmektedir (Arpa, 2011). Batılı kaynaklar Darfur'daki sorunun nedenlerini kapsamlı şekilde araştırmamak, konuyu taraflı ve üstünkörü değerlendirmekle de eleştirilmektedir. Çatışmaların büyümesinde dış müdahalelerin etkisini göz ardı etmemesi hatta hiçbir şekilde hesaba katmamasıyla son derece eksik değerlendirmeler yapıldığı söylenmektedir (Fake ve Funk, 2016).

Bugün gelinen noktada anlaşılmaktadır ki Darfur’da gerçekleşen olayların çok yönlü değerlendirilmesi gerekmektedir. Ölümlerin ve göçlerin sadece Sudan Hükümeti tarafından gerçekleştirildiği iddiası yetersiz kalmaktadır. Sudan Hükümetinin yanlış politikaları, ilgisizliği ve baskısıyla beraber isyancılar, bölge ülkeleri, ABD, İsrail, Batılı devletler ve bunların güdümünde BM’nin de tüm olanlarda sorumluluğu bulunmaktadır (Tepebaş, 2013: 305).

3.4. MÜDAHALE ARACI OLARAK BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

ABD’nin Sudan üzerindeki stratejilerinin İslami rejimlere olan karşıtlığı, Sudan’ın kontrol altında tutulup kaynaklarından istifade edilmesi ve daha geniş kapsamlı emperyalist politikalarına hizmet edecek şekilde diğer güçlerden arındırma yönünde olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Yine bu stratejilerine uygun olacak şekilde bölge ülkelerini ve batılı diğer ülkeleri baskı altına aldığından bahsedilmiştir. Birleşmiş Milletler de bu baskı ve yönlendirmelerden nasibini almıştır. BM hem ABD’nin suçları karşısında sessiz kalarak hem de ABD’nin politikalarına uygun düşecek şekilde kararlar alarak ABD’nin Sudan üzerindeki çıkarlarına hizmet edecek bir araç haline geldiği söylenmektedir.

Kurucu Antlaşması’nın çizdiği resme göre BM uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözecek, uluslararası güvenliği sağlayacak, geniş bir katılımımla ülkelerin temsil edilebileceği, ortak kararların alınabileceği bir kuruluştur. Ancak Güvenlik Konseyi’nin bugün gelmiş olduğu durum bunun aksini göstermektedir. Güvenlik Konseyi’nin sahip olduğu veto yetkisi ve denetlenebilir olmayışı diğer ülkeleri etkisiz kılmaktadır. Karar alıcı olarak konumlandırılmış olan Güvenlik Konseyi’nde yer alan beş ülkenin, veto yetkilerini uluslararası menfaatler adına değil kendi ulusal menfaatleri adına kullandıkları kuvvetli delillerle iddia edilmektedir (Erdal, 2018).

BM Genel Kurulu’nun geniş katılımımlı yapısı karar alıcılık yönünden Güvenlik Konseyi’ne alternatif teşkil edememektedir. Nitekim Güvenlik Konseyi’nin aldığı kararlar diğer tüm üyeleri bağlayıcı niteliktedir. Ayrıca Güvenlik Konseyi üyesi olan ülkelerin BM dışındaki ilişkilerini kullanarak Genel Kurul üyelerini kendi kararları yönünde baskı altına aldıkları söylenmektedir (Birdişli, 2010). Ekonomik ve siyasi çıkarlarını göz önünde bulunduran ve direnecek güce henüz sahip olamayan devletlerin hassas kararlarda çoğunlukla ABD, İngiltere ve diğer Batılı devletlerin

görüşlerini destekledikleri görülmüştür. Farklı nedenleri de olsa Sudan gibi Batı müdahalesini kabul etmeyen ve kendi kaderini tayin etmek isteyen devletler sistematik olarak insan hakları gibi söylemlerle sindirilmeye ve müdahaleye açık hale getirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla Güvenlik Konseyi ve Konsey içerisinde de ABD'nin BM'yi kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirdiği iddialarını doğru kılacak zemin BM'de mevcuttur. BM'nin, ABD küresel tahakkümünün uluslararası bir platformu haline geldiği söylenebilir (Aral, 2016).

Yukarıda bahsedildiği üzere ABD, Sudan'ın üzerine belli gerekçeleri göstererek yürümüştür. Bunlara göre Sudan, baskıcı ve radikal bir İslami rejime sahiptir. ABD ve İsrail karşıtı terör eylemlerinin aktörlerine ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca Güney ve Darfur bölgesi başta olmak üzere oldukça fazla insan hakları ihlali söz konusudur. BM'nin Sudan'a karşı aldığı kararlar için gösterdiği gerekçelerin ABD'nin gösterdiği gerekçelerle uyum içerisinde olduğu görülmektedir.

19. yüzyılın “*medenileştirme misyonu*” gibi 20. ve 21. yy. başlarında da “*insan hakları*”, “*terörle savaş*”, “*kitle imha silahlarının engellenmesi*” ve “*demokrasi*” batılı devletlerin özellikle ABD'nin emperyalist projelerine hizmet edecek şekilde birer dış politika argümanı olarak kullanılmıştır. BM de bu durumun uluslararası bir boyutta yansıması haline gelmiştir. Devletlerin iç işlerine müdahale edebilecek zemini hazırlarken bu söylemler kullanılır hale gelmiştir. Bu kavramlar ABD başta olmak üzere batılı devletlerin çıkarlarına uyduğu nispette dillendirilmiş ve müdahale gerekçesi olarak gösterilmiştir. Sudan, Irak ve Afganistan gibi bazı ülkeler için uluslararası kamuoyu son derece ateşli bir şekilde harekete geçirilirken Ruanda, Brundi ve Demokratik Kongo gibi ülkelerde yaşanan krizlere karşı son derece umursamaz bir tavır takınılmıştır. ABD tahakkümüne boyun eğen Suudi Arabistan gibi ülkelerde gerçekleşen insan hakları ihlalleri görmezden gelinmiştir. İsrail'in Gazze'deki insan hakları ihlalleri hatta işgali gibi durumlar karşısındaki çifte standartlardan bahsetmeye dahi gerek yoktur (Aral, 2016: 110-180). Sudan'ın Darfur ve Güney bölgesindeki olaylara yapılan uluslararası müdahaleler bu bakış açısıyla beraber değerlendirilmelidir. Müdahalelerin tamamıyla insani değerler adına yapıldığını varsayarak yapılan değerlendirmeler Sudan üzerinde açığa çıkan emperyalizmi, yeni sömürgeciliği ve Sudan'ın uluslararası ilişkilerdeki postkolonyal durumunu görmezden gelmek olacaktır.

BM'nin çifte standartlarına dair el-Şifa ilaç fabrikasının başına gelen hadise örnek gösterilebilir. 1998'de ABD hükümeti sınır gazı üretildiği ve Usame bin Ladin tarafından finanse edildiği iddiasıyla silahlı kuvvetlerine bombalatmıştır. Ancak sonrasında yapılan araştırmalar iddiaların asılsız olduğunu, etraflıca araştırma yapılmadan üstünkörü bir yanlış istihbarat ile hareket edildiğini göstermiştir. ABD tarafından Sudan topraklarında açıkça bir keyfi müdahale ile yapılan bu usulsüz harekât karşısında BM sessiz kalmış ve herhangi bir yaptırım kararı almamıştır (The New York Times, 1998).

ABD öncülüğünde BM tarafından Sudan'a yönelik alınan kararların temel hareket noktası insan hakları konusu olmuştur. ABD'nin tek taraflı olarak terör karşıtlığı kapsamında Sudan'a uygulamış olduğu ambargo ve yaptırımlar 2000'li yıllara gelindiğinde BM aracılığıyla insan hakları ihlali gerekçesiyle kararlaştırılan yaptırımlara yerini bırakmıştır. Alınan kararlar bölünmeden önce ülkenin güneyi ve Darfur bölgesindeki olaylar etrafında yoğunlaşmıştır. 90'lı yıllarda uygulanan ambargolar neticesinde birçok insan temel ihtiyaçlarına ulaşmaktan mahrum bırakılmıştır (Aral, 2016: 170, 224). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile çelişen bu ve benzeri durumları 200'li yıllarda BM'nin kendi kurucu anlaşmasıyla düştüğü zıtlıklar izlemiştir.

Güney Sudan'ın ayrılmasıyla neticelenen güney olaylarında dış müdahaleler genel olarak ulusal bazda gerçekleştiği söylenebilir. Sorunun Sudan'a karşı baskı olarak kullanılması 2005'e kadar ABD tarafından ve ABD yönlendirmesiyle diğer batılı devletler tarafından ulusal etkiler üzerinden gerçekleşmiştir. 2005'te bölgeye yerleştirilen Barış Gücü askerleri ile BM etkisine girmiştir. İsyancı birlikler ile yapılan barış anlaşmasının uygulanmasını takip etmek üzere Güvenlik Konseyi kararıyla bölgeye Birleşmiş Milletler Sudan Misyonu (UNMIS - United Nations Mission in Sudan) kuvvetleri sevk edilmiştir (UN Security Council, 2005). Uluslararası boyuta ulaştırılması böylece tamamlanmış olan güney sorunu için BM'nin bundan sonraki etkisi sorunu, Sudan Hükümetinin kontrolünün dışında tutup bölünmenin gerçekleşmesine kadar devam etmiştir. 9 Temmuz 2011'de Güney Sudan'ın ayrılmasıyla beraber UNMIS Barış Gücü askerlerinin görevi de sona ermiştir (UN Secretary-General, 2011).

Darfur krizinin uluslararası boyuta ulaşmasında ve Sudan'a müdahalenin meşrulaştırılmasında BM'nin etkisi Güney Sudan'ın ayrılış sürecine göre daha geniş kapsamda seyrettiği söylenilebilir. BM Güvenlik Konseyi'nin Darfur için aldığı kararlar hükümet güçlerinin ve hükümet tarafından desteklenen Cancavid milislerinin yerel halka karşı insan hakları ihlallerinde bulunduğu gerekçesiyle alınmıştır (Aral, 2016. 170). 2004'te alınan 1556 sayılı karar ile Darfur'da insani bir kriz olduğu kabul edilmiş ve çatışmalarda yaşanan insan hakları ihlalleri kınanmıştır. İlgili kararda Sudan'daki krizin uluslararası barışı ve istikrarı tehdit ettiği, hak ihlallerinde bulunanların mahkemeye sevk edilmesinin gerekliliği dile getirilmiştir. Muhalif gruplarla Sudan Hükümeti arasında müzakerelerin başlaması istenmiş ve bu isteklerin yerine getirilmemesi sonucunda daha ileri kararların alınabileceğine işaret edilmiştir (UN Security Council, 2004a).

Darfur'da yaşanan kıtlık, ölüm, göç ve çatışmalar gerçektir. Birçok hak ihlali olduğu inkâr edilememektedir. Ancak daha önce de değinildiği gibi Darfur'daki çatışmaların taraflarını Sudan Hükümeti ve isyancı gruplarla beraber hükümet yanlısı Cancavidler ile diğer silahlı gruplar oluşturmaktadır. Tarafların her birinin oluşan krizde sorumluluğu bulunmaktadır. Direniş Cephesi'ne mensup isyancıların ve diğer silahlı grupların kaçakçılık, gasp ve soygun gibi suçları işledikleri bölge halkı tarafından bilinmektedir. İnsan haklarını ihlal edenler yalnız hükümet güçleri değildir (Arpa, 2011). Afrika'da yaşanan onlarca hak ihlali ve iç savaş içerisinde Sudan'daki durumu yalnız ve emsalsizmiş gibi göstererek tüm dikkatleri buraya yönlendiren ABD ve tarafında hareket eden diğer batılı devletler BM'yi bu yönde bir araç olarak kullanmışlar ve müdahaleye hazır bir zemin oluşturmak istemişlerdir (Aral, 2016: 173).

BM tarafından alınan karardaki bir tezatlık da isyancı gruplar ile Sudan Hükümeti arasında müzakerelerin gerçekleşmesinin istenmesidir. Nitekim burada aranan siyasi çözüm bir iç meseledir. Ülkenin kendi iç dinamikleri aracılığıyla çözüme kavuşturulması gerekmektedir. BM kurucu antlaşmasında bir devletin ulusal yetkisi içerisindeki bir konuya izin vermediği sürece BM'nin müdahalesine izin verilmemektedir. Ancak BM Darfur konusunda tarafsız bir tutum sergileyip problemleri yatıştırıcı bir tutum izlemek yerine her fırsatta isyancı grupların tarafında yer almış ve onları hükümete karşı savunmuş ve desteklemiştir. ABD, BM aracılığıyla her aşamada Sudan Hükümetini taviz vermeye zorlamıştır. Tavizlerin verilmesi ise bu durumu

engellememiştir (Aral, 2016: 173-174). 1556 sayılı karardan kısa bir süre sonra, yine 2004 yılı içerisinde alınan 1564 sıralı ikinci bir kararla Darfur’ da soykırım yapıp yapılmadığına dair araştırma talep edilmiştir (UN Security Council, 2004b). Dolayısıyla BM’nin Sudan’daki yaklaşımlarında Güneyde bölünmeye gidene kadar sürecin Sudan Hükümetinin kontrolünün dışında tutulduğu ve Darfur’da da benzer bir sürecin takip edildiği görülebilir.

2005’e gelindiğinde Darfur’da Sudan Hükümeti tarafından soykırım yapıldığını niteleyen bir yasa ABD senatosunca kabul edilmiştir. Sudan’a askeri müdahale için çember daraltılmaya çalışılmıştır. 2006’da çatışmaları sona erdirecek şekilde isyancı gruplarla Sudan Hükümeti arasında barış antlaşması imzalanmıştır (Darfur Peace Agreement, 2006). Ancak isyancı grupların daha sonra antlaşmadan çekilmeleri antlaşmayı sonuçsuz bırakmıştır. ABD yine isyancıların tarafında yer almış ve problemlerden hükümeti sorumlu tutmuştur. Askeri müdahale için oldukça yoğun baskı oluşturan ABD’nin gayretleri netice vermiştir. Daha önce güneydeki problemli yerlere konuşlandırılan UNMIS barış gücü askerlerinin Darfur’ da görevlendirilmesi sağlanamasa da 31 Temmuz 2006’da Darfur için Birleşmiş Milletler ile Afrika Birliği arasında ortak bir güç olarak Birleşmiş Milletler-Afrika Birliği Ortak Darfur Misyonu (UNAMID - United Nations-African Union Hybrid Operation In Darfur) kurulmuştur. UNAMID askerleri 2007’de Darfur bölgesine sevk edilmiştir (UN Security Council, 2007). Böylelikle Darfur’un da Güney Sudan’ın ayrılmasına benzer bir sürece sokulduğu söylenebilir.

UNAMID askerleri çok defa isyancı gruplar ve diğer silahlı gruplar tarafından saldırılara uğramıştır. 29 Ekim 2008’de bir askerin ölümü ve bir askerin yaralanmasıyla sonuçlanan saldırı düzenlenmiştir (Reliefweb, 2008). Yine 31 Mayıs 2017’de bir askerin ölümüyle neticelenen bir saldırı gerçekleşmiştir (UNAMID, 2017). Daha yakın bir tarih 13 Temmuz 2017’de yedi askerin öldüğü ve on yedi askerin yaralandığı daha geniş bir saldırı yapılmıştır (Sudan Tribune, 2013). Burada bazı örnekleri aktarılan saldırıların toplamında UNAMID askerlerinden verilen kaybın 100’ün üzerinde olduğu dile getirilmektedir. Dolayısıyla isyancı grupların da suç dosyasının oldukça kabarık olduğu ve UNAMID’in sadece sınırlı bir bölgede etkin olabildiği söylenebilir (Tepebaş, 2013: 301). UNAMID görevlilerinin son yıllarında durumunu zora sokan nedenlerden biri de yerel halk tarafından gösterilen tepkiler olmuştur. Juba Barış Antlaşması’nın

imzalanmasının etkisiyle de UNAMID'in bölgedeki faaliyetlerine 31 Aralık 2020'de son verilmiştir (UNAMID, 2020).

Resim 5. Sudanlı Sivillerin UNAMID'i Protestosu (**Kaynak:** Rojal, 2020)

3 Ekim 2020'de Sudan Hükümeti ile isyancı gruplar arasında nihai olarak barışı temin edecek şekilde Juba Barış Antlaşması imzalanmıştır (UN Security Council, 2020). Antlaşmaya göre isyancı grup olan Devrimci Cephe'ye (Sudan Revolutionary Front) Sudan Egemenlik Konseyinde üç koltuk, kabine ve Geçici Yasama Meclisinde ise yüzde 25 kota ayrılmıştır. Sudan Hükümeti tarafından Darfur' da yoksul bölgelere destek için 750 milyon dolar taahhüt edilmiştir. Yine antlaşmaya göre Darfur' un beş farklı bölgesi birleşecek ve kendi valisini seçebilecektir. Uluslararası Ceza Mahkemesi ile iş birliği gerçekleştirilerek savaş suçu bulunan idarecilerin yargılanması sağlanacaktır (Erdem, 2020).

SONUÇ

Postkolonyalizm, sömürgecilik, yeni sömürgecilik ve emperyalizme karşı akademik olarak verilen mücadelelerle gelişmiş bir alandır. Sömürgeci geçmişe sahip olan ve günümüzde yeni sömürgeci araçlarla emperyalist müdahalelere maruz kalan her ülke, postkolonyalizm bağlamında değerlendirilebilir. Sudan da sömürgeciliğe ve emperyalizme maruz kalan ülkelerden biridir. Dolayısıyla Sudan'ın postkolonyal perspektifle değerlendirilmesinin önem arz ettiği söylenebilir.

Sudan, 1899 İngiliz-Mısır Kondominyum yönetiminden 1956'da bağımsızlığını elde edene kadar sömürgeler çağıının hegemonik gücü olan İngiltere'nin bir sömürgesi olmuştur. Bağımsızlığından sonra ise yeni emperyalist güç olan ve yeni sömürgeci pratikler ile hareket eden ABD'nin müdahalelerine maruz kalmıştır.

İngiltere, Sudan'a müdahale etmek için sömürgelerini meşrulaştırmak amacıyla kullandığı medenileştirme misyonu ve kölelik karşıtlığını gerekçe göstermiştir. Sudan'da hâkim güç olduğu sürece hiçbir yerli varoluş hareketine izin vermemiştir. Varoluş hareketlerinin ilki olan Mehdi Hareketi'ne son vererek 1899'da Kondominyum yönetimini ilan etmiştir. Ardından her ne kadar dini ve kültürel değerlere izin verildiği gösterilse de ulusal bir bilinç ve bağımsızlık arzusuyla hareket eden gruplar bastırılmış, yayın organlarına yasaklanmış ve siyasi oluşumlara izin verilmemiştir.

Sudan ekonomisi, İngiliz sömürgeciliği boyunca İngiltere'ye hammadde ve pazar sağlayacak şekilde yönetilmiştir. Özellikle İngiltere'nin pamuk sektöründeki ihtiyacını giderecek bir kaynak olarak görülmüştür. Eğitim, ulaşım ve makineleşme sadece hammadde üretimine hizmet edecek şekil ve miktarlarda gerçekleştirilmiştir. Bu durum Sudan'a sanayileşmeyi getirmemiş, aksine bir tarım ülkesi olarak kalmasını sağlamıştır. 1929 Dünya ekonomik buhranına giden süreçte ihracatın gerçekleştirilememesi nedeniyle tek ürüne dayalı Sudan ekonomisi son derece zayıflamıştır.

İngiliz sömürgeciliğinin etkisi uzun yıllar süren politikalarından birisi Güney Politikası olmuştur. Doğu Afrika'daki sömürge koridorundaki stratejileri kapsamında Sudan'ın güney ve kuzey kısmı önce uzun yıllar ayrı bırakılmış sonrasında ise tekrar

birleştirilmiştir. Kendi kendini yönetme hakkı tamamen görmezden gelinerek sürekli müdahale edilmesi, bağımsızlıkla beraber iç savaşı getiren etkenlerden biri olmuştur.

Dekolonizasyon sürecinde bağımsızlığını elde eden Sudan için bundan sonra ABD emperyalizminin müdahaleleri söz konusu olmuştur. Siyasi ve ekonomik anlamda kendi istediği gibi değil ABD'nin ve ABD güdümünde hareket eden Batı'nın istediği gibi hareket etmesi yönünde zorlanmıştır.

Emperyalizmin ve yeni sömürgeciliğin gerekçeleri ve pratikleri eskisinden farklı olmuştur. Köle karşıtlığı ve medenileştirme misyonunun gördüğü meşrulaştırma vazifesini bu sefer insan hakları, demokrasi ve terör karşıtlığı görmüştür. Doğrudan yönetimin yerini ise ekonomik denetim ve yaptırımlar almıştır.

ABD, 90'lı yıllarda Sudan'a müdahale gerekçesi olarak terör karşıtlığını kullanmıştır. Teröristlere ev sahipliği yaptığı gerekçesiyle ABD tarafından ekonomik yaptırımlara maruz bırakılmıştır. Bu yaptırımlara diğer devletler de gönüllü veya zorunlu olarak ortak edilmiştir. Dünyanın birçok yerinde ve Amerika'da Sudan için gösterilen teröre yardım gerekçesinden çok daha şiddetli olaylar gerçekleşirken Sudan'a karşı böyle bir tutum sergilenmesi, keyfi bir tahakkümü göstermektedir. Ekonomik yaptırımlar neticesinde Sudan'ın aldığı uzlaşıcı tavırlar karşısında ABD'nin tavrının değişmemesi ve İslami rejimin asıl neden olarak öne sürülmesi tahakkümün başka bir boyutu olarak değerlendirilmektedir.

2000'li yıllarda ise ABD tarafından Sudan'a müdahalenin bir diğer gerekçesi insan hakları ihlalleri ve demokrasi olmuştur. Özellikle insan hakları ihlalleri, Birleşmiş Milletler aracılığıyla Sudan'a askeri müdahalede bulunmanın gerekçesi olmuştur. Bu kapsamda Sudan'a Birleşmiş Milletler Barış Gücü askerleri konuşlandırılmıştır.

ABD, İsrail ve onlarla beraber hareket eden Batılı devletler müdahale gerekçelerini öne sürmeleri için fırsatı Güney Sudan ve Darfur krizlerinde bulmuşlardır. Tarafların kriz bölgelerinde yatıştırıcı ve uzlaştırıcı bir tavır sergilemesi gerekirken ABD ve diğer Batılı devletler kriz bölgelerinde ayrılıkçı gruplar tarafında yer almış ve daima Sudan Hükümetinin taviz vermesi yönünde baskı uygulamışlardır.

ABD'nin Güney Sudan ve Darfur'daki krizler üzerinden ülkeye müdahale etmek istemesinin bir nedeni, Çin'in Sudan'da artan yatırımları ve iş birliği olmuştur. Emperyalist bir güç olduğu veya bu yolda ilerlediği konusunda tartışmalar süren Çin'in Afrika'daki yatırımı ve iş birlikleri gittikçe artmaktadır. Özellikle Sudan, petrol üretimi ve transferi konusunda (Güney Sudan'ın ayrılması dengeleri değiştirse de) ABD'ye alternatif olarak Çin'i tercih etmiştir. Çin'in bölge üzerindeki hakimiyetini ve küresel gelişimini kontrol altına almayı amaçlayan ABD, Sudan'ı uluslararası boyutta müdahaleye açık hale getirerek Çin'in etkisinden çıkarmak istemiştir. Dolayısıyla Sudan'ın, emperyalist güçlerin çatışma sahasına dönüştüğü yönünde değerlendirme yapılabilir.

Müdahalelerle büyüyen ve uluslararası konu haline gelen güneydeki krizin neticesi Güney Sudan'ın ayrılması olmuştur. Ancak ayrılma sonrası için Güney Sudan'a verilen vaatler yerine getirilmemiş ve beklenen güzel gelişmeler gerçekleşmemiştir. Güney Sudan beklentilerin tam aksine ciddi boyutta iç çatışmalara ve ekonomik krizlere sahne olmaktadır.

Günümüzde Darfur'da, Güney Sudan'a benzer bir süreç ilerlemektedir. İlerleyen yıllarda yapılması muhtemel uluslararası müdahalelerin etkisiyle Darfur'un özerk bir bölge olarak ayrılması söz konusu olabilir. Güney Sudan'ın ayrılmasının neticesinde azalmak yerine artan çatışmalar ve genişleyen kriz bölgeleri göz önünde bulundurulduğunda Darfur' a verilecek olan bir özerklik bölgedeki krizleri daha büyük boyutlara ulaştırabilir.

Sudan 20. Yüzyıl'ın neredeyse tamamında ve 21. yy.'ın ilk çeyreğinde Batılı devletler tarafından yapılan müdahaleler nedeniyle kendi kendini yönetme fırsatı bulamamıştır. Müdahaleler neticesinde gördüğü maddi zararlar bir yana, kendi varlığını gerçekleştirebildiği bir aktör veya özne olarak ortaya çıkması engellenmiştir. Emperyalist amaçlar doğrultusunda araçsallaştırılmıştır. Postkolonyal bir nesne olarak muamele görmüş ve gerçek anlamda bağımsızlığını elde edebilmiş değildir.

KAYNAKÇA

- Adam, S. (2019). 19 Aralık 2018 Sudan Halk Ayaklanması ve Sonuçları. <https://ordaf.org/19-aralik-2018-sudan-halk-ayaklanmasi-ve-sonuclari/> (Erişim Tarihi: 15.06.2019).
- Alnoury, A. M., Mohamed, M. A., Ahmed, D. A., Adam, E. M. and Eldaw, K. E. (2012). Sudan National Human Development Report 2012. http://www.undp.org/content/dam/sudan/docs/Sudan_NHDR_2012.pdf (Erişim Tarihi: 05.29.2021).
- Amin, S. (1997). *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*. Lim S. (Çev.). İstanbul: Kaynak Yayıncılık.
- Amin, S. (2009). *Eurocentrism: Modernity, Religion, and Democracy A Critique of Eurocentrism and Culturalism*. Moore R., and Membrez J. (Çev.). New York: Monthly Review Press.
- Aral, B. (2016). *Küresel Güvenlikten Küresel Tahakküme: BM Güvenlik Sistemi ve İslam Dünyası*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Arpa, E. (2011). Sudan ve Darfur Sorunu. *Avrasya Etüdleri*. 40(2). ss. 97-122.
- Arpa, E. (2019). El-Beşir Sonrası Sudan’da İktidar Arayışları ve Bölgesel Aktörlerin Politikaları. *Ortadoğu Analiz*. 10(89). ss. 62-67.
- Asad, T., Brown, W., Butler, J. And Mahmood, S. (2009). *Is Critique Secular? Blasphemy, Injury, and Free Speech*. (T. Asad, Dü.) Los Angles, London: University of California Press.
- Ashcroft, B., Griffiths, G. and Tiffin, H. (2002). *The Empire Writes Back*. London, New York: Routledge.
- Aslan, Ö. (2011). *Sudan ve Uluslararası Politikada Darfur Krizi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Ataöv, T. (2010). *Emperyalizmin Afrika Sömürüsü*. İstanbul: İleri Yayınları.
- Ayn, A. (1911). Arkadan Çevirme. (E. E. Fergan, ve Z. Ebu’l-Ulâ) (Dü). *Sırat-ı Müstakim*. 6(150). ss. 315-316.

- Ayoob, M. (2002). Humanitarian Intervention and State Sovereignty. *The International Journal of Humanright*. 6(1). pp. 81-102.
- Balcı, A. (2018). *Ortadoğu ve Postkolonyalizm*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Baran, P. (1957). *The Political Economy of Growth*. New York: Monthly Review Press.
- Baring, E. (1913). *Political and Literary Essays 1908-1913*. London: Macmillan.
- Baş, S. (2007). *Bağımsızlıktan Günümüzde Sudan; Siyasi ve Ekonomik Yapı*. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Bayram, M. (2016). Sudan'ın Etnopolitik Sorunlarını Besleyen Faktörlerin Tarihsel Bir Analizi. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (16). ss. 197-224.
- Bayram, M. (2017). Enerji Politik Müdahaleler ve Afrika'daki İç Savaşlar: Nijerya, Angola ve Sudan Örnekleri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(1). ss. 217-228.
- Beverly, M. E. (2011). *Contemporary Politics in the Middle East* (3rd Edition). Cambridge: Polity Press.
- Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culuture*. London: Routledge.
- Bilgenoğlu, A. (2013). *İngiliz Sömürgeciliğinin Mısır ve Sudan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. İzmir.
- Bilgin, P. (2005). Uluslararası İlişkiler Çalışmalarında “Merkez-Çevre”: Türkiye Nerede? *Uluslararası İlişkiler*. 2(6). ss. 3-14.
- Birdişi, F. (2010). Birleşmiş Milletler (BM)'in Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3(11). ss. 172-182.
- Blaut, J. M. (1993). *The Colonizer's Model of The World : Geographical Diffusionism And Eurocentric History*. New York: The Guilford Press.
- Bottomore, T. (Dü.). (1991). *A Dictionary of Marxist Thought* (2nd Edition). Oxford, Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Bulut, Y. (2010). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları.

- Burchill, S., and Linklater, A. (2012). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Aslan A. ve Ağcan M. A. (Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Butler, J. (2019). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (5. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Chakrabarty, D. (1992). Postcoloniality and the Artifice of History: Who Speaks for "Indian" Pasts? *Representations*. (37). pp. 1-26.
- Chakrabarty, D. (2008). *Provincializing Europe: Postcolonial Thought And Historical Difference*. New Jersey: Princeton University Press.
- Chibber, V. (2013). *Postcolonial Theory and the Specter of Capital*. London: Verso.
- Churchill, W. (1898). Churchill and The Great Republic. https://www.loc.gov/exhibits/churchill/interactive/_html/wc0020.html (Erişim Tarihi: 01.12.2021).
- Churchill, W. (2006). *The River War: An Account of the Reconquest of the Sudan*. New York: Dover Publications.
- Collins, R. O. (2008). *A History of Modern Sudan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dalar, M. (2013). Çatışmaların Odağındaki Sudan (Kuzey Sudan) Cumhuriyeti. <http://www.impr.org.tr/> (Erişim Tarihi: 10.07.2021).
- Daly, M. W. (1984). Principal Office-Holders in the Sudan Government. *The International Journal of African Historical Studies*. 17(2) 309-316.
- Darfur Peace Agreement (2006). https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SD_050505_DarfurPeaceAgreement.pdf (Erişim Tarihi: 22.10.2021).
- Davutoğlu, A. (2018). *Medeniyetlerin Ben-idraki*. (M. Demiray, Dü.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Demir, A. (2011). Sömürge Devletlerinin Kullandığı Sömürgecilik Araç ve Metotları Vaka Analizi: Belçika Krallığı'nın Kongo'daki Sömürge Dönemi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 7(14). ss. 117-141.

- Devecioğlu, K. (2020). Bakış. <https://orsam.org.tr/tr/siyasi-ekonomik-ve-toplumsal-krizlerin-kiskacinda-sudan-gecis-yonetimi/> (Erişim Tarihi: 30.04.2021).
- Dirlik, A. (2008). *Postkolonyal Aura/ Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi* (2. Baskı) Doğduaslan, G. (Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Duralı, Ş. T. (2019). *Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti* (10. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- During, S. (1987). Postmodernism or Post- colonialism Today. *Textual Practice*. 1(1). pp. 32-47.
- El-Amin, M. N. (1986). Britain, The 1924 Sudanese Uprising, and the impact of Egypt on the Sudan. *The International Journal of African Historical Studies*. 19(2). pp. 235-260.
- Elliott, J. H. (2002). *Imperial Spain 1469-1716*. London: Penguin.
- Erdal, S. (2018). Çözumsuzlüğün Adı: ‘Birleşmiş Milletler’e Rağmen Keşmir’. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*. 38(1). pp. 85-106.
- Erdem, Ö. (2020). Sudan'da Hükümet ile Silahlı Hareketler Arasında Nihai Barış Anlaşması İmzalandı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sudanda-hukumet-ile-silahlı-hareketler-arasında-nihai-baris-anlasmasi-imzalandi/1994554> (Erişim Tarihi: 03.11.2020).
- Erdem, Ö. (2021a). Sudan'da Geçiş Göneminin İkinci Hükümeti Kuruldu. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sudanda-gecis-doneminin-ikinci-hukumeti-kuruldu/2138100> (Erişim Tarihi: 15.02.2021).
- Erdem, Ö. (2021b). Sudan'da Azledilen Başbakan Hamduk Görevine Dönüyor. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sudan-da-azledilen-basbakan-hamduk-gorevine-donuyor/2426626> (Erişim Tarihi: 30.11.2021).
- Erdem, Ö. (2021c). Sudan Başbakanı Hamduk Yeni Bakan Yardımcılarını Atadı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sudan-basbakani-hamduk-yeni-bakan-yardimcilarini-atadi-/2436356> (Erişim Tarihi: 10.12.2021).

- Erkan, Ü. (2017). Postmodern Çağda Postkolonyal Söylemin Olanakları: Kolonyalizm, Neo-Kolonyalizm ve Postkolonyalizm. Nas, F. (Ed.). *Yüzyılın Sorunları ve Sosyoloji II* içinde. ss. 85-129. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Euronews. (2020). Sudan, “Teröre Destek Veren Ülkeler” Listesinden Çıktı; İsrail İle İlişkileri Normalleştiriyor. <https://tr.euronews.com/2020/10/23/sudan-terore-destek-veren-ulkeler-listesinden-c-kt-israil-ile-iliskileri-normallestiriyor> (Erişim Tarihi: 20.10.2020).
- Fake, S. and Funk, K. (2016). Darfur and the West: The Political Economy of the World’s Worst Humanitarian Crisis’. I. Ness, ve Z. Cope (Eds.). in *The Palgrave Encyclopedia of Imperialism and Anti-Imperialism Volume 1*, pp. 313-320. Basingstoke, England: Palgrave Macmillan.
- Fanon, F. (1963). *The Wretched of The Earth*. Farrington C. (Çev.). New York: Grove Press.
- Fanon, F. (1986). *Black Skin, White Masks*. Markmann C. L. (Çev.). London: Pluto Press.
- Fergan, E. E. ve Ebu’l-Ulâ, Z. (Dü). (1911). Mısır. *Sırat-ı Müstakim*. 6(150). ss. 319-320.
- Ferro, M. (1997). *Colonization: A Global History*. London: Routledge.
- Findlay, R. and O’rourke, K. H. (2007). *Power and Plenty: Trade, War and The World Economy In The Second Millennium*. Oxford: Princeton University Press.
- Geeta, C. and Sheila, N. (2002). *Power, Postcolonialism, and International Relations: Reading Race, Gender, and Class*. London: Routledge.
- Gelvin, J. L. (2011). *The Modern Middle East: A History*. New York: Oxford University Press.
- Göksoy, İ. H. (2019). Some Aspects of the Anglo-Egyptian Condominium Rule in Sudan (1899-1914). *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(16). ss. 76-90.
- Görgün, H. (2001). İsmail el-Ezherî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt-23*. içinde. ss. 97-98. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Green, A. (2013). Humanitarian Crisis Worsens as Fighting Escalates in Sudan. *The Lancet*, 381(9863). ss. 281
- Gündüz, A. (2016). Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler “Ortadoğu Örneği”. *Tarih Okulu Dergisi*. (25). ss. 763-784.
- Hanımefendi, (1911). Mekâtîb. Fergan E. E. ve Ebu'l-Ulâ Z. (Dznl.). *Sırat-ı Müstakim*, 6(154). ss. 384.
- Harris, R. A. (1999). *US Terrorism Policy Towarda Sudan: Blinded By Islamic Fundamentalism?* Naval Postgraduate School. Master’s Thesis. Monterey.
- Harvey, D. (2005). *The New Imperialism* (2nd Edition). New York: Oxford University Press.
- Hasan, H. M. (1993). Dârfûr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt-8* içinde. ss. 490-491. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hoffmann, S. (1977). An American Social Science: International Relations. *Daedalus*. 106(13). ss. 41-60.
- Holt, P. M. (1961). *A Modern History of the Sudan From the Funj Sultanate to the Present Day*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- İnat, K. (2010). Sudan: Neo-kolonyalizmin Kıskaçında Bölünme Sancısı. K. İnat, B. Duran, ve M. Ataman (Ed.). *Dünya Çatışmaları - Çatışma Bölgeleri ve Konuları* (Cilt 2, s. 3-60). İçinde. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- İplikçi, A. (2017). Kolonyalizm ve Emperyalizm Üzerine Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 21(4). ss. 1527-1540.
- Jack, B. E. (1996). *Negritude and Literary Criticism: The History and Theory of “Negro-African” Literature in French*. United States of America: Greenwood Publishing Group.
- Johnson, D. H. (2003). *The Root Causes of Sudan's Civil Wars*. Bloomington: Indiana University Press.
- Kaçanoğlu, M. (2020). Kalkınma Yazınında Farklılıklara Vurgu: Post Kalkınma Yaklaşım(lar)ı. *Politik Ekonomik Kuram*. 4(1). ss. 94-123.

- Kalın, İ. (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi: İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kara, G. (2018). Postkolonyalizm ve Afrikalı Amerikalılar Kimlik Sorunsalı. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (18). ss. 75-91
- Kavas, A. (2009). Sömürgecilik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt-37*. içinde. ss. 394-397. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kavas, A. ve Avcı, M. (2009). Sudan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt-37*. içinde. ss. 459-461. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, F. (2019). Küresel İlişkiler Bağlamında Çin'in Afrika'daki Ekonomi Politikası: Nijerya, Angola, Sudan ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti Örnekleri. *International Journal of Politics and Security*. 1(1). ss. 71-96.
- Kocabay, N. (2010). *Batı Medyasında Doğu Toplamlarının Yansıması*. İstanbul Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Koçak, M. (1999). *Mehdi Hareketi'nden İslam Devrimi'ne Sudan*. İstanbul: Esra Yayınları.
- Köchler, H. (1994). *Ethical Aspects of Sanctions in International Law: The Practice of the Sanctions Policy and Human Rights*. Vienne: International Progress Organization.
- Kutluoğlu, M. H. (2002). Kavalalı Mehmed Ali Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt-25*. içinde. ss. 62-65. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- LAPPSET. (t.y.). <https://www.lapsset.go.ke/> (Erişim Tarihi: 02.09.2021).
- Lee, S. J. (2001). *Aspects of European History 1789-1980*. London: Routledge.
- Lemert, C. (2005). Said and Edward: Dispossession and Overcoming Nostalgia. *The Discourse of Sociological Practice*. pp. 5-18.
- Lewis, S. (2004). Rejuvenating or restraining civil war: The role of external actors in the war economies of Sudan. https://www.bicc.de/uploads/tx_bicctools/paper37.pdf (Erişim Tarihi: 28.10.2021).
- Loomba, A. (2015). *Colonialism / Postkolonialism* (3rd Edition). London: Routledge.

- Mapsland (t.y.) <https://www.mapsland.com/africa/sudan/large-detailed-political-and-administrative-map-of-sudan-with-railroads-and-cities-1983> (Erişim Tarihi: 26.12.2021)
- McLeod, J. (2007). *The Routledge Companion To Postcolonial Studies*. London: Routledge.
- Mishra, V. and Hodge, B. (2005). What Was Postcolonialism? *New Literary History*. 36(3). pp. 375-402.
- Moore-Gilbert, B. (1997). *Postcolonial Theory: Contexts, Practices, Politics*. London: Verso.
- Mutman, M. (2010). Post-kolonyalizm: Ölü Bir Disiplinin Hatıra Defteri. *Toplumbilim*. (25). ss. 117-126.
- Nassir, İ. (2018). *Afrika Devletleri'nde Ulusal Entegrasyon Sorunu: Güney Sudan Örneği*. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Nationalarchives. (t.y.) The Triangular Trade. https://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/blackhistory/africa_caribbean/docs/trade_routes.htm (Erişim Tarihi: 26.12.2021).
- Orakçı, S. (2018). Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-sudan-raporu-parcalanmadan-toparlanmaya.pdf> (Erişim Tarihi: 12.12.2020).
- Orhonlu, C. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Otterman, S. (2009). Court Redraws Disputed Area in Sudan. <https://www.nytimes.com/2009/07/23/world/africa/23sudan.html> (Erişim Tarihi: 03.12.2021).
- Öğdür, İ. (2010). *Sudan'daki Askeri Darbeler ve Ortadoğu'ya Etkileri*. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Öndül, U. B. (2015). *Sudan'da Etnik Çatışma ve Çözüm Süreci*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

- Özay, M. (2018). *Üçüncü Dünyanın Batılılaştırılması*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Özdağ, A. (2017). Doğu Afrika'da İngiliz Emperyalizmi: İngiltere'nin Sudan'ı İşgali (1896-1898). *Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi*. (42). ss. 117-147.
- Özdemir, M. (2015a). Felsefî Bir Bilinç Sorunsalı Olarak Postmodernizm Nasıl Vardır? *Milel ve Nihal*. 12(2). ss. 25-54.
- Özdemir, M. (2015b). Mahremiyet Kavramının Tüketimsel Dönüşümü Üzerine Postkolonyalist-Felsefî Bir Çözümleme. Ünal Y. vd. (Ed.). *Din Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu Cilt-1*. içinde. ss. 409-426.
- Özdemir, M. (2017). *Post-kolonyalizm Nedir?* İstanbul: Açılım Kitap.
- Özdemir, M. (2019). Post-kolonyalizm, Tarihyazımı ve İslam Felsefesi. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*. 30(1). ss. 67-91.
- Özey, R. (2014). Afrika Kıtasının Panoraması: Siyaset, Toplum ve Ekonomide Farklılıklar ve Benzerlikler. İ. Ermağan (Ed.). *Dünya Siyasetinde Afrika Cilt-1*. içinde. ss. 1-16. Ankara: Nobel.
- Pasture, P., ve Verberckmoes, J. (1998). *Working-Class Internationalism and the Appeal of National Identity: Historicalites and Current Perspectives on Western Europe*. Oxford: Berg.
- Rabaka, R. (2010). *Forms of Fanonism*. New York: Lexington Books.
- Rajan, R. S. and Park, Y. M. (2005). Postcolonial Feminism/ Postcolonialism and Feminism. H. Schwarz, and S. Ray (Eds.) In *A Companion to Postcolonial Studies* pp. 53-71. Oxford: Blackwell Publishing.
- Reliefweb. (2008). Sudan: Murderous Attack Against UNAMID Peacekeepers. <https://reliefweb.int/report/sudan/sudan-murderous-attack-against-unamid-peacekeepers> (Erişim Tarihi: 01.02.2021).
- Rodinson, M. (1973). *Israel: A Colonial-Settler State?* Thorstad D. (Çev.). New York: Monad Press.
- Rodney, W. (2015). *Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı*. Osmanağaoğlu H. (Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.

- Rojal, A. (2020). Sudanese civilians protest against United Nations Hybrid Operation in Darfur (UNAMID) exit in Zalenjei. <https://www.reuters.com/world/darfur-displaced-fearful-un-peacekeepers-hand-over-local-forces-2021-01-13/> (Erişim Tarihi:18.11.2021).
- Rouemy. (t.y.) The American Emire: Get Used to It. <https://rouemy.com/the-new-york-times-magazine> (Erişim Tarihi: 10.12.2021).
- Ruay, D. D. (1994). *The Politics of Two Sudans: The South and the North 1821-1969*. Uppsala: Nordic Africa Institute.
- Rumelili, B. (2009). Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yerel-Görüşlölük ve Doğu'nun Özneselliği. *Uluslararası İlişkiler*. 6(23). ss. 45-71.
- Said, E. W. (1979). *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Said, E. W. (2003). *Orientalism*. London: Penguin Books.
- Sander, O. (2007). *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e* (16. Baskı). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Sembou, E. (2015). *Hegel's Phenomenology and Foucault's Genealogy*. Burlington: Ashgate.
- Seyyid, E. F. (2003). Mehdiler. *Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi Cilt-28*. içinde ss. 380-382. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sinoune, G. (1999). *Kavalalı Mehmed Ali Paşa; Son Firavun*. Akkoyunlu A. C. (Çev.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Spivak, G. C. (2010). Can the Subaltern Speak? Morris R. C. (Eds.). *Can the Subaltern Speak? Reflections on the History of An Idea* içinde. New York: Columbia University Press.
- Sudan Tribune. (2013). Seven Tanzanian Peacekeepers Killed in South Darfur <https://sudantribune.com/article46361/> (Erişim Tarihi: 14.07.2021).
- şenel, ř. ve Sleman, R. (2019). Sudan'da İngiliz İşgali ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Layihaları. *AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*. 1(1). ss. 11-22.

- Şerbetçi, D. (2012). Postkolonyal Feminist Teoride Milliyetçilik, Militarizm ve Savaş Karşıtlığı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 14(3). ss. 65-83.
- Tepebaş, U. (2009). *Büyük Güçler ve Afrika "21. Yüzyılda Çok Boyutlu Afrika Rekabeti"*. İstanbul: Tasam Yayınları.
- Tepebaş, U. (2013). *Dönüşüm Sürecindeki Sahra Altı Afrika "Kalkınma, Güvenlik ve Ortaklık"*. İstanbul: Tasam Yayınları.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2013). Postkolonyal Kuram: Uluslararası İlişkiler Disiplinini Dekolonize Etmek. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 4(2). ss. 80-97.
- The New York Times (1998). Dubious Decisions on the Sudan. <https://www.nytimes.com/1998/09/23/opinion/dubious-decisions-on-the-sudan.html> (Erişim Tarihi: 07.12.2021)
- Tibebu, T. (2011). *Hegel and the Third World: the Making of Eurocentrism in World History*. New York: Syracuse University Press.
- Torun, Y. ve Macit, H. (2014). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Turanlı, G. (2017). Edward Said'in Oryantalist Söylem Analizi. *Şarkiyat Mecmuası*. (30). ss. 101-119.
- Turner, B. S. (1994). *Orientalism, Postmodernism and Globalism*. London, New York: Routledge.
- Uçaryol, R. (1995). *Siyasi Tarih, Cilt-1*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- UNAMID. (2017). <https://unamid.unmissions.org/attack-against-unamid-peacekeepers-darfur> (Erişim Tarihi: 01.02.2021).
- UNAMID. (2020). <https://unamid.unmissions.org/unamid-ends-its-mandate-31-december-2020> (Erişim Tarihi: 01.02.2021).
- UN Secretary-General. (2011). Letter Dated 31 May 2011 From the Secretary-General to The President of The Security Council. <https://digitallibrary.un.org/record/704302?ln=en> (Erişim Tarihi: 31.05.2011).

- UN Security Council. (2020). Security Council Press Statement on the Juba Peace Agreement (Sudan). <https://www.un.org/press/en/2020/sc14323.doc.htm> (Erişim Tarihi: 03.12.2021).
- UN Security Council. (2004a). Resolution 1556. <https://digitallibrary.un.org/record/527076?ln=en> (Erişim Tarihi:10.11.2021)
- UN Security Council. (2004b). Resolution 1564. <https://digitallibrary.un.org/record/530567#record-files-collapse-header> (Erişim Tarihi:07.11.2021).
- UN Security Council. (2005). Resolution 1590. <https://digitallibrary.un.org/record/544317?ln=en> (Erişim Tarihi:09.11.2021).
- UN Security Council. (2007). Resolution 1769. <https://digitallibrary.un.org/record/604309?ln=en#record-files-collapse-header> (Erişim Tarihi:18.11.2021).
- Ülker, O. (2019). Kapitalist-Emperyalist Dünya Sistemi ve Çin: Çevreden Merkeze Uzun Yürüyüş mü, Engelli Koşu mu? *Praksis*. (51). ss. 105-140.
- Üngör, Ç. (2009). Çin ve 3. Dünya. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. (41). ss. 27-38.
- Wallerstein, I. (2000). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyılın Sosyal Bilimi*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Warren, B. (1980). *Imperialism: Pioneer of Capitalism*. (J. Sender, Dü.) London: NLB.
- Williams, R. (2015). *Keywords: A Vocabulary Culture and Society*. New York: Oxford University Press.
- Xie, S. (1997). Rethinking the Problem of Postcolonialism. *New Literary History*. 28(1). pp. 7-19.
- Yetişkin, E. (2010). Postkolonyal Kavramlar Üzerine Notlar. *Toplumbilim*. (25). ss. 15-20.
- Young, R. J. (1998). Ideologies of the Postcolonial. *Interventions*. 1(1). pp. 4-8.
- Young, R. J. (2001). *Postcolonialism: An Historical Introduction*. Oxford and Malden: Blackwell Publishing.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı: Ömer Faruk SERTEL

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi: Süleyman Demirel Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü (2011-2016).
Yüksek Lisans Öğrenimi: Süleyman Demirel Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı (2018-2022).